TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TBMM'NİN 19. DÖNEM, 20. DÖNEM ve 21. DÖNEM YAPISI VE FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Kadriye AKTAY

Ankara - 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TBMM'NİN 19. DÖNEM, 20. DÖNEM ve 21. DÖNEM YAPISI VE FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Kadriye AKTAY

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Ankara – 2017

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

TBMM'NİN 19. DÖNEM, 20. DÖNEM ve 21. DÖNEM

YAPISI VE FAALİYETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Azmi SÜSLÜ

Tez Jürisi Üyeleri:

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi: …./…./….

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (…/…/2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Kadriye AKTAY

ÖNSÖZ

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yer tutan Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19, 20 ve 21'nci Dönemi gerek Türk siyasi tarihindeki önemi açısından gerekse Türkiye'deki koalisyon hükûmetleri açısından incelenmeye değer bir konudur. Türkiye'nin 1991 ve 2002 yılları arasındaki önemli bir zaman aralığını kapsayan Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu 3 dönemi siyasi konjonktür, yaşanan siyasi gelişmeler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği açısından önemli bir çalışma alanıdır.

Konuyu değerlendirmeye başlamadan önce, "Meclis" kavramı ve tarihsel gelişimi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, milletvekilliği ve denetim konularına da yer verilmiştir.

Tez çalışmasında Türkiye Büyük Millet Meclisinin dönem içindeki oturum ve birleşim sayısına, tutanak sayfa sayısına, çalışma süresine değinilmiştir.

Tez çalışmaları süresince engin bilgi birikimini, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Değerli Hocam Profesör Doktor Azmi Süslü'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Görüş ve önerilerinden yararlandığım Hocam Profesör Doktor Neşe Özden'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında görüş ve önerilerinden, bilgi birikimi ve deneyiminden yararlandığım Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Hizmetleri Başkanı Doğan Aytop'a çok teşekkür ederim. Benden desteğini esirgemeyen Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Hizmetleri Başkan Yardımcıları Yunus Özdemir'e, Rıza Yurddaş'a ve Musa Keskin'e çok teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında kullandığım kaynakları ve başvuru eserlerini edinmeme yardım eden Türkiye Büyük

Millet Meclisi Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür ederim. Hayatımın her döneminde benimle olan ve benden desteğini esirgemeyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Kadriye Aktay

Ankara 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ II
İÇİNDEKİLER IV
KISALTMALAR VII
GİRİŞ 1
TÜRK SİYASİ HAYATINDA MECLİSİN GELİŞİMİ 3
Meclis (Parlamento) Kavramı 3
Osmanlı Siyasi Hayatında Meclis 4
Tanzimât ve Meşrutiyet Dönemi 5
Millî Mücadele Dönemi 11
TBMM'nin Görev ve Yetkileri 12
Milletvekilliği 14
Denetim 15
1. BÖLÜM 18
19. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ 18
1.1. 1991 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür 18
1.2. 19. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu 25
1.3. 19. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu 31
1.4. 19. Dönem TBMM Komisyonları, Uluslararası Grupları, Dostluk Grupları 32
1.5. 19. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri 33
1.5.1. Yazılı ve Sözlü Sorular 33
1.5.2. Genel Görüşmeler 34
1.5.3. Meclis Araştırması 34
1.5.4. Gensoru Önergeleri 34
1.5.5. Meclis Soruşturması ile İlgili İşlemler 34
1.6. 19. Dönem TBMM'nin Yasama Faaliyetleri 34
1.7. 19. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri 35
2. BÖLÜM 39
20. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ 39
2.1. 1995 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür 39
2.2. 20. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu 47
2.3. 20. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu 52
2.4. 20. Dönem TBMM'nin Yasama Faaliyetleri 52
2.5. 20. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri 53

2.5.1. Genel Görüşmeler 53
2.5.2. Meclis Araştırması 53
2.5.3. Gensoru Önergeleri 54
2.5.4. Meclis Soruşturması İle İlgili İşlemler 54
2.6. 20. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri 54
3. BÖLÜM 58
21. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ 58
3.1. 1999 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür 58
3.2. 21. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu 66
3.3. 21. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu 68
3.4. 21. Dönem TBMM Komisyonları, Uluslararası Grupları, Dostluk Grupları 69
3.5. 21. Dönem TBMM'nin Yasama Faaliyetleri 69
3.6. 21. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri 70
3.6.1. Yazılı ve Sözlü Sorular 70
3.6.2. Genel Görüşmeler 70
3.6.3. Meclis Araştırması 71
3.6.4. Gensoru Önergeleri 71
3.6.5. Meclis Soruşturması ile İlgili İşlemler 71
3.7. 21. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri 71
SONUÇ 75
ÖZET 80
ABSTRACT 81
KAYNAKLAR 82
EKLER 87
EK-1. Türkiye Cumhuriyeti'nin 8'inci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Vefatı Nedeniyle TBMM'de Olağanüstü Toplantı 88
EK-2. TBMM'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı William Jefferson Clinton'un Konuşması 99
EK-3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19'uncu Dönem Çalışma İstatistiği 106
EK-4. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20'nci Dönem Çalışma İstatistiği 107
EK-5. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21'inci Dönem Çalışma İstatistiği 108
EK-6. Turgut Özal- Süleyman Demirel 109
EK-7. Fazilet Partisinden milletvekili seçilen Merve Kavakcı, başörtüsü sebebiyle gördüğü tepkilerle Genel Kuruldan ayrıldı. 110
EK-8. Cumhurbaşkanlığı seçimleri için Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer aday gösterildi. 111

EK-9. TBMM Genel Kurulunda DYP'nin Hükûmet aleyhine verdiği gensorunun görüşmelerine başlandı. 112

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e.	Adı geçen eser
AGİK	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK PARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ANAYOL	Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi koalisyon hükûmeti
ASALA	Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia
AT	Avrupa Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
D8	Developing Eight
DEP	Demokrasi Partisi
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
G7	Group of Seven
HEP	Halkın Emek Partisi
IMF	International Monetary Fund
INTERPOL	International Criminal Police Organization
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyaldemokratçı Halkçı Parti
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 19, 20 ve 21. Dönemi Türk siyasi tarihi açısından önemli bir rol oynamakta olup her yönüyle incelenmesi gereken bir dönemdir, 20 Ekim 1991'den 1 Ekim 2002'ye kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bu üç dönem koalisyon dönemi olup Meclisin yapısı ve Türkiye'nin siyasi konjonktürü nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti tarihi ve Parlamento tarihi bakımından ayırt edici özelliklere sahiptir. Bu nedenlerle bu dönemleri tez konusu olarak seçtik.

Giriş bölümünde, "Meclis" kavramı üzerinde durulmuş, "Meclis" kavramının tarihsel gelişimi, Türk siyasi tarihindeki yeri ve önemi ve Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19, 20 ve 21. Dönemdeki yapısı ve faaliyetlerine değinilmiştir. Ayrıca, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, "milletvekilliği" kavramı ve milletvekillerinin görev ve yetkileri ve Meclisin denetim araçları açıklanmıştır.

1'inci bölümde, 20 Ekim 1991 genel seçimleri ve sonucu, 19. Dönem TBMM'nin yapısı ve faaliyetleri, ülkedeki siyasi yapı ve siyasi konjonktür detaylıca anlatılmaya çalışılmış, bu dönemde kurulan hükûmetlere de yer verilmiş, Meclisin yönetim organı olan Başkanlık Divanına da değinilmiştir. Yine, TBMM'nin önemli yasama fonksiyonları olan komisyonlar, uluslararası gruplar ve dostluk grupları da ele alınmıştır. 19. Dönemde Meclis Genel Kurulundaki oturum ve birleşim sayısı, tutulan tutanak sayfa sayısı ve çalışma süresine de yer verilmiştir. 19. Dönemde görev yapan milletvekillerinin yapısal analizi ve özellikleri de ele aldığımız bir diğer konudur. 19. Dönem denetim faaliyetlerinde yazılı ve sözlü sorular, genel görüşmeler, meclis araştırma önergeleri, gensoru önergeleri ve Meclis soruşturması ile ilgili işlemler ve sayıları açıklanmıştır.

2’nci bölümde, 24 Aralık 1995 genel seçimleri ve sonucu, 20. Dönem TBMM’nin yapısı ve faaliyetleri, ülkedeki siyasi yapı ve siyasi konjonktür detaylıca anlatılmaya çalışılmış, bu dönemde kurulan hükûmetlere de yer verilmiş, Meclisin yönetim organı olan Başkanlık Divanına da değinilmiştir. Yine, TBMM’nin önemli yasama fonksiyonları olan komisyonlar, uluslararası gruplar ve dostluk grupları da ele alınmıştır. 20. Dönemde Meclis Genel Kurulundaki oturum ve birleşim sayısı, tutulan tutanak sayfa sayısı ve çalışma süresine de yer verilmiştir. 20. Dönemde görev yapan milletvekillerinin yapısal analizi ve özellikleri de ele aldığımız bir diğer konudur. 20. Dönem denetim faaliyetlerinde yazılı ve sözlü sorular, genel görüşmeler, meclis araştırma önergeleri, gensoru önergeleri ve Meclis soruşturması ile ilgili işlemler ve sayıları açıklanmıştır.

3’üncü bölümde, 18 Nisan 1999 genel seçimleri ve sonucu, 21. Dönem TBMM’nin yapısı ve faaliyetleri, ülkedeki siyasi yapı ve siyasi konjonktür detaylıca anlatılmaya çalışılmış, bu dönemde kurulan hükûmetlere de yer verilmiş, Meclisin yönetim organı olan Başkanlık Divanına da değinilmiştir. Yine, TBMM’nin önemli yasama fonksiyonları olan komisyonlar, uluslararası gruplar ve dostluk grupları da ele alınmıştır. 21. Dönemde Meclis Genel Kurulundaki oturum ve birleşim sayısı, tutulan tutanak sayfa sayısı ve çalışma süresine de yer verilmiştir. 21. Dönemde görev yapan milletvekillerinin yapısal analizi ve özellikleri de ele aldığımız bir diğer konudur. 21. Dönem denetim faaliyetlerinde yazılı ve sözlü sorular, genel görüşmeler, meclis araştırma önergeleri, gensoru önergeleri ve Meclis soruşturması ile ilgili işlemler ve sayıları açıklanmıştır. Sonuç kısmında da her üç dönemin değerlendirmesine ve ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir.

TÜRK SİYASİ HAYATINDA MECLİSİN GELİŞİMİ

Meclis (Parlamento) Kavramı

Antik dönemlerden günümüze kadar devlet yönetiminde danışma kurullarından, meclislerden yararlanılmıştır. Antik Yunan kent meclislerinden kabile, köy, ihtiyar meclislerine, oradan da günümüz modern parlamentolarına uzanan bu karar alma süreci farklı coğrafya ve kültürlerde var olmuştur[1].

Türkler, Orta Asya'da kurulan ilk Türk devletlerinde ve İslam dünyası içine girdikleri dönemde çeşitli danışma kurulları ve meclislere sahip olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin ana danışma meclisi Divan-ı Hümâyundur. Türkler, Müslümanlığı kabul ettikten sonra Araplardan divan geleneğini almışlardır. Abbasi divan sistemi, Selçuklular ve Anadolu Selçuklular tarafından sürdürülmüştür.

Osmanlı Devleti'nde danışma kuruluna "divan", "şûra", "meclis", "meşveret" gibi adlar kullanılmıştır. Divan kelimesi "Farsça'da mali kaynakların tutulduğu defter ve bu işlerin görüşüldüğü devlet dairesi" anlamına gelir. Meclis, Arapça "oturmak" anlamını taşıyan "cülus" kelimesinden türemiştir, "konuşmak ya da müzakere etmek için bir araya gelmiş topluluk" anlamını taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, devlet işlerinin görüşülmesi için bir başkanın idaresinde belirli bir sayıda üyeden oluşan resmî heyettir.[2] "Meclis" kavramını içeren bir diğer sözcük "şûra" ise "toplantı yapılan yer", "meclisi toplamak", "danışma toplantısı" yapmak gibi anlamlarda kullanılan Arapça bir sözcüktür[3]. "Meşveret" kavramı ise "danışmak", "söyleşmek" anlamına gelmektedir ve Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar kullanılan bir terimdir.

[1] Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2012, s.373.
[2] Ferit Devellioğlu, "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat", Aydın Kitabevi, Ankara, 2011, s.688.
[3] Şemseddin Samî, "Kamûs-ı Türkî", İstanbul, 2016, s.1393.

Parlamentolar, ülkelerin siyasi tarihlerinin oluştuğu demokratik merkezî kurumlardır, şüphesiz, her ülkenin demokratikleşme süreçlerinin panoramik görünümleridir.[4] Türkiye Büyük Millet Meclisi Kurtuluş Savaşı'nda kritik bir rol oynayarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar millî iradenin tecelli ettiği bir kurum olmuştur.

Osmanlı Siyasi Hayatında Meclis

Osmanlı Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı erklerinin kullanılma yetkisi mutlak egemen olan hükümdara aittir. Sadrazam hükümdarın mutlak vekilidir, mühr-ü Humayûnu elinde bulundurduğu takdirde yasama, yürütme ve yargı erklerini kullanma yetkisine sahiptir. Ancak, padişahın bu yetkiyi Divan-ı Hümayûnla paylaştığı görülür[5]. Divan-ı Hümayûn Osman Bey döneminde kurulmuş ve Fatih döneminde kurumsallaşmış ve fonksiyonel bir hâl almıştır. Divan-ı Hümayûn'da bütün kanunlar görüşülür ve karara bağlanırdı. Divan-ı Hümayûn örfî kuralların konulduğu bir yasama organıdır. Sadrazamın başkanlığında toplanan Divan-ı Hümayûn yasama, yürütme ve yargı organlarını padişah adına yürütürdü, bu kararlar ancak padişahın onayından geçtikten sonra yürürlüğe konabilirdi.

Divan-ı Hümayûn'un yanı sıra Osmanlı Devleti'nde var olan başka divanlar da bulunuyordu. Bunlar; İkindi Divanı, Çarşamba Divanı ve Cuma Divanıdır. Divan-ı Hümayûn'un çalışmaları bittikten sonra ikindi vakitlerinde toplanan İkindi Divanı, Divan-ı Hümayûn'da görüşülmeyen veya bitirilemeyen konuların görüşüldüğü bir meclistir. Cuma Divanı, sadrazamın başkanlığında kadıaskerlerin katılımıyla şeri ve örfi kararların verildiği bir kuruldur ve yüksek temyiz mahkemesi niteliğini taşırdı. Çarşamba

[4] Burhanettin Duran, "Türk Parlamento Tarihi TBMM XIX. Dönem", TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 2006,iii.
[5] Halil İnalcık, a.g.e, 374.

Divanı, yüksek bir mahkeme gibi çalışır, İstanbul'un yönetim ve denetimi ve yerel yönetim sorunlarıyla ilgilenirdi.

Klasik Osmanlı döneminde diğer önemli meclis Meclis-i Meşverettir. Meclis-i Meşveretin Divan-ı Hümayûn'undan farklı olarak kalemleri ve kendine bağlı bir bürokrasisi yoktur, belirli ve düzenli bir mekânda toplanmıyordu[6]. Divan-ı Hümayûn'un önem kaybetmesinden sonra, özellikle III. Selim döneminde Meclis-i Meşveret çok sık toplanmaya başlamıştır. Nizam-i Cedîd reformları, II. Mahmut ıslahâtı Meclis-i Meşveret toplantılarında karara bağlanmıştır.

1876'da Kanun-ı Esasi'nin kabulünden sonra kurulan Meclis-i Meb'usân ve Meclis-i Âyândan oluşan Meclis-i Umûmî ilk demokratik parlamento hayatına geçiş denemesidir. Osmanlı Devleti, bu Anayasa'nın kabulü ve Meclis-i Meb'usânın kurulmasıyla ilk kez parlamenter sistemle tanışmıştır. Ancak, ilk parlamento açılıp kapanmalarla ve siyasi rejimdeki tıkanıklarla görevini yerine getirememiştir. Ülkemizde parlamento geleneği Büyük Millet Meclisinin kurulmasıyla gelişmeye başlamıştır.

Tanzimât ve Meşrutiyet Dönemi

Osmanlı yöneticileri devletin kurtuluşu için halkın isteklerini ciddiye alan, göz önünde tutan, liberal ve modern bir yönetim anlayışını benimsemek gerektiğini anlamışlardı. Tanzimât Fermanı bu amaçla 3 Kasım 1839'da ilan edildi. Halkın kişisel güvenlik ve haklarına ait garantilerle bunların gerçekleşmesini amaçlayan ceza ve usul prensipleriyle idari ıslahâtla ilgili birtakım tedbirler Tanzimât Fermanı'nın kapsamı içindedir. [7]

[6] Halil İnalcık, a.g.e, 376.
[7] Hilmi Ziya Ülken, "Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi", İstanbul, 1979, Kardeşler Matbaası, s.48.

Tanzimât Fermanı, "can, mal ve ırz dokunulmazlığı", "adil ve eşit vergi", "adil askerlik yükümlülüğü" gibi temel hak ve özgürlükleri içinde bulundurması ve anayasal özellikler taşıması nedeniyle yarı anayasal bir belgeydi[8]. Osmanlı vatandaşlarını hak ve özgürlükler bakımından eşit tutan bu metnin yarı anayasal bir özellik taşıması nedeniyle gücünü ve varlığını Tanzimât Fermanından alan bir meclise vermiştir. Tanzimât Fermanında Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye adıyla bir meclis kurulmuştur. Bu Meclisle hükümdar yetkilerini kendi arzusuyla sınırlandırarak yetkisini Meclise devrediyordu. Bu Meclise Tanzimât Fermanının ilkelerini yerine getirme ve bu ilkelere uygun kanunların yapılması yetkisi verilerek bir reform meclisi özelliği kazandırılmaktaydı. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı güçlerinin ayrılması ve modern parlamentoya geçişte ilk adımlar atılmış oluyordu[9].

Dâr-ı Şûrâ-yı Bab-ı Âli, sadrazama danışmanlık yapmak amacıyla 24 Mart 1838'de kurulan bir diğer meclistir. "Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî" adında askerî reformları uygulamak ve kararlaştırmak üzere 1836'da kurulmuştur. 3 Kasım 1839'da Sultan Abdülmecit tarafından Tanzimât Fermanı ilan edildiğinde II. Mahmut tarafından kurulan 3 meclis bulunuyordu. Tanzimât Fermanıyla Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyenin görev ve yetkileri artırılmış, üye tam sayısı artırılarak devlet yönetiminde merkezî ve güçlü bir konuma getirilmiştir.

Meclis-i Âli-1 Umûmi, Tanzimâtın ilanıyla kurulan bir diğer Meclistir. Bu Meclis, çarşamba ve pazar günleri olmak üzere haftada iki defa toplanıyordu, sadrazam başkanlığında Meclis-i Vâlâ-yı üyeleri, yüksek dereceli memurlar, emekli olmuş devlet adamlarının katılımlarıyla toplantı yapıyordu. Meclis-i Âli-1 Umûmi çok geniş yetkilerle donatılmış bir meclisti. Savaş ve barışa karar verme yetkisi Meclis-i Âli-1 Umûmideydi.

[8] Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala 1838-1868", Ankara, 1999, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s.40-41.
[9] Halil İnalcık, a.g.e, 378.

Meclis-i Âli-1 Umûminin önemli ve sürekli görevi de Meclis-i Vâlânın almış olduğu kararları bir senato gibi inceleyip onaylamaktaydı[10]. 26 Eylül 1854'te Meclis-i Âli-i Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye adlarıyla 2 meclise ayrıldı. 1861 yılında yeniden birleşerek tek bünyeli bir hâle getirilmiş ama 1868'te yeniden Şûra-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyye olmak üzere 2'ye ayrılmıştır.

Sultan Abdülaziz, 1868'te Şûra-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliyenin kuruluşunda Osmanlı tarihinde ilk kez "kuvvetler ayrılığı" kavramına vurgu yaptığı irâdeiyi seniyye yayımlayarak Şûra-yı Devletin kuruluşunu ilan etmişti.

Tanzimât Döneminde, Meclis-i Vâlânın yanı sıra merkezî hükûmet kurumları da danışma kurulu ve meclis geleneğinden uzak düşünülmemelidir. II. Mahmut ile başlayan Osmanlı Devleti'nde hükûmet kurma veya kabine oluşturma çabaları Tânzimat Dönemi'nin güçlü Bab-ı Alisiyle doruk noktasına ulaşmıştır. Kurulan nezaretler de her biri uzmanlık kurulları olan nezaret meclisleri ile donatılmıştır[11].

Tanzimat Dönemi'nde kurulan diğer meclisler de şöyledir: 1838'de Osmanlı sanayisi ve tarımını kalkındırmak amacıyla Sanayi ve Ticaret Meclisi kuruldu, sonra da ismi Meclis-i Umûr-ı Nâfia olarak değiştirildi. 1840'ta Meclis-i Muhasebe-i Mâliye mali ıslahâtın yürütülmesini gözetmek amacıyla kuruldu. Osmanlı eğitimini yeni hiyerarşik yapı içinde modernleştirme gayesiyle 1845'te Meclis-i Maarif-i Umûmiyye kuruldu. Meclis-i Umûr-ı Sıhhiyye, Meclis-i Zaptiyye, Meclis-i Bahriyye gibi farklı ihtisas alanlarında çalışan ve uzmanlardan meydana gelen reform meclisleri açıldı.

Tanzimât Dönemi'nde kurulan başka bir meclis çeşidi de geçici, sadece belirli bir dönem çalışması amacıyla kurulan meclislerdir. Bu meclislerin en ünlüsü 1845 yılında kurulan "Mecâlis-i İ'mariyye" adıyla kurulan meclistir. Bu Meclis, tüm devlet düzeyinde

[10] Halil İnalcık, a.g.e, 379.
[11] Halil İnalcık, a.g.e, 381.

su, yol, köprü, imar, bayındırlık faaliyetlerini planlayıp uygulamıştır ama görevi bittiğinde dağılmıştır.

Tanzimât reformlarının yetersizliği ve Avrupalı devletlerin baskıları nedeniyle 25 Şubat 1856'da Islâhât Fermanı ilan edildi. Islâhât Fermanında, Tanzimât Fermanında öngörülen reformları genişletme ve gayrimüslim tebanın devlet idaresinde daha geniş oranda yer alması amaçlanmış, gayrimüslimlerin gerek merkezî yönetimde gerek vilayet ve taşra idare meclislerinde üye sahibi olmaları benimsenmişti.

7 Kasım 1864'te Tuna Vilayeti Nizâmnâmesi hazırlanmıştır. Bu nizamnâmeyle devlet yönetimi vilayet, liva (sancak), kaza ve karye (köy) olmak üzere idari birimlere ayrılmıştı. Tanzimât Dönemi'nde vilayet yönetiminde halk temsilcilerinin seçim yoluyla geldiği kademeli bir meclis oluşturulmuştu. Özellikle, vilayet meclislerinde seçimle gelen üyelerin bulunması temsili meclis sistemine giden parlamenter meşrutiyet yolunda önemli adımlar olarak görülmelidir[12].

1876 yılında iç politika ve dış politikadaki çalkantılı ve karışık gelişmeler sonucunda II. Abdülhamid ve Mithat Paşa'nın anlaşmaları ilk anayasa Kanun-ı Esasiyye, Meclis-i Âyân ve Meclis-i Meb'ûsândan meydana gelen I. Meşrutiyetin ilanını kolaylaştırdı. Böylelikle, Tanzimâtla birlikte ortaya çıkan ve gelişen yasama, yürütme ve yargı erklerinin bağımsızlığı için önemli bir adım atılmış bulunuyordu.

Türk siyasi tarihinde ilk anayasa Kanun-i Esâsî adı ile 23 Aralık 1876'da hazırlanıp ilan edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti'nde I. Meşrutiyet dönemi başlamıştır.

Meclis-i Meb'ûsân 19 Mart 1877'de açılmıştır. Açılışa bütün ruhani reisler ve çok sayıda devletin elçileri katılmıştır. Meclis-i Meb'ûsânın toplam 130 üyesinin 50'si

[12] Halil İnalcık, a.g.e, 383.

gayrimüslimlerden oluşuyordu. Meclisin en önemli oturumlarından birisi 10-12 Nisan 1877 tarihli Karadağ meselesi üzerine yapılan gizli oturumdur. Burada Karadağ emaretinin toprak talebi reddedilmiş ve Rusya ile bir savaş göze alınmıştır. 19 Mart 1877'de başlayan Meclisin ilk dönem çalışmaları 28 Haziran 1877'ye kadar sürmüştür. İlk dönem mebusları vilayet, sancak ve kaza idare meclislerinde müzakere ve yönetim becerisine sahip, tecrübeli kişilerden oluşuyordu. Bu da ilk kez demokrasiyi deneyen bir meclis için önemli bir kazanımdı.

Kanûn-ı Esasi'nin hazırlanışında Seçim Kanunu hazırlanmayıp Meclis-i Meb'ûsâna bırakılmıştı. Buna göre, "Hükûmet her vilayetin göndereceği temsilci sayısını nüfusuna göre tespit edecekti. Seçim için ülkedeki sancak sistemi esas alınarak 29 büyük bölgeye ayrıldı. Kanunda belirtildiği üzere, her 50.000 nüfusa bir vekil seçilecekti. Seçim işleminde de geçici olarak bu seçimde mebusları vilayet meclisleri seçtiler. Her vilayet gösterilen sayıda mebusu seçerek İstanbul'a yolladı." Osmanlı vatandaşlarının oranına bakıldığında gayrimüslimlerin sayı itibarıyla daha avantajlı olduğu görülmektedir. Padişah ise 21 Müslüman, 5 gayrimüslimden oluşan 26 kişilik Ayan Meclisini seçmiştir.

Kanûn-ı Esasi'de "Meclis-i Umûmî" olarak bilinen parlamento "Meclis-i Meb'ûsân ve Meclis-i Âyân olmak üzere 2'ye ayrılmıştır. Meclis-i Âyân 25 üyeden, Meclis-i Meb'ûsân da 120 üyeden oluşmaktadır. Meclis ilk toplantısını 20 Mart 1877 günü Sultanahmet'teki Darülfünün binasında yapmıştır. İlk Meclis, 28 Haziran 1877'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması sebebiyle dağılmıştır, 2'nci genel seçim yine aynı yıl içinde zaman darlığı sebebiyle aynı esaslara göre yapılmıştır. 13 Aralık 1877'de açılan 2'nci Meclis kısa süre sonra, II. Abdülhamit tarafından Kanûn-ı Esasi'nin kendisine verdiği yetkiye dayanarak 14 Şubat 1878'de kapatılmıştır. II. Abdülhamit Parlamentoyu tatil ederken "93 Harbi" olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nı gerekçe göstermiştir. Çünkü, Parlamento başarısız savaş politikası sebebiyle Hükûmeti

eleştirmiştir. Eleştirilerden son derece rahatsız olan II. Abdülhamit Anayasa'yı askıya alarak Meclisi tatil etmiş ve milletvekillerine seçim bölgelerine dönmelerini emretmiştir.[13]

Meclis-i Meb'ûsânın 2'nci dönemi 13 Aralık 1877-16 Şubat 1878 arasında çalışmıştır. Rus Savaşı Meclis-i Meb'ûsânın çalışmalarını olumsuz etkilemiştir. Savaş esnasında yapılan idaresizlikler, yolsuzluklar savaş heyecanı içindeki mebusân için ihanet olarak değerlendirilmiştir. Meclisten ağır eleştiriler yükselmeye başlamıştı. Bu sebeple, eleştiriye açık olmayan devlet adamları, paşalar Meclise ve meşrutiyete düşman olmaya başlamışlardı.

93 Harbinin cereyan ettiği bir ortamda çalışmalarına başlayan Meclisin yaptığı en önemli işlerden birisi Seçim Kanunu'nu çıkarmaktır. 1'inci Meclise oranla 2'nci Meclis sert tartışmaların yaşandığı ve daha gürültülü bir Meclis olmuştur. Meclis, kanun yapma görevini bırakmış, Hükûmetin çalışmalarını, savaşın yönetimini, sevk ve idaresini görüşmeye başlamıştı. Meclis yasama görevini aksatmaya başlamış, padişah da politikacıların entrikalarını izliyordu. II. Abdülhamit Rusya ile savaş devam ederken Meclisteki tartışmalardan hoşnut olmamış ve Meclisi geçici olarak dağıtmıştır. Bu durum 1908'e kadar sürmüştür. Bu dönemde yenileşmeye karşı takınılmış bir tavır yoktur.

23 Temmuz 1908'de Anayasa yeniden yürürlüğe girmiş ve Meşrutiyet yeniden ilan edilmiştir. Meclis-i Meb'ûsânın ise ilk seçimlerin Kasım ve Aralık aylarında yapılmasına karar vermiştir. Ancak, seçimler günlerce sürmüştür. Örneğin, İstanbul'da seçimler beş günde yapılmıştır, İstanbul'da seçim yapılırken diğer illerde seçimler tamamlanmıştır.

[13] Ferit Tolga Ayan, "XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)", Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.5.

II. Meşrutiyet ile yasama ve yürütme erkleri Padişahtan ayrılmış, Hükûmet Meclise karşı sorumlu hâle gelmiştir. Yani, kuvvetler ayrılığı ilkesi ve parlamenter rejim Türk siyasi hayatına girmeye başlamıştır.

Millî Mücadele Dönemi

Osmanlı Döneminin son genel seçimi Aralık 1919'da yapıldı. Ülkenin büyük bir kısmı fiilen işgal altındaydı. Yapılan seçimleri Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik ettiği Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti adayları büyük bir çoğunlukla kazandılar. Son Osmanlı Meclisi 12 Ocak 1920'de Fındıklı'da bir binada toplanmıştır[14]. Anadolu hareketini destekleyen bu Meclis günümüz Türkiyesi'nin sınırlarının oluşmasına neden olan Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir. Aynı zamanda son Osmanlı Meclis-i Meb'usân Erzurum ve Sivas Kongresi kararlarını da onaylamıştır, son toplantısını ise 18 Mart 1920'de yapmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda yıkılan altı yüz yıllık Osmanlı Devleti içinden millî mücadele ile bir ulus devletin temelleri atılmaya başlamıştır. Ülkenin işgal edilmesi ile yerel direniş hareketleri meydana gelmiştir. Bu dağınık direniş örgütleri Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde birleştirilmiştir. İstanbul'un işgaliyle Meclis-i Meb'ûsân kapatılınca Müdafaa-ı Hukûk hareketinin yürütme organı durumundaki Heyet-i Temsiliyye adına Mustafa Kemal bir bildiri yayınlamıştır. Bildiride İstanbul'da toplanmasına olanak kalmayan Meclis-i Meb'ûsânın Anadolu'nun emin bir yerinde toplanması gerektiği belirtiliyordu. Ankara'da toplanmasına karar verilen bu Meclis olağanüstü yetkilere sahip olacaktı. Büyük Millet Meclisi üyesi olmak için Osmanlı Meb'usân Meclisi üyeleri Ankara'ya davet edilmişlerdir. Ayrıca, imkânlar el verdiği

[14] Tutanak Hizmetleri El Kitabı, TBMM Basımevi, 2016, s. 14

takdirde her ilden 5 üye Ankara'ya gelecekti. Böylece, Meclis Osmanlı Meclis-i Meb'ûsan eski üyelerinden ve genel seçimle seçilen üyeler oluşmuştur.

Çeşitli dünya görüşündeki ve değişik ideolojilerdeki insanları bir araya toplayan bu Meclisin ortak özelliği millî olmasıdır. Bu Meclis, siyasi partilerin olması sebebiyle yasama ve yürütme görevini yerine getirmediğinden "kuvvetler ayrılığı" ilkesinde uzaklaşmıştır, yasama, yürütme erkinden ziyade daha çok olağanüstü bir meclistir ve millî mücadelenin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme gücünü millet adına yürütmektedir.

Büyük Millet Meclisinin Başkanlığına Mustafa Kemal Atatürk seçilmiştir. BMM Kurtuluş Savaşı'nı yürütmüş, cumhuriyetin kurulmasına zemin hazırlamış, Lozan Konferansı görüşmelerini başlatmıştır, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiyye'yi hazırlamıştır.

23 Nisan 1920'de Ankara'da kurulan Büyük Millet Meclisi Türk parlamento tarihi için önemli bir dönüm noktasıdır. Kurtuluş Savaşı'nda açılan ve Millî Mücadeleyi fiîli olarak yöneterek ülkeyi bağımsızlığına kavuşturan Büyük Millet Meclisi dünyadaki ilk Gazi Meclis olmuştur.

TBMM'nin Görev ve Yetkileri

"Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapısı, görevleri ve yetkileri ile kanun yapım ve denetim süreçlerine ilişkin hükümler Anayasa, İç Tüzük ve ilgili kanunlarda yer almaktadır. Ayrıca, teamüller de yasama çalışmaları için yol gösterici niteliktedir."

"Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz. Egemenlik kayıtsız şartsız millete ait olup Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılır ve yasama yetkisi devredilemez."

Anayasa'nın 87'nci maddesi TBMM'nin görev ve yetkilerini saymıştır: Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek; Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanunu tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına karar vermek; savaş ilanına karar vermek; milletlerarası antlaşmaların onaylanmasının uygun bulmak; genel ve özel af ilanına karar vermek; Anayasa'nın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek[15]. Anayasa'nın diğer maddelerindeki görev ve yetkileri de şunlardır: "Anayasa'yı değiştirmek; kalkınma planlarını onaylamak; TBMM İç Tüzüğü'nü yapmak; kanun hükmünde kararnameleri onaylamak, değiştirmek veya reddetmek; olağanüstü hâl veya sıkıyönetim kararını onaylamak, süresini her defasında dört ayı geçmemek üzere uzatmak, kaldırmak; olağanüstü hâl veya sıkıyönetim süresince Cumhurbaşkanının Başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunun çıkaracağı kanun hükmünde kararnameleri onaylamak; TBMM Başkanını veya Başkanlık Divanı üyelerini seçmek; Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyelerini seçmek; Anayasa Mahkemesine üye seçmek; Sayıştay Başkan ve üyelerini seçmek; Kamu Başdenetçisini seçmek; süresi dolmadan TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek; Bakanlar Kuruluna kuruluş aşamasında veya görevi sırasında güvenoyu vermek; Cumhurbaşkanını vatana ihanetten dolayı Yüce Divana sevk edebilmek; milletvekili dokunulmazlığını kaldırmak; TBMM üyeliğinin düşmesine karar vermek; Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin vermek; kamu iktisadi teşebbüslerini denetlemektir."

Parlamenter denetim işlevinin kaynağında hukuk devleti ilkesine dayalı demokratik düşünceler bulunmaktadır, halk tarafından belirli bir süre için iş başına

[15] Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, Ankara, 2015, TBMM Basımevi, s. 62-63.

getirilen Hükûmet keyfî uygulamalardan uzak ve ulusal çıkarlar doğrultusunda hizmet görmek durumundadır; bunun değerlendirmesi seçim döneminde seçmenlerin oylarıyla yapılmaktadır[16].

Türkiye Büyük Millet Meclisinin işleyişini, yapısını, çalışma usul ve esaslarını düzenleyen Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü bulunmaktadır. İç Tüzük, TBMM Genel Kurulunu, parti grup toplantılarını, Danışma Kurulu toplantılarını, komisyonlarda sürdürülen yasama ve denetleme faaliyetlerinin etkin bir biçimde yürütülebilmesini sağlar.

Milletvekilliği

Anayasa'nın 76'ncı maddesinde milletvekili seçilme yeterliliği düzenlenmiştir. Buna göre, 25 yaşını dolduran her Türk vatandaşı milletvekili seçilebilir[17]. En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, askerlik hizmetini yerine getirmemiş olanlar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar, zimmet, ihtilas, irtikap, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmî ihale ve alım satımlarına fesat karıştırma, devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar affa uğrasalar bile milletvekili seçilemezler.[18]

Milletvekilliği sıfatını sona erdiren hâllerin bir kısmı TBMM'nin kararına bağlıdır. Bazı durumlarda da TBMM kararına gerek kalmadan milletvekilliği sona erer. TBMM kararı olmaksızın milletvekilliği sıfatının sona erme hâlleri: "Ölüm, yasama döneminin sona ermesi, Cumhurbaşkanı seçilme, mahallî idare organlarına seçilme, vatandaşlığın kaybıdır. TBMM kararı ile milletvekilliği sıfatının sona erme hâlleri: İstifa,

[16] Şeref İba, "Parlamenter Denetim Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği", Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 20.
[17] 2017 tarihli 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'da yapılan değişiklikle milletvekili seçme ve seçilme yaşı 18'e düşürülmüştür.
[18] Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası, a.g.e, s. 56.

üyelikle bağdaşmayan görevi sürdürmekte ısrar, devamsızlıktır. Ayrıca, TBMM üyeliğine seçilmeye engel bir suçtan dolayı kesin hüküm giyen veya kısıtlanan milletvekilinin hakkındaki kesinleşmiş mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle üyelik sıfatı sona erer."

Denetim

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün 59'uncu maddesine göre, Meclis Genel Kuruluna duyurulmasında zaruret görülen olağanüstü acele hâllerde beşer dakikayı geçmemek üzere Başkanın takdiriyle en fazla üç milletvekiline gündem dışı söz verilebilir[19]. "Bu konuşmaları Hükûmetin cevaplandırması zorunlu değildir. Hükûmet gündem dışı söz isterse Başkan bu istemi yerine getirmekle yükümlüdür. Hükûmetin açıklamasından sonra, siyasi parti grupları birer defa onar dakikayı geçmemek üzere söz alabilirler. Grubu bulunmayan milletvekillerinden birisi de beş dakikayı geçmeyecek şekilde söz alabilir."

En çok başvurulan denetim aracı sorudur. Soru, önerge sahibi ile muhatabı arasında cereyan eden bir denetim yoludur. Soru, bir Parlamento üyesinin belli bir konuda hükûmetten bilgi istemesinden ibarettir. Soru önergesi yoluyla Parlamento üyesi kamuoyunun dikkatini belli bir nokta üzerine toplayarak bu noktada hükûmeti veya bir üyesini kamuoyunun ve Parlamentonun gündemine getirmeyi amaçlar. Bir genel görüşme ve oylamaya yol açmaz. Bununla birlikte, soru önergelerinin muhatap tarafından cevaplandırılması hususu genellikle belli müeyyideler altına alınmıştır. Soru önergeleri ancak muhatabın görevde bulunduğu süre içerisinde yöneltilebilir. Eski bir başbakan ya da bakana görevi sırasındaki faaliyetleri hakkında soru sorulamaz. Ülkemizde Meclis başkanlarına da soru yöneltilmektedir. 1973 tarihli TBMM İç Tüzük'ünün 100'üncü maddesi "Başkanın, Başkanlık Divanının, Başkanlık Divanı üyelerinin ve Danışma

[19] Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü, Ankara, 2015, TBMM Basımevi, s.43.

Kurulunun Millet Meclisinin faaliyetleriyle ilgili görevleri hakkında başkanlıktan sözlü veya yazılı soru sorulabileceğini hükme bağlamıştır."

Genel görüşme, etkinlik derecesi itibarıyla sözlü soru ile gensoru arasında yer alan bir denetim yoludur. Genel görüşme gensoruda olduğu gibi hükûmeti düşme tehlikesi içinde bırakmaz.

Meclis araştırmaları, Meclis içerisinden oluşturulan bir komisyon eliyle yürütülür ve daha çok araştırma konusu hakkında yasama organlarına bilgi temin etmeyi amaç edinmektedir. Meclis araştırmasının soru ve genel görüşmeden en önemli farkı, Parlamentonun Hükûmetten gelecek bilgilerle yetinmeyip kendi üyelerinden seçeceği özel bir komisyon aracılığıyla konunun kaynağına inmesidir. Meclis araştırma önergesi en az 20 imza ile verilebilmektedir. Ancak, önergenin kabul edilerek komisyon kurulabilmesi Meclis kararı ile olmaktadır.

Meclis soruşturması, yürütme organının denetlenmesine yöneliktir. Parlamentonun kendi üyeleri arasından oluşturulan bir komisyon aracılığıyla yürütülen soruşturma sonucunda ilgili bakanın yargıya intikal ettirilip ettirilmeyeceğine yine Parlamento karar vermektedir. Meclis soruşturmasında başbakan veya bakanların görevlerini ihmal etmeleri veya kötüye kullanmaları ya da görevleriyle ilgili bir suç işlemiş olmaları gerekmektedir.

Gensoru, yürütme organının denetlenmesi konusunda en etkili yoldur. Parti çoğunluğunu arkasına alan hükûmetler hakkında verilen gensoru önergeleri daha gündeme alınma aşamasında reddedilmekte, gensoru yoluyla bir bakanın düşürülmesi olayına hemen hiç rastlanmamaktadır[20].

[20] Şeref İba, a.g.e, s.26.

“Gensoru önergesi, bir siyasi parti grubu adına ya da en az 20 milletvekilinin imzasıyla verilebilmektedir.” Başkanlığa intikal eden bir gensoru önergesinin Anayasa’da gösterilen süreler içerisinde sonuçlandırılması gerekmektedir.

Gensoru, İç Tüzük’ün 106’ncı maddesinin (2)’nci fıkrasına göre önergenin uzunluğu için genel görüşme ve Meclis araştırmasında da geçerli olan 500 kelimelik sınır getirilmiştir. Gensoru önergesinin 500 kelimeden fazla olması mümkündür ve bu durumda 500 kelimenin altında bir özeti Genel Kurulda okunur.

“Parlamento bu genel denetim yollarının dışında bütçe ve bütçe dışı mali araçları da kullanarak yürütme organını denetlemektedir.”

Kısaca özetlemek gerekirse Türk parlamenterizminin temellerini oluşturan Meclis-i Meb’ûsan 19 Mart 1877’de açılmıştır. Meclis-i Meb’ûsan toplam 130 üyeden oluşuyordu. Kanûn-ı Esasi’de Meclis-i Umûmi olarak bilinen Parlamento Meclis-i Meb’ûsan ve Meclis-i Âyân olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 13 Aralık 1877’de açılan 2’nci Meclis II. Abdülhamit tarafından 1877-878 Osmanlı Rus Savaşı bahane edilerek 14 Şubat 1878’de kapatılmıştır. Ancak, ilgili bölümde de değindiğim gibi, Türk parlamenter sisteminin harcını oluşturmuştur.

Osmanlı Devletinde son genel seçim Aralık 1919’da yapılmıştır. Yapılan seçimleri Mustafa Kemal Atatürk’ün önderlik ettiği Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukûk Cemiyeti kazanmıştır. Anadolu hareketini destekleyen bu Meclis Türkiye’nin sınırlarının oluşması sağlayan Misak-ı Millîyi kabul etmiştir. Büyük Millet Meclisinin Başkanlığına Mustafa Kemal Atatürk seçilmiştir. Büyük Millet Meclisi, cumhuriyeti kuran ve Kurtuluş Savaşı’nı yöneten ilk Gazi Meclistir.

1. BÖLÜM

19. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ

1.1. 1991 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür

1991 seçimlerinde DYP yüzde 27 oranında oy alarak 178 sandalye ile Meclise 1'inci parti olarak girmiştir. ANAP yüzde 24 oranında oy alarak Mecliste 155 sandalyeye sahip olmuştur. SHP, yüzde 20,8 oy oranıyla 88 sandalyeyle Meclise 3'üncü parti olarak girmiştir. Refah Partisi yüzde 16,9 oy oranı alarak 62 sandalyeyle Meclise girmiştir. DSP de yüzde 10,8 oy oranıyla 7 sandalyeyle Mecliste partisini temsil etmiştir.

TBMM 19'uncu Dönem seçimleri 20 Ekim 1991'de yapılmıştır. Bu seçimle beş senede bir yapılan genel seçimler dört yıl hatta daha az bir sürede yapılıyordu. Bu seçim sonuçlarına göre, koalisyon hükûmeti kurmak kaçınılmaz olmuştur. İstikrarsızlık ve particilik oyunlarına sahne olacak on yıllık dönem başlamak üzereydi[21]. Hükûmeti DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel SHP ile anlaşarak kurmuştu. Bu duruma göre, Süleyman Demirel Başbakan, Erdal İnönü de Başbakan Yardımcısı olarak göreve başlamıştı. Bu koalisyon Hükûmeti kısa bir süre sonra feshedilmiştir. Bu dönemde, partilerin tekrar kurulmasına ilişkin kanundan başka da büyük etki yaratan bir kanun çıkarılmamıştır.

Kasım 1992'de yapılan yerel seçimde Refah Partisinin başarısı koalisyonun başarısızlığını ve yükselmekte olan muhafazakâr cephenin gücünü göstermiştir. Bu arada Özal ile Demirel arasındaki gerginlikler arzu edilen kararların çıkmasına ve 1980 Darbesinin kısıtlamalarının kaldırılarak demokrasinin güçlenmesine engel olmaktaydı[22].

[21] Kemal Karpat, "Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)", Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 224.
[22] Kemal Karpat, a.g.e, s.225.

1991 seçimlerinin en önemli sonuçlarından birisi, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra, siyaset yasağı getirilen ve daha sonra yasakları 6 Eylül 1987 tarihinde referandumla kaldırılan eski siyasi liderlerin tekrar Mecliste yerlerini almaları olmuştur. Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan ve Alparslan Türkeş partilerinin başında olarak Türk siyasetine yeniden yön vermeye başlamışlardır[23].

ANAP, sekiz yıllık iktidarından sonra bu seçimleri kaybetti. Böylece, Türkiye ile 12 Eylül düzeni arasına önemli bir mesafe girmiş oldu. Seçmenin tercihini Süleyman Demirel'den yana kullanmasının nedenleri arasında kendisine halk tarafından "baba" diye hitap edilmesinin payı büyüktür. Ayrıca, Demirel daha iyi bir hatipti ve halkla iletişimi diğer liderlere göre daha iyiydi. Demirel, hemen her konuda sözler veriyordu; örneğin, 2 anahtar (1 ev, 1 araba için), yeşil kart (bedava sağlık), beş günde enflasyonu yüzde 10'a indirmek gibi. SHP ise Halkın Emek Partisi (HEP) ile seçim ittifakı yapmıştı. Bu ittifak, SHP'nin oylarının kimi yerlerde artarken kimi yerlerde de azalmasına yol açmıştır.

19. Dönemin ilk döneminde Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Süleyman Demirel arasında yaşanan çekişmeler göze çarpmaktadır. Bu çekişmeler Kürt sorunundan III. İzmir İktisat Kongresi'ne ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Anlaşması'nın imzalanmasına kadar geniş bir alana yayılmıştır; özelleştirme, dış politika, bürokratların atanması gibi birçok yetki karmaşasına dönüşmüştür. Bu çekişmeler Turgut Özal'ın 17 Nisan 1993'te kalp krizi geçirerek vefat etmesine kadar sürmüştür.

1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılma ve Yugoslavya'nın parçalanma yılı olmuştur. 9 Nisan'da Gürcistan, 20 Ağustos'ta Estonya, 24 Ağustos'ta Ukrayna, 31 Ağustos'ta Kırgızistan, 1 Eylül'de Özbekistan, 6 Eylül'de Letonya ve Litvanya, 23 Eylül'de Ermenistan, 9 Kasım'da Azerbaycan, 16 Aralık'ta

[23] Burhanettin Duran, a.g.e, s. 8.

Kazakistan, 25 Aralık'ta Tacikistan bağımsız oldu. 8 Aralık'ta Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nin kurulduğunu ilan ettiler. 21 Aralık'ta Baltık cumhuriyetleri dışında SSCB'den ayrılan devletler BDT'ye katıldılar. 26 Aralık'ta SSCB dağıldı. 29 Haziran'da Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmiş ve Yugoslavya'da iç savaş başlamıştır[24].

Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın son yılı kurduğu parti ANAP'la çekişme içinde geçmiştir. Özal'a yakın milletvekilleri 30 Kasım 1992'de olağanüstü kongre istediler. Mesut Yılmaz ve Mehmet Keçeciler genel başkan adayı oldular. Mehmet Keçeciler bu seçimi kazanamamıştır. Bunun üzerine Özal'a yakın 16 milletvekili ANAP'tan istifa etmişler ve yeni bir parti kurma hazırlığına girmişlerdir. Özal'ın cumhurbaşkanlığını bırakarak partinin başına geçeceği öne sürülmüştür. Turgut Özal, SSCB'nin dağılmasından sonra on bir günlük Türki devletler gezisine çıkmıştır. 15 Nisan'da çok yorgun dönmüş. 17 Nisan 1993'te kalbi durarak ölmüştür.

Turgut Özal'ın ölümünün ardından gündeme Cumhurbaşkanı seçimi yerleşmiştir. DYP ve SHP'nin uzlaşarak Süleyman Demirel'i cumhurbaşkanı adayı göstermeleri üzerine Demirel 24 Nisan 1993'te cumhurbaşkanı adaylığını açıklamıştır. 13 Mayıs 1993'te TBMM'de yapılan seçimlerle Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Süleyman Demirel, cumhurbaşkanı seçildikten sonra DYP önderliği ve başbakanlık sorunu ortaya çıkmıştır. Demirel'in siyaseten yasaklı olduğu dönemde DYP'nin önderliğini Hüsamettin Cindoruk üstlenmişti, bu nedenle akla gelen ilk isim Cindoruk'tu. Ama, Süleyman Demirel'in desteği konusundaki şüpheleri nedeniyle Hüsamettin Cindoruk isteksiz ve ilgisiz görünüyordu. Partililer ısrar edince Demirel'e danıştı, anlaşılan ondan bir özendirme gelmeyince aday olmayacağını açıklamıştır.

[24]N. İlter Ertuğrul, "Cumhuriyet Tarihi El Kitabı", ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2011, s.162.

Böylece meydan Tansu Çiller'e kalıyordu. Tansu Çiler, Boğaziçi Üniversitesinde iktisat profesörü iken Demirel'in dikkatini çekmeyi başarmış ve 1991 seçimlerinde milletvekili seçilmişti. Çiller, Amerika Birleşik Devletleri'nde uzun yıllar kalmış, kararlı ve tutkulu bir kişiydi; eşine soyadını kabul ettirmişti. Cumhurbaşkanı seçiminden sonra DYP, boşalan Başbakanlık makamı için olağanüstü kongreye gitmiş, dönemin devlet bakanlarından Tansu Çiller kongrede genel başkan seçilerek Başbakanlık koltuğuna oturmuştur. Tansu Çiller, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk kadın Başbakanıdır. Bu süreçte, Erdal İnönü SHP Genel Başkanlığını bırakmış ve 11 Eylül'de yerine Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Karayalçın seçilmiştir.

19. Dönemde hükûmetlerin sıkça karşılaştığı sorunlarından biri de yolsuzluk suçlamalarıdır. Bu dönemde en çok konuşulan yolsuzluk olayları İLKSAN ve İSKİ skandallarıdır.

19. Dönem toplumsal gelişmelerinin en önemlilerinden birisi de özel radyo ve televizyonların kurulmasıdır. 1992 yılından itibaren özel radyo ve televizyonlar kurulmaya başlamıştır. 1993 yılına gelindiğinde Türkiye genelinde 110 radyo ve 76 televizyon vericisi bulunuyordu[25].

19. Dönemin başlarında yaşanan bir diğer olay da Sivas katliamıdır. Pir Sultan Abdal Şenlikleri için Sivas'a giden 37 kişi 2 Temmuz 1993 günü yakılarak öldürülmüştür. Cuma namazından çıkan kalabalık bir grubun Yazar Aziz Nesin'in İslamiyet'le ilgili hakaretlerine tepki gösterisi ile başlayan olaylar yerel güvenlik güçlerinin şenliğe katılanların kaldığı Madımak Otelini ateşe vermesiyle sonuçlanmıştır[26].

19'uncu Dönemde sık sık sorun yaratan konulardan biri özelleştirmeydi. Tansu Çiller SHP'ye demokratikleşme konusunda verdiği sözleri tutmadığı için konuyu Meclise

[25] Kemal Karpat, a.g.e., s.27.
[26] İsmail Cem, "Gelecek İçin Denemeler", Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s. 215.

yasa teklifi olarak getirdi, SHP'yle anlaşamadığı konuları da ANAP'ın desteğiyle çıkardı. Yasa'nın TBMM'de kabul edildiği 27 Kasım 1994 gecesi son sosyalist devletin yıkıldığını ilan etti ve özelleştirmenin Türkiye'ye sağlayacağı yararları şöyle açıkladı: Altı yıl içinde özelleştirmeden elde edilen 40 milyar dolar sayesinde Türkiye'nin çehresi değişecek. İstihdam yaratabilecek özel sektör yatırımlarında kullanılacak bu kaynak sayesinde 1 milyon 200 bin kişiye yeni iş kapısı açılacak. Kişi başına 80 milyon liralık risk sermayesi verilecek, 511.800 kadın müteşebbise destek sağlanacak. Kamunun borçlanma gereği her yıl yüzde 1,5 azalacak, 1995 yılında yüzde 4,4 olarak hedeflenen bu oran 1996 yılında 3,62'ye gerileyecek. Enflasyon her yıl kademe kademe düşecek. Buna göre, enflasyonda 1995 yılı için yüzde 8, 1996 için de 13 puan başarı kazanılacak. Tarımda çalışan kişi başına sübvansiyon miktarı 2001 yılına kadar 48,5 dolardan 117 dolara çıkacak. Besicilere hayvan başına yılda bir defa olmak üzere sıfır faizli 5 milyon lira kredi açılıp 16 milyon hayvan için finansman sağlanacak. Küçük sanayici için ek olarak 106.700 yeni iş yeri oluşturulacak. Hastanelerdeki yatak kapasitesine 50.800 adet yatak eklenecek. İç borç 1999 yılından itibaren tamamen sıfırlanacak, faiz tasarrufu nedeniyle 6,8 milyar dolar elde edilecekti[27].

Özelleştirme, Tansu Çiller'in öne sürdüğü sonuçları vermemiştir. 40 milyar özelleştirme geliri elde edilemedi. Çiller'in iddia ettiğinin dörtte 1'i kadar yani 11 milyar dolar gelir elde edilmiş, bu gelirin 3 milyar doları Hazineye aktarılmıştır. 1 milyon 200 bin kişiye yeni iş kapısı açılacaktı, tam tersine Türkiye'de işsizlik cumhuriyet tarihinin rekorunu kırmıştı. DYP-SHP döneminde özelleştirmeyi gerçekleştirmek amacıyla pek çok yasa çıkarılmıştır. Bu yasalar Anayasa Mahkemesine götürülmüş ve iptal ettirilmiştir. Bunun üzerine, 1999'da Anayasa değişikliği yapılarak özelleştirme Anayasa maddesi hâline getirilmiştir.

[27] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.164-165.

Anayasa yargısı tarihinde ilk yürürlüğü durdurma kararı bu davalar sırasında verildi.

1995 Temmuzunda DYP-SHP koalisyonu 1982 Anayasası'nda önemli değişiklikler yapmıştır. Anayasa'nın 33, 52, 53, 67, 68, 69, 75, 84, 85, 93, 127, 135, 149 ve 171'inci maddeleri değiştirilmiştir. Dernek kurma özgürlüğüyle sendikaların, odaların, kooperatiflerin örgütlenme ve siyasete katılmasının önündeki engellerin önemli bölümü kaldırılmıştır. Memurlara sendika hakkı Anayasa'ya girmiştir. Yurt dışındaki işçilere oy hakkı tanınmış, oy kullanma yaşı 18'e indirilmiştir. Yüzde 10 seçim barajını indirmeyi önlemek için Anayasa'ya konmuş "yönetimde istikrar" ilkesinin yanına ülke barajını düşürmeye olanak veren "temsilde adalet" ilkesi getirildi. Milletvekili sayısı 450'den 550'ye çıkarılmıştır. Meclisin açılması eylülden ekime alınmıştır. Siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmış ve "odak olma" şartı getirilmiştir. Ancak, geçici 15'inci maddede 12 Eylül döneminde çıkarılan yasalarla ilgili sınırlamaların kaldırılmasına ilişkin değişiklik reddedilmiştir. Değişiklikler 26 Temmuz 1995'te yürürlüğe girmiştir[28].

Yine, bu dönemde Türkiye AB Gümrük Birliğine girmiştir. Gümrük Birliği Türkiye'nin 1963 Ankara Anlaşmasıyla başlayan AB serüveninin önemli bir merhalesi olmuştur. 9 Kasım 1992'de Brüksel'de gerçekleştirilen Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda Türkiye ile AT arasında Karma Protokol'de planlandığı gibi 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girecek bir gümrük birliğinin oluşturulması sağlanmıştır. 8 Kasım 1993'te Brüksel'de düzenlenen 34. Ortaklık Konseyi'nde Gümrük Birliği Çalışma Programı oluşturulmuştur. Bu programa göre, AB ve Türkiye arasında gümrük vergilerinin ve nicel kısıtlamaların karşılıklı olarak eşit ölçüde kaldırılması, malların serbest dolaşımı sağlanacaktır

[28] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.167.

1995 seçimleri, Türkiye seçim tarihine çok önemli sonuçlar getiren bir seçimdir. 1994'te Türkiye işçi ücretleri, gelir dağılımı açısından büyük bir bunalım geçirmiştir. Bu bunalımın etkisi AB ile 6 Mart 1995'te imzalanan Gümrük Birliği Antlaşması'nın yarattığı tedirginlik, öz ve kimlik konularını tekrar canlandırmıştır.

"13 Aralık 1995'te Avrupa Parlamentosu 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği'nin başlamasını kararlaştırmıştır. Ancak, aynı oturumda Türkiye'de İnsan Haklarının Durumuna İlişkin Kanun Tasarısı adıyla çok sert şartları olan bir tasarı da kabul edilmiştir. Komisyonun demokratikleşme, insan hakları konusunda her yıl Parlamentoya rapor vermesi karara bağlanmıştır. Türkiye, Avrupa Birliğine tam üye olmadan Gümrük Birliğine girmekle organlarında yer almadığı bir topluluğun alacağı bütün kararlara uyma yükümlülüğünü üstlenmiştir." Ayrıca, Yunanistan'dan sonra kendisini her durumda engelleyen 2'nci üye Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Avrupa Birliği yolunu da açmıştır. Üstelik, Avrupa Birliği Türkiye'nin Gümrük Birliğine girmesini kendi Parlamentosunda oylatırken Türkiye Gümrük Birliği anlaşmasını TBMM'ye getirmemiştir[29].

19. Dönem TBMM'nin karşılaştığı en önemli sorunların başında terör sorunu gelmektedir. TBMM'nin ilk toplantısında, yemin töreninde Diyarbakır Milletvekili Hatip Dicle "Ben ve arkadaşlarım, bu metni, Anayasa'nın baskısı altında okuyoruz." diyerek yemin etmeye başlamış ve Diyarbakır Milletvekili Leyla Zana da yemin sırasında Kürtçe kelimeler kullanmıştır. Bu HEP kökenli milletvekillerinin davranışları gerek TBMM'de gerekse kamuoyunda siyasi krize neden olmuştur[30].

Terör, bu dönemde önemli bir yer tutmuştur. PKK terör örgütünün faaliyetleri artmış, faili meçhul cinayetler, güvenlik güçleri ve sivil halkın kayıpları artmıştır. Bu

[29] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.168.
[30] Temuçin Faik Ertan, a.g.e., s.50.

dönemde PKK örgütünün ne kadar ciddi bir tehdide dönüştüğünü gösteren emarelerden birisi de üst düzey emekli komutanların öldürülmesi olmuştur. Bunun yanı sıra, bazı aydın ve gazeteciler cinayetlere kurban gitmiştir. Muammer Yaşar Bostancı, Uğur Mumcu, Muammer Aksoy, Bahriye Üçok, Turan Dursun gibi aydınlar cinayete kurban gitmiştir.

Ayrıca, bu dönemde gözaltı uygulamaları, gözaltındaki kayıplar, faili meçhuller, işkence ve yargısız infaz iddiaları artmış, 1992 yılında yaşanan Nevruz olayları, 20 Eylül 1992'de Kürt aydın Musa Anter'in faili meçhul cinayet sonucu öldürülmesi kamuoyunda büyük yankı uyandırmıştır.

1.2. 19. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu

19. Dönemde 3'ü koalisyon hükûmeti, 1'i güvenoyu almamış azınlık hükûmeti olmak üzere, toplam 4 hükûmet kurulmuştur. Bu hükûmetler şöyledir:

49. Hükûmet, VII. Demirel Hükûmeti (21/11/1991-25/06/1993)

Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Süleyman DEMİREL (Isparta, DYP); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İNÖNÜ (İzmir, SHP); Devlet Bakanı Cavit ÇAĞLAR (Bursa, DYP); Devlet Bakanı Tansu ÇİLLER (İstanbul, DYP); Devlet Bakanı Ertuğrul Ekrem CEYHUN (Balıkesir, DYP); Devlet Bakanı İbrahim TEZ (Ankara, SHP); Devlet Bakanı Akın GÖNEN (Manisa, DYP); Devlet Bakanı Güler İLERİ (Tokat, SHP); Türkan AKYOL (TBMM Dışından, SHP); Devlet Bakanı Gökberk ERGENEKON (Antalya, DYP); Devlet Bakanı Orhan Sefa KİLERCİOĞLU (Adana, DYP); Devlet Bakanı Mehmet KAHRAMAN (Diyarbakır, SHP); Devlet Bakanı Mehmet Ali YILMAZ (Trabzon, DYP); Devlet Bakanı Erman ŞAHİN (Muğla, SHP); Devlet Bakanı Şerif ERCAN (Edirne, DYP); Devlet Bakanı Mehmet BATALLI (Gaziantep, DYP); Adalet Bakanı Mehmet Seyfi OKTAY (Ankara, SHP); Millî Savunma Bakanı Nevzat AYAZ (Çankırı,

DYP); İçişleri Bakanı İsmet SEZGİN (Aydın, DYP); Dışişleri Bakanı Hikmet ÇETİN (Gaziantep, SHP); Maliye ve Gümrük Bakanı Sümer ORAL (Manisa, DYP); Millî Eğitim Bakanı Köksal TOPTAN (Bartın, DYP); Bayındırlık ve İskân Bakanı Onur KUMBARACIBAŞI (Hatay, SHP); SAĞLIK Bakanı Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DYP) ; Ulaştırma Bakanı Yaşar TOPÇU (Sinop, DYP); Tarım ve Köyişleri Bakanı Necmettin CEVHERİ (Şanlıurfa, DYP); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mehmet MOĞULTAY (İstanbul, SHP); Sanayi ve Ticaret Bakanı Mehmet Tahir KÖSE (Amasya, SHP); Enerji Ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Ersin FARALYALI (İzmir, DYP, Kültür Bakanı Durmuş Fikri SAĞLAR (İçel, SHP); Turizm Bakanı Abdülkadir ATEŞ (Gaziantep, SHP); Orman Bakanı Vefa TANIR (Konya, DYP); Çevre Bakanı Bedrettin Doğancan AKYÜREK (İstanbul, DYP)"

50. Hükûmet, Çiller Hükûmeti (25/06/1993-05/10/1995):

Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Tansu ÇİLLER (İstanbul, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Erdal İNÖNÜ (İzmir, SHP) (25.06.1993-12.09.1993), Murat KARAYALÇIN (TBMM Dışından, SHP) (19.09.1993-27.03.1995), Hikmet ÇETİN (Gaziantep, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Devlet Bakanı Bahattin ALAGÖZ (Gaziantep, SHP) (27.12.1994-27.03.1995), Devlet Bakanı Necmettin CEVHERİ (Şanlıurfa, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Devlet Bakanı Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Devlet Bakanı Mehmet GÖLHAN (Sakarya, DYP) (25.06.1993-24.10.1993), Beytullah Mehmet GAZİOĞLU (Bursa, DYP) (24.10.1993-28.11.1993), Ali Şevki EREK (Tokat, DYP) (28.11.1993-30.05.1995); Devlet Bakanı İbrahim TEZ (Ankara, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Durmuş Fikri SAĞLAR (İçel, SHP) (27.07.1994-02.10.1994), Mehmet GÜLCEGÜN (Mardin, SHP) (05.10.1994-27.03.1995), Onur KUMBARACIBAŞI (Hatay, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Devlet

Bakanı Bekir Sami DAÇE (Adana, DYP) (25.06.1993-05.10.199); Devlet Bakanı Türkan AKYOL (TBMM Dışından, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Önay ALPAGO (TBMM Dışından, SHP) (27.07.1994-27.03.1995), Aysel BAYKAL (TBMM Dışından, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Devlet Bakanı Güneş MÜFTÜOĞLU (Zonguldak, DYP) (25.06.1993-28.11.1993), Nurhan TEKİNEL (Kastamonu, DYP) (28.11.1993-14.08.1994), Ayvaz GÖKDEMİR (Gaziantep, DYP) (14.08.1994-05.10.1995); Devlet Bakanı Nafiz KURT (Samsun, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Devlet Bakanı Mehmet KAHRAMAN (Diyarbakır, SHP) (25.06.1993-25.06.1994), Azimet KÖYLÜOĞLU (Sivas, SHP) (27.07.1994-27.03.1995), Algan HACALOĞLU (İstanbul, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Devlet Bakanı Cemil ERHAN (Ağrı, DYP) (25.06.1993-07.02.1994), Abdullah Aykon DOĞAN (Isparta, DYP) (07.02.1994-05.10.1995); Devlet Bakanı Mustafa ÇİLOĞLU (Burdur, DYP) (25.06.1993-28.11.1993), Abdülbaki ATAÇ (Balıkesir, DYP) (28.11.1993-05.10.1995); Devlet Bakanı Erman ŞAHİN (Muğla, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Salih SÜMER (Diyarbakır, SHP) (27.07.1994-27.03.1995), Ziya HALİS (Sivas, CHP) (27.03.1995-18.06.1996); Devlet Bakanı Ahmet ŞANAL (Adana, DYP) (25.06.1993-28.11.1996), Mehmet Ali YILMAZ (Trabzon, DYP) (28.11.1993-15.07.1994), Esat KIRATLIOĞLU (Nevşehir, DYP) (14.08.1994-05.10.1995); Devlet Bakanı Şükrü ERDEM (Bursa, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Adalet Bakanı Mehmet Seyfi OKTAY (Ankara, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Mehmet MOĞULTAY (İstanbul, SHP) (27.07.1994-05.10.199); Millî Savunma Bakanı Nevzat AYAZ (Çankırı, DYP) (25.06.1993-24.10.1993), Mehmet GÖLHAN (Sakarya, DYP) (24.10.1993-05.10.1996); İçişleri Bakanı Beytullah Mehmet GAZİOĞLU (Bursa, DYP) (25.06.1993-24.10.1993) Nahit MENTEŞE (Aydın, DYP) (24.10.1993-05.10.1995); Dışişleri Bakanı Hikmet ÇETİN (Gaziantep, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Mümtaz SOYSAL (Ankara, SHP) (27.07.1994-28.11.1994), Murat KARAYALÇIN (TBMM Dışından, SHP) (12.12.1994-27.03.1995), Erdal İNÖNÜ (İzmir, CHP))27.03.1995-

05.10.1995); Maliye ve Gümrük Bakanı İsmet ATTİLA (Afyon, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Millî Eğitim Bakanı Nahit MENTEŞE (Aydın, DYP) (25.06.1993-24.10.1993), Nevzat AYAZ (Çankırı, DYP) (24.10.1993-05.10.1995); Bayındırlık ve İskan Bakanı Onur KUMBARACIBAŞI (Hatay, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Mustafa YILMAZ (Gaziantep, SHP) (27.07.1994-23.09.1994), Halil ÇULHAOĞLU (İzmir, SHP) (05.10.1994-27.03.1995), Erman ŞAHİN (Muğla, CHP) (27.03.1995-15.07.1995), Halil ÇULHAOĞLU (İzmir, CHP) (15.07.1995-05.10.1995); Sağlık Bakanı Rıfat SERDAROĞLU (İzmir, DYP) (25.06.1993-28.11.1993), Mehmet Kazım DİNÇ (Kocaeli, DYP) (28.11.1993-14.08.1994), Doğan BARAN (Niğde, DYP) (14.08.1994-05.10.1995); Ulaştırma Bakanı Mehmet KÖSTEPEN (İzmir, DYP) (25.06.1993-12.04.1995), Ali Şevki EREK (Tokat, DYP) (29.05.1995-05.10.1995); Tarım ve Köy İşleri Bakanı Refaiddin ŞAHİN (Ordu, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mehmet MOĞULTAY (İstanbul, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Nihad MATKAP (Hatay, SHP) (27.07.1994-27.03.1995) Aydın Güven GÜRKAN (İçel, CHP) (27.03.1995-04.06.1995) Ziya HALİS (Sivas, CHP) (18.06.1995-05.10.1995); Sanayi ve Ticaret Bakanı Mehmet Tahir KÖSE (Amasya, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Mehmet DÖNEN (Hatay, SHP) (27.07.1994-27.03.1995), Hasan AKYOL (Bartın, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Veysel ATASOY (Antalya, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Kültür Bakanı Durmuş Fikri SAĞLAR (İçel, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Timuçin SAVAŞ (Adana, SHP) (27.07.1994-27.03.1995), Ercan KARAKAŞ (İstanbul, CHP) (27.03.1995-24.06.1995) İsmail CEM (İstanbul, CHP) (07.07.1995-05.10.1995); Turizm Bakanı Abdülkadir ATEŞ (Gaziantep, SHP) (25.06.1993-27.07.1994), Halil ÇULHAOĞLU (İzmir, SHP) (27.07.1994-05.10.1994), Şahin ULUSOY (Tokat, SHP) (05.10.1994-27.03.1995), İrfan GÜRPINAR (Kırklareli, CHP) (27.03.1995-05.10.1995); Orman

Bakanı Hasan EKİNCİ (Artvin, DYP) (25.06.1993-05.10.1995); Çevre Bakanı Rıza AKÇALI (Manisa, DYP) (25.06.1993-05.10.1995)"

51. Hükûmet II.Çiller Hükûmeti (05/10/1995-30/10/1995):

Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Tansu ÇİLLER (İstanbul) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Necmettin CEVHERİ (Şanlıurfa) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Cavit ÇAĞLAR (Bursa) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Ali Münif İSLAMOĞLU (Kastamonu) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Abdullah Aykon DOĞAN (Isparta) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Esat KIRATLIOĞLU (Nevşehir) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Refaiddin ŞAHİN (Ordu) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Ayvaz GÖKDEMİR (Gaziantep) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Ömer BARUTÇU (Zonguldak) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Mehmet BATALLI (Gaziantep) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Abdul Baki TUĞ (Ankara) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Işılay SAYGIN (İzmir) 05.10.1995-30.10.1995 Devlet Bakanı Mehmet Selim ENSARİOĞLU (Diyarbakır) 05.10.1995-30.10.1995 Adalet Bakanı Bekir Sami DAÇE (Adana) 05.10.1995-30.10.1995 Milli Savunma Bakanı Vefa TANIR (Konya) 05.10.1995-30.10.1995 İçişleri Bakanı Nahit MENTEŞE (Aydın) 05.10.1995-30.10.1995 Dışişleri Bakanı Ali Coşkun KIRCA (İstanbul) 05.10.1995-30.10.1995 Maliye Bakanı İsmet ATTİLA (Afyon) 05.10.1995-30.10.1995; Milli Eğitim Bakanı Turhan TAYAN (Bursa) 05.10.1995-30.10.1995 Bayındırlık ve İskân Bakanı Tunç BİLGET (Aydın) 05.10.1995-30.10.1995 Sağlık Bakanı Doğan BARAN (Niğde) 05.10.1995-30.10.1995 Ulaştırma Bakanı Ali Şevki EREK (Tokat) 05.10.1995-30.10.1995 Tarım ve Köyişleri Bakanı Nafiz KURT (Samsun) 05.10.1995-30.10.1995 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa Ateş AMİKLİOĞLU (Çorum) 05.10.1995-30.10.1995 Sanayi ve Ticaret Bakanı Abdülbaki ATAÇ (Balıkesir)

05.10.1995-30.10.1995 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Şinasi ALTINER (Zonguldak) 05.10.1995-30.10.1995 Kültür Bakanı Köksal TOPTAN (Bartın) 05.10.1995-30.10.1995 Turizm Bakanı Bilal GÜNGÖR (Ankara) 05.10.1995-30.10.1995 Orman Bakanı Hasan EKİNCİ (Artvin) 05.10.1995-30.10.1995 Çevre Bakanı Ahmet Hamdi ÜÇPINARLAR (Çanakkale) 05.10.1995-30.10.1995"

52. Hükûmet III. Çiller Hükûmeti (30/10/1995-06/03/1996):

Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Tansu ÇİLLER (İstanbul, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Deniz BAYKAL (Antalya, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Necmettin CEVHERİ (Şanlıurfa, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Cavit ÇAĞLAR (Bursa, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Abdülkadir ATEŞ (Gaziantep, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Abdullah Aykon DOĞAN (Isparta, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Ali DİNÇER (Ankara, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Ayvaz GÖKDEMİR (Gaziantep, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Ali Münif İSLAMOĞLU 30.10.1995-06.03.1996 (Kastamonu, DYP) Devlet Bakanı Mehmet Adnan EKMEN (Batman, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Ali Coşkun KIRCA (İstanbul, DYP) 30.10.1995-06.02.1996 Devlet Bakanı Ömer BARUTÇU (Zonguldak, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Mehmet SEVİGEN (İstanbul, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Işılay SAYGIN (İzmir, DYP) 30.10.1995-23.02.1996 Devlet Bakanı Mehmet ALP (Kars, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Devlet Bakanı Mehmet Selim ENSARİOĞLU 30.10.1995-06.03.1996 (Diyarbakır, DYP) Devlet Bakanı Bekir Sami DAÇE (Adana, DYP) 31.10.1995-29.11.1995; Adalet Bakanı Bekir Sami DAÇE (Adana, DYP) 30.10.1995-31.10.1995 Firuz ÇİLİNGİROĞLU (TBMM dışından) 31.10.1995-06.03.1996 Milli Savunma Bakanı Vefa TANIR (Konya, DYP) 30.10.1995-06.03.1996

İçişleri Bakanı Nahit MENTEŞE (Aydın, DYP) 30.10.1995-31.10.1995 Teoman ÜNÜSAN (TBMM dışından) 31.10.1995-06.03.1996 Maliye Bakanı İsmet ATTİLA (Afyon, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Milli Eğitim Bakanı Turhan TAYAN (Bursa, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Bayındırlık ve İskan Bakanı Adnan KESKİN (Denizli, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Sağlık Bakanı Doğan BARAN (Niğde, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Ulaştırma Bakanı Ali Şevki EREK (Tokat, DYP) 30.10.1995-31.10.1995 Oğuz TEZMEN (TBMM dışından) 31.10.1995-06.03.1996 Tarım ve Köyişleri Bakanı Nafiz KURT (Samsun, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Mustafa KUL (Erzincan, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Sanayi ve Ticaret Bakanı Fuat ÇAY (Hatay, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Şinasi ALTINER (Zonguldak, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Kültür Bakanı Durmuş Fikri SAĞLAR (İçel, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Turizm Bakanı İrfan GÜRPINAR (Kırklareli, CHP) 30.10.1995-06.03.1996 Orman Bakanı Hasan EKİNCİ (Artvin, DYP) 30.10.1995-06.03.1996 Çevre Bakanı Ahmet Hamdi ÜÇPINARLAR 30.10.1995-07.02.1996 (Çanakkale, DYP) Işılay SAYGIN (İzmir, DYP) 23.02.1996-06.03.1996."

1.3. 19. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu

19. Dönem 1. Devre TBMM Başkanlığına DYP Eskişehir Milletvekili Hüsamettin Cindoruk seçilmiştir. TBMM Başkanlık Divanında Yılmaz Hocaoğlu (Adana, ANAP), Yasin Hatipoğlu (Çorum, RP), Fehmi Işıklar (Diyarbakır, SHP), Yıldırım Avcı (İzmir DYP) milletvekilleri Meclis Başkan vekilliğine; Lütfü Esengün (Erzurum, RP), Kadir Ramazan Coşkun (İstanbul, ANAP), Halil Çulhaoğlu (İzmir, SHP), Işılay Saygın (İzmir, ANAP), İbrahim Artvinli (Kocaeli DYP), Ali Günaydın (Konya DYP), Cengiz Üretmen (Manisa, DYP) milletvekilleri kâtip üyeliğe; Salih Sümer (Diyarbakır, SHP), Burhan Kara (Giresun ANAP), Nafiz Kurt (Samsun DYP) milletvekilleri idare amirliğine seçilmişlerdir.

TBMM'nin 2. Devresinde yine DYP Eskişehir Milletvekili Hüsamettin Cindoruk Meclis Başkanlığına seçilmiştir. TBMM Başkanlık Divanında Vefa Tanır (Konya, DYP), Mustafa Kalemli (Kütahya, ANAP), Kamer Genç (Tunceli, SHP), Yasin Hatipoğlu (Çorum, RP) milletvekilleri başkan vekilliklerine; İbrahim Özdiş (Adana, CHP), Abbas İnceayan (Bolu, ANAP), Işılay Saygın (İzmir, DYP), İlhan Kaya (İzmir, ANAP), Ali Günaydın (Konya, DYP), Cengiz Üretmen (Manisa, DYP), Kadir Bozkurt (Sinop, DYP) milletvekilleri kâtip üyeliğe; Latif Sakıcı (Muğla DYP), İbrahim Gürsoy (İstanbul, SHP), Yücel Seçkiner (Ankara, ANAP) milletvekilleri idare amirliğine seçilmişlerdir.

1.4. 19. Dönem TBMM Komisyonları, Uluslararası Grupları, Dostluk Grupları

19. Dönemde 15 tane ihtisas komisyonu bulunmaktadır. Bu komisyonlar şunlardır: "Anayasa Komisyonu, Adalet Komisyonu, Millî Savunma Komisyonu, İçişleri Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Millî Eğitim Komisyonu, Sanayi ve Teknoloji ve Ticaret Komisyonu, Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu, Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonudur." Dilekçe Komisyonu 15 üyeden TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu 11 üyeden, KİT Komisyonu 35 üyeden, Plan ve Bütçe Komisyonu 40 üyeden ve diğer komisyonlar 21 üyeden oluşmaktadır. 21 üyeli komisyonların 9 üyesi DYP'li, 6 üyesi ANAP'lı, 4 üyesi SHP'li, 2 üyesi de RP'li üyelerden meydana gelmektedir.

TBMM'de 19. Dönemde 6 tane dostluk grubu bulunmaktadır. Bunlar: Kuzey Atlantik Asamblesi, Parlamentolararası Birlik, AGİK Parlamenter Asamblesi, Avrupa Konseyi Parlamenter Konseyi, Türkiye-AT Karma Parlamento Komisyonu, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesidir.

TBMM Başkanlık Divanının TBMM'nin Dış İlişkilerinin Düzenlenmesi Hakkındaki 3620 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi uyarınca karşılıklılık esasına dayanarak 29 ülke ile dostluk gruplarının kurulması kabul edilmiştir.

19. Dönemde ayrıca, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Parlamenter Asamblesi (KEİPA) kurulmuştur. TBMM, ilk defa bir uluslararası kuruluşun oluşmasına öncülük etmiş ve bu girişimi başarıyla sonuçlanmıştır.

1992 yılı içerisinde parlamento başkanlarıyla Karadeniz ekonomik iş birliği çerçevesinde yoğun temas ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bu temas ve çalışmaların sonucunda 24-26 Şubat 1993 tarihleri arasında İstanbul'da bir araya gelen Türkiye, Rusya, Azerbaycan, Romanya, Ukrayna, Gürcistan, Arnavutluk, Moldova ve Ermenistan parlamento başkanları KEİPA'nın İç Tüzük'ünü kabul etmişlerdir. Bu toplantı sonunda KEİPA resmen kurulmuştur.

KEİPA'nın ilk toplantısı 16-18 Haziran 1993 tarihleri arasında İstanbul'da yapılmıştır. Toplantıya üye ülkelerin parlamento başkanları, ulusal delegasyonları ve uzmanları katılmıştır. Yunanistan'dan da 1 gözlemci katılmış, Bulgaristan bir mektupla başarı ve iyi dileklerini iletmiştir.

Toplantıda Parlamento ve delegasyon başkanlarının çoğunluğunun önerisiyle Asamble Dönem Başkanlığının TBMM Başkanıyla başlamasında konsensüs sağlanmıştır.

1.5. 19. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri

1.5.1. Yazılı ve Sözlü Sorular

19. Dönemde TBMM Başkanlığınca cevaplandırılmak üzere milletvekilleri tarafından yöneltilen sözlü soru önergesi 1.824 adet, yazılı soru önergesi de 7.550 adettir. Bu dönemde toplam 9.374 adet soru önergesi verilmiş, toplam 267 tanesi ilgili birimlerce

cevaplandırılmıştır. Yazılı soruların ise 6.316'sı ilgili birimlerce cevaplandırılmıştır. Böylece, toplam 6.583 sözlü ve yazılı soru cevaplandırılmıştır.

1.5.2. Genel Görüşmeler

19. Dönem TBMM'de 69 genel görüşme önergesi verilmiştir. Bu önergelerin bir kısmı birleştirilerek 39'unun ön görüşmesi yapılmış, bunlardan 17'sine ilişkin genel görüşme açılmasına karar verilmiştir.

1.5.3. Meclis Araştırması

19. Dönemde toplam 247 Meclis araştırması önergesi verilmiştir. Bu önergelerin 50'si kabul edilerek 23 Meclis araştırma komisyonu kurulmuştur.

1.5.4. Gensoru Önergeleri

19. Dönem TBMM'de toplam 42 gensoru önergesi verilmiştir. Bu gensoru önergelerinin hiçbiri kabul edilmemiştir.

1.5.5. Meclis Soruşturması ile İlgili İşlemler

19. Dönem TBMM'de toplam 23 Meclis soruşturma önergesi verilmiştir. Bu dönemde ANAP hükûmetleriyle ilgili yolsuzluk iddialarına ilişkin olarak meclis soruşturması açılması amacıyla verilen önergelerden yapılan ön görüşmeler sonucunda yalnız 7'si için komisyon kurulmasına ve soruşturma açılmasına karar verilmiştir.

1.6. 19. Dönem TBMM'nin Yasama Faaliyetleri

19. Dönem Birinci Yasama Yılı 06/11/1991'de açılmış, 28/08/1992'de kapanmıştır. Toplam 97 birleşim ve 291 oturum yapılmıştır. 19.322 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 574 saat 3 dakika çalışılmıştır.

19. Dönem İkinci Yasama Yılı 01/09/1992'de açılmış, 22/07/1993'te kapanmıştır. Toplam 131 birleşim ve 370 oturum yapılmıştır. 21.776 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 683 saat 43 dakika çalışılmıştır.

19. Dönem Üçüncü Yasama Yılı 01/09/1993'te açılmış, 29/07/1994'te kapanmıştır. Toplam 131 birleşim ve 340 oturum yapılmıştır. 19.795 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 719 saat 35 dakika çalışılmıştır.

19. Dönem Dördüncü Yasama Yılı 01/09/1994'te açılmış, 16/08/1995'te kapanmıştır. Toplam 149 birleşim ve 540 oturum yapılmıştır. 33.098 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 1024 saat 20 dakika çalışılmıştır.

19. Dönem Beşinci Yasama Yılı 01/09/1995'te açılmış, 04/12/1996'da kapanmıştır. Toplam 47 birleşim ve 117 oturum yapılmıştır. 5.413 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 186 saat 39 dakika çalışılmıştır.

19. Dönemde toplam 555 birleşim ve 1.658 oturum yapılmıştır. 99.404 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 3.188 saat 20 dakika çalışılmıştır[31].

1.7. 19. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri

Milletvekillerinin Sayısal Dağılımı

19. Dönem TBMM'de toplam 450 milletvekili bulunmaktadır. Doğruyol Partisinden 178 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 176'sı erkek, 2'si kadındır. Anavatan Partisinden 115 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 111'i erkek, 4'ü kadındır. Sosyaldemokratçı Halkçı Partisinden Doğruyol Partisinden 86 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 85'i erkek, 1'si kadındır. Refah Partisinden 40

[31] Bu alt başlıktaki bilgiler için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği Tutanak Hizmetleri Başkanlığı İstatistikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19'uncu Dönem Çalışma İstatistiği, 2017.

milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 40'ı erkektir. Demokratik Sol Partiden 7 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 7'si erkektir. 19. Dönem TBMM'de toplam 5 bağımsız milletvekili bulunmaktadır, bu milletvekillerinin 4'ü erkek, 1'i kadındır. 19. Dönemde toplam 8 kadın, 442 erkek milletvekili bulunmaktadır[32].

Milletvekillerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

19. Dönem TBMM'de 381 milletvekili yüksekokul mezunudur. 35 milletvekili lise ve dengi okul mezunudur. 18 milletvekili ortaokul mezunudur. 16 milletvekili ilkokul mezunudur.

Akademik kariyeri olan milletvekillerinden 13'ü profesör, 9'u doçenttir; 23'ü doktora yapmış, 61'i yüksek lisans yapmıştır[33].

Yasama Organlarında Daha Önceki Dönemlerde Görev Yapan Milletvekillerinin Sıfatları İtibarıyla Dağılımı

19. Dönemde 172 milletvekili, 1 milletvekili Millî Birlik Komitesi Üyesi, 3 milletvekili Temsilciler Meclisi Üyesi, 5 milletvekili Cumhuriyet Senatosu Üyesi, 5 milletvekili Danışma Meclisi Üyesidir[34].

Milletvekillerinin Meslekleri İtibarıyla Dağılımı

19. Dönemde 7 milletvekili askerlik mesleğine sahip, 5 milletvekili bankacılık mesleğine sahip, 13 milletvekili gazeteci, 25 milletvekili çiftçi, 3 milletvekili deniz ve kara nakliyatçısı, 3 milletvekili diş hekimi, 17 milletvekili eczacı, 1 milletvekili eksper, 1 milletvekili eleştirmen, 2 milletvekili futbol hakemi, 1 milletvekili güverte zabiti, 2 milletvekili hâkim ve savcı, 4 milletvekili diplomat, 33 milletvekili inşaat müteahhidi, 7 milletvekili kamu görevlisi, 89 milletvekili kamu yöneticisi, 1 milletvekili kooperatifçi,

[32] TBMM Albümü 19. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara, 1992, s.XVII
[33] TBMM Albümü 19. Dönem, a.g.e, s.XVIII
[34] TBMM Albümü 19. Dönem, a.g.e, s.XVIII

33 milletvekili mahalli idare yöneticisi, 4 milletvekili mali müşavir ve muhasebeci, 9 milletvekili mimar, 90 milletvekili mühendis, 8 milletvekili mülki idare amiri, 1 milletvekili noter, 9 milletvekili öğretim üyesi, 22 milletvekili öğretim görevlisi, 10 milletvekili öğretmen, 42 milletvekili özel sektör yöneticisi, 15 milletvekili sanayi ve imalatçı, 7 milletvekili sendikacı, 71 milletvekili avukat, 4 milletvekili danışman, 1 milletvekili sigortacı, 29 milletvekili doktor, 60 milletvekili özel işletmeci, 2 milletvekili veteriner, 3 milletvekili yazardır[35].

Milletvekillerinin Doğum Tarihleri İtibarıyla On Yıllık Gruplara Göre Dağılımı

19. Dönemde 1911-1920 yılları arası doğumlu 3 milletvekili, 1921-1930 yılları arası doğumlu 41 milletvekili, 1931-1940 yılları arası doğumlu 89 milletvekili, 1941-1950 yılları arası doğumlu 225 milletvekili, 1951-1961 yılları arası doğumlu 92 milletvekili bulunmaktadır[36].

Kısaca özetlemek gerekirse 19. Dönemde yapılan seçim sonucuna göre koalisyon hükûmetleri kurulmuştur.

1980 darbesinden sonra siyaset yasağı getirilen liderlerin tekrar Parlamentoda yer alması bu dönemin belirgin özelliklerindendir.

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal vefat etmiş, bunun sonucunda ülke gündemine cumhurbaşkanlığı seçimi yerleşmiştir. TBMM'de yapılan seçim sonucunda Süleyman Demirel 9'uncu Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demirel'in Cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra DYP Genel Başkanlığına Tansu Çiller seçilmiş ve Başbakanlık yapmaya başlamıştır.

[35] TBMM Albümü 19. Dönem, a.g.e, s.XXI
[36] TBMM Albümü 19. Dönem, a.g.e, s.XXII

19. Dönemde sıkça üzerinde durulan sorunlardan biri de yolsuzluk suçlamalarıdır. İLKSAN ve İSKİ skandalları en çok konuşulan yolsuzluk olaylarıdır.

Bu dönemde ekonomi ve özelleştirmeyle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. 1982 Anayasası'yla ilgili de birçok düzenleme yapılmış ve bazı maddelerde değişikliğe gidilmiştir.

Yine, 19. Dönemde Türkiye Avrupa Birliği Gümrük Birliğine girmiştir.

19. Dönemde terör faaliyetleri artmış, sivil halkın kayıpları, faili meçhul cinayetler artmış ve bazı aydın ve gazeteciler cinayete kurban gitmiştir.

2. BÖLÜM

20. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ

2.1. 1995 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan genel seçimlere 12 siyasi parti katılmıştır. 34.155.981 kayıtlı seçmenden 29.101.469 kişi oy kullanmış, oyların 28.126.993'ü geçerli sayılmıştır. Seçime katılma oranı yüzde 82,3 olmuştur.[37]

1992'de eski ismini alarak kurulan CHP 18 Şubat 1995'te SHP ile birleşmiş ve Hikmet Çetin'i Başkan olarak seçmişti. 9 Eylül 1995'te Deniz Baykal CHP Genel Başkanı olmuş ve seçime katılmıştır. 24 Aralık 1995 seçimlerinde RP yüzde 21,4 oy alarak 1'inci parti olarak seçimden çıkmıştır. ANAP yüzde 20; DYP yüzde 19; DSP yüzde 14,6; CHP yüzde 10,7 oy almıştır.

1991 yılındaki seçimler sonucunda 2 dönem üst üste tek başına iktidara gelen Anavatan Partisinin 3'üncü parti çıkmasıyla DYP-SHP koalisyon hükûmeti kurulmuş ve Türkiye'de koalisyon hükûmetleri dönemi yeniden başlamıştır.

1995 seçimleri sonunda ANAYOL Hükûmeti kurulmuştur. Tansu Çiller'in yolsuzluklarıyla ilgili tartışma nedeniyle 6 Haziran 1996'da bu hükûmetin görev süresi sona ermiştir. ANAP'ın örtülü ödenekle ilgili olarak Tansu Çiller hakkında verdiği soruşturma önergesine RP karşı oy verince Çiller soruşturmadan kurtulmuş ve Erbakan'ın kuracağı hükûmete katılmaya karar vermiştir. Kısa bir süre önce, "İslamcılar ile aslı iş birliği yapmam." diyen Tansu Çiler RP'yle koalisyon hükûmeti kurmuştur.

[37] Temuçin Faik Ertan, a. g. e, s.1.

Önceleri Necmettin Erbakan bir koalisyon ortağı bulamamıştır ve Mesut Yılmaz başkanlığında Doğruyol Partisiyle hükûmet kurulmuştur; daha sonra da Tansu Çiller Mesut Yılmaz'ın görevini ifa edecekti. Ama, Anayasa Mahkemesinin güven oylamasında yeterli oyların sağlanamadığına karar vermesi ve Anavatan Partisinin Çiller'in yolsuzluklarıyla uğraşmakta olduğunun duyulmasıyla ANAYOL hükûmeti 6 Haziran 1996'da sona ermiştir. Anavatan Partisi Tansu Çiller'in örtülü ödeneğinin araştırılmasıyla ilgili bir önerge sunmuştu. Refah Partisi önerge üzerinde "ret" oyu kullanınca Necmettin Erbakan Tansu Çiller'i koalisyon ortağı olmaya ikna etmiştir. Oysa seçimlerde Çiller partisinin laikliğin güvencesi olacağını söylemişti[38]. Bu karar, DYP'de parti içi anlaşmazlıklara yol açmış; 4 milletvekili Anavatan Partisine geçmiş, 10 milletvekili güvenoyu vermemiş, 5 milletvekili çekimser kalmıştır.

Refah Partisi, Erbakan, TBMM'de çoğunluğu olmaması nedeniyle serbestçe davranamıyordu. Bu nedenle, Erbakan başkanlığında kurulan 54. Hükûmet Anadolu sermayesine verilen desteği artırmış ve İslam birliği çerçevesinde D8 oluşumuna öncülük etmiştir. Bir Müslüman askerî ittifakı ya da dolardan başka bir para birimi kullanan bir Müslüman ortak pazarı kurmak kolay gerçekleştirilebilecek şeyler değildi fakat Erbakan D8 örgütünü kurmayı başarmıştır[39]. 22 Ekim 1996'da G7 örneğini izleyen bu tasarıyı ilk açıkladığında örgütün ismi M8'di; Türkiye, İran, Bangladeş, Mısır, Endonezya, Malezya, Pakistan ve Nijerya'yı içeriyordu. Ama, Mısır dine dayalı bir örgüt kurmanın rahatsızlığını duydu ve "M" harfini, "develop" sözcüğü nedeniyle "D" harfine çevirtti. Bu örgüt ilk toplantısını 4 Ocak 1997'de İstanbul yaptı.

1995 seçimlerinde 1'inci parti çıkan Refah Partisinin hakkında 1997 yılında kapatma davası açılmıştır. Anayasa Mahkemesi tarafından "laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" nedeniyle 17 Ocak 1998'de kapatılmıştır. Millî görüş bundan sonra

[38] Sina Akşin, "Kısa Türkiye Tarihi", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 297.
[39] Sina Akşin a.g.e, s. 299.

Fazilet Partisini kurdu, milletvekilleri bu partiye geçti. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı 7 Mayıs 1999'da kapatılan bir partinin devamı olduğu gerekçesiyle Fazilet Partisi için kapatma davası açılmıştır. Bu sırada parti içinde ayrılıklar baş gösteriyordu. Necmettin Erbakan siyaset dışında kalsa da partinin yönetimine karar veriyordu. Abdullah Gül Erbakan'ın adayı Recai Kutan'a karşı genel başkan adayı olmuş ama kurultayı kaybetmiştir.

Türkiye'nin 20. Dönemde ilk yaşadığı sorun dış politikayla ilgili olmuştur. Bu da Yunanistan'la yaşanan Kardak Krizi'dir. ANAYOL Hükûmeti döneminde, Refah Partisi Tansu Çiller üzerinden muhalefet yapmayı tercih etmiştir. Bu sebeple 12 dosya hâlinde TEDAŞ ve TOFAŞ'la ilgili dosyaları TBMM'ye getirmiştir.

53. Hükûmet döneminde hem Tansu Çiller'i hem de ANAYOL Hükûmetini sarsan bir gelişme de Selçuk Parsadan'a örtülü ödenekten bir miktar para verilmesinin anlaşılması olmuştur. Selçuk Parsadan adlı kişinin dönemin Başbakanı Tansu Çiller dâhil pek çok kişiyi dolandırdığı ortaya çıkmıştır[40].

54. Hükûmet döneminin ilk günlerinde cezaevlerinde yaşanan ölüm oruçları ve açlık grevleri ülke gündemini etkilemiştir.

54. Hükûmet döneminde Güneydoğu Anadolu Bölgesinde terör eylemleri can almaya devam etmiştir. Bu günlerde Yargıtay 9.Ceza Dairesi bölücülük propagandası nedeniyle kapatılan Demokrasi Partisi (DEP) milletvekilleri Sırrı Sakık, Leyla Zana, Ahmet Türk, Sedat Yurttaş ve bağımsız milletvekili Mahmut Altınak'a mahkûmiyet kararı vermiştir.

Türkiye'nin yerel ara seçimleri konuştuğu günlerde tüm ülkeyi sarsan ve Türk siyasi tarihinde önemli bir olay olan Susurluk kazası meydana gelmiştir. 3 Kasım 1996'da

[40] Temuçin Faik Ertan a.g.e, s.64.

Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen trafik kazasında DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak yaralanmış, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay ve Gonca Us isimli bir bayan ölmüştür. Kazada ölen Mehmet Özbay'ın 1978 Bahçelievler katliamı sanığı Abdullah Çatlı olduğu anlaşılmıştır. Bir milletvekili, üst düzey emniyet yetkilisi ve aranan bir şahısın birlikte bulunması tartışmalara neden olmuştur. DYP Milletvekili Sedat Bucak, Interpol tarafından aranan Abdullah Çatlı ve Polis Müdürü Hüseyin Kocadağ'ın birlikte kaza geçirmesi mafya-devlet-aşiret ilişkisinin gün ışığına çıkması olarak algılanmıştır.[41] 12 Eylül öncesinde terör olaylarına karışan ülkücülerin bir bölümünün ASALA'ya karşı, bir bölümünün de PKK'ya karşı mücadelede yasalara aykırı biçimde kullanıldıkları ve daha sonra bu mücadelede yer alan güvenlik güçleriyle birlikte mafyalaştıkları ortaya çıkmıştır. Balıkesir Susurluk'ta bir otobüse çarpan otomobilin içinde Interpol ve Türk polisi tarafından aranan Abdullah Çatlı'nın çeşitli silahlarının bulunması Hükûmeti altüst etmişti[42]. Bu olayla derin devletin her yerde faaliyet gösterdiği görülmüş, öteden beri Necmettin Erbakan'a kuşkuyla yaklaşan ordu yüksek komuta kademesi 28 Şubat 1997 Muhtırası'yla Necmettin Erbakan'ı istifaya zorlamışlardır. Ayrıca, Necmettin Erbakan'ın koalisyon ortağı olmasıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanlığında "Batı Çalışma Grubu" adında bir oluşum meydana getirmiştir. Bu grubun vazifesi Refah Partisini denetlemek ve etkisiz hâle getirmektir. Bunun sonucunda, Refah Partisi 16 Ocak 1998'de Anayasa Mahkemesi tarafından laik cumhuriyete karşı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.

Susurluk olayı neticesinde birtakım davalar açılmıştır, 2 hükûmet raporu ve 1 de Meclis araştırması komisyonu açılmıştır. İş hayli karışıktı ve kökeninde Sovyet istilasına karşı İtalya'daki Gladio denen örgüt gibi NATO'nun kurduğu bazı gizli örgütler

[41] Temuçin Faik Ertan a.g.e, s.680-681.
[42] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.172.

bulunuyordu. Bu örgütlerde çalışmak için seçilen kişiler de aşırı sağcılardan oluşuyordu. Bu örgütler yasa dışı işlere bulaşmıştı, ASALA ve PKK'ya karşı gizli hareket yürütmek için kullanıldıkları söyleniyordu. Tansu Çiller Hükûmeti zamanında daha geniş çapta kullanıldıkları ve uyuşturucu kaçakçılığı gibi mafya türü etkinliklere girdikleri yönünde de iddialar vardı. Bu nedenle, olaya tepki gösterenlerin başında ANAP yer alıyordu. Bu olaydan sonra halkın katıldığı, bütün büyük kentlerde düzenlenen, yolsuzluklara karşı "Sürekli Işık İçin 1 Dakika" kampanyası başlatıldı. Bu kampanya 1 Şubat 1997'den 9 Mart'a kadar saat 21.00'de ışıklar bir dakika süreyle kapatılıyor, tencere kapaklarına vuruluyor, klaksonlar çalınıyordu.

Bu yıllarda önemli bir sorun da Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki PKK terör örgütünün faaliyetleridir. 1984'ten beri devam eden PKK terör örgütü çok sayıda sivilin ve güvenlik görevlisinin canına mal olmuştur. PKK, bu süreçte askerî ve sivil hedeflere saldılar düzenlemekte, köyleri yakıp yıkmakta, insanları öldürmekte, topluma korku yaymakta, insan kaçırmaktadır.

Yine, bu dönemde Ankara Sincan Belediye Başkanı Kudüs'ü Anma Toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız yapmış olduğu konuşmada türbanı ve karayolu ile hacca gitmeyi savunmuş ve başörtüsünün Müslümanlar için şeref sancağı olduğunu söylemiştir.[43] Ayrıca, bu toplantıda Hizbullah ve Hamas örgütü liderlerinin posterlerinin asılması da dikkat çekici olmuştur. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Millî Güvenlik Kurulunu toplamış ve 28 Şubat Kararları'nı yayınlamıştır.

28 Şubat 1997'de ordu müdahale etmiş ama ordunun bu müdahalesi 1960, 1971, 1980 askerî müdahaleleriyle kıyaslandığında çok daha yumuşaktı, hatta bazı çevrelerce "postmodern" diye adlandırılmıştır. 28 Şubat 1997'de Millî Güvenlik Kurulu

[43] Temuçin Faik Ertan a.g.e, s. 684.

toplanmıştır. Bu toplantıda köktendinciliğin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla 18 maddelik önlemler demeti önerilmiştir. Bu önlemler arasında "tarikatlarca işletilen okul, yurt, vakıflarla son verilmesi; imam-hatip okulları sayısının imam gereksinimini karşılayacak bir düzeye indirilmesi; köktendincilerin kamu kuruluşlarında, adalet örgütünde, okul ve üniversitelerde kadrolaşmalarına son verilmesi; İran'dan kaynaklanan yıkıcı etkinliklerin son bulması için önlem alınması, zorunlu ilköğretimin beş yıldan sekiz yıla çıkarılması" yer alıyordu. Söz konusu bu önemler Hükûmete tavsiye niteliğindeydi, Hükûmet bunlara uymak zorunda değildi. 28 Şubat, siyasi tarihe postmodern darbe olarak geçmiştir. Silahlı kuvvetler doğrudan yönetime el koymadan dinci unsurların bürokrasiyi ele geçirmesini engellemişti. Bu süreçte dinci terör örgütü Hizbullah deşifre edilmiş ve cinayetlerinin büyük bölümü ortaya çıkarılmıştı.

28 Şubat 1997 Askerî Muhtırası 20 Ocak 1975'te kurulan PKK'yı büyük bir iç tehlike olarak göstermiştir. PKK, Marksist kisve altında Kürt olmayan birçok kimseden de destek alarak terörle hedefe ulaşmak isteyen Kürt milliyetçisi bölücü bir harekettir. PKK'nın yürüttüğü terör kampanyası başta kırsal bölgeler olmak üzere kentsel bölgelerde de destek bularak yayılmıştı. Irak'ta ve PKK lideri Abdullah Öcalan'ın sığındığı Suriye'de üstlenerek Türkiye'ye yönelik eylem ve saldırılar düzenleyen PKK'ya karşı askerî harekât ve eylemlerini artıran Hükûmet nihayet Abdullah Öcalan'ın Suriye'den Ekim 1998'de çıkmasını sağlamıştır.

28 Şubat Kararları'ndan sonra Genelkurmay Başkanlığı cemaatlerin etkinliğini takip etmek amacıyla "Batı Çalışma Grubu" adında bir birim kurmuştur. Hazırlanan bilgiler gazeteciler, hâkim ve savcılar, dışişleri görevlileri gibi kesimlerle yapılan toplantılarda aktarılmıştır. Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş 21 Mayıs 1997'de Anayasa Mahkemesine laiklik karşıtı etkinlikleri yüzünden Refah Partisinin kapatılması için dava açmıştır. İktidardaki partiye karşı kapatma davası açılması

kamuoyunda büyük etki yaratmıştır. Bu süreçte, DYP'den 4 bakan, milletvekilleri istifa etmiş, yine RP'den de bazı milletvekilleri istifa etmiştir.

Bu yaşananlar üzerine Necmettin Erbakan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e istifasını sunmuştur. Bunun üzerine, Süleyman Demirel Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ı Hükûmeti kurmakla görevlendirmiştir. 25 Kasım 1998'de Yılmaz Hükûmeti ortaya çıkan yolsuzluklar ve karanlık işler nedeniyle istifa etmiştir.

18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde DSP oyların yüzde 22'sini almış ve ANAP ve MHP ile bir koalisyon kurmuştur. Bu koalisyon Hükûmetiyle birbirinden farklı 3 partinin bir araya girmesi Türkiye'de siyasal sistemin değiştiğinin bir göstergesidir. Bu Hükûmet döneminde de Emniyet Müdürü Saadettin Tantan'ın siyasetçilerin, iş adamlarının karıştığı örgütlü yolsuzlukları ortaya çıkarması siyasi sistemdeki bozulmanın bir başka göstergesi olmuştur. Anavatan Partisine yönelik yolsuzluk iddiaları bu koalisyon ortaklığının sonunu getirdi. 22 Eylül 1998'de ANAP'lı Bakan Eyüp Âşık'ın mafya önderi Alaattin Çakıcı ile yaptığı telefon görüşmesinin kaseti basına sızmıştır. Ayrıca, Türkbank'ın satışıyla ilgili yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiştir. Olayın soruşturulması amacıyla Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulan bir önergeye CHP'nin lehte oy kullanması üzerine Mesut Yılmaz istifa etmiştir.

13 Kasım 1998'de Abdullah Öcalan'ın İtalya'ya geldiği anlaşılmış ve burada iki aydan fazla kalmıştır. Türkiye'nin iade talebi geri çevrildi ama İtalyanların onu orada süresiz tutmaları zordu. Bu nedenle, Türk kamuoyu İtalya'ya büyük tepki gösterdi; gösteri yürüyüşleri yapılıyor, İtalyan malları boykot ediliyordu. 16 Ocak 1999'da Öcalan'ın İtalya'yı terk ettiği anlaşılmıştı fakat nereye gittiği bilinmiyordu. Sonradan öğrenilmiştir ki Yunanistan'a sığındığı. Yunanistan'da iki hafta barındıktan sonra Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanmıştır.

20. Dönemin sonlarında, 56. Hükûmet döneminde, 16 Şubat 1999'da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir. Genelkurmay Başkanlığı ve Millî İstihbarat Teşkilatının ortak çalışmaları sonucu yakalanmıştır. Öcalan'ın yakalanması da Meclis Genel Kurulunda olağanüstü toplantıyla görüşülmüştür. Öcalan'ın yargılanması 31 Mayıs 1999'da İmralı'daki Devlet Güvenlik Mahkemesinde başlamıştır. 28 Haziranda mahkeme kararı vermiş ve Öcalan ölüme mahkûm edilmiş ve Yargıtay da kararı onaylamıştır. Ancak, daha sonra idam cezasının da kalkmasıyla ömür boyu ağırlaştırılmış müebbet cezasına çarptırılmıştır.

1995, 1999, 2001'de partilerin gençlik, kadın gibi yan kollar kurabilmesi, üniversite öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin siyasi partilere üye olabilmesi mümkün hâle getirilmiştir[44]. Dernek, sendika ve odaların siyaset yasağı kaldırılmıştır. 12 Eylül'den sonra 1995, 1999, 2001, 2002'de yapılan anayasa ve yasa değişiklikleriyle siyasi partilerin kapatılması zorlaştırılmıştır. Bir siyasi partinin kapatılabilmesi için "odak hâline gelme" şartı konmuştur[45]. Temelli kapatmanın yanında devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma getirilmiştir. Odak olmuş olmanın 2 koşulu vardı: Suç olan fiiller parti üyelerince yoğun biçimde işlenecek ve bu suçun işlenmesi parti yönetimince zımnen veya açıkça benimsenecek ya da bu fiiller genel başkan, merkez yönetim kurulu ve kurultay gibi parti organlarınca kararlılık içinde işlenecekti.

16 Temmuz 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde açıklanan Gündem 2000 Raporu'nda Türkiye AB'ye üye olacak ilk gruba da, 2'nci gruba da dâhil edilmemiştir. Türkiye'ye Doğu Bloku'ndan ayrılıp üyelik başvurusunda bulunan devletler gibi Kopenhang Kriterlerine uyma yükümlülüğü getirilmiş ve üyeliği 4 özel koşula bağlanmıştır: "Ekonomik ve siyasi reformlar", "azınlık haklarına saygı ve azınlıkların

[44] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.173.
[45] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.174.

korunması", "Yunanistan'la sorunların Uluslararası Adalet Divanına götürülmesi", "Kıbrıs'ta çözüm." Bunun üzerine, Türkiye AB ile ilişkilerini askıya aldı. Avrupa Birliği buna karşılık Türkiye'yi tamamen dışlamak yerine üyelik sürecine sokarak Avrupa Birliğinin istediklerini yaptırmak oldu. Avrupa Birliği, Türkiye'nin üyeliğini reddetmiyor ancak üyeliğe alınması için gereken koşulları sürekli değiştirerek süreci kendi istediği biçime çeviriyordu. Aday üyelik, üye olmak için AB tarafından ileri sürülen şartların yerine getirilmesi demekti ve AB bu listeye yeni koşullar ekleme hakkını da elinde bulunduruyordu.

13 Ekim 1999 raporunda Türkiye tam üyeliğe aday gösterilmiş ve Türkiye'ye Katılım Ortaklığı Stratejisi önerilmiştir. 10-11 Aralık 1999 zirvesinde Türkiye "aday üye" ilan edilmiş. Ancak, yine kendisinden sonra aday olan üyelerden istenen koşulları yerine getirecekti. Önceki 4 koşulun ikisi kaldırılmıştı, Kıbrıs ve Ege koşulu ise sürüyordu. Ecevit Hükûmeti önce bu koşulları kabul etmedi. Bunun üzerine AB Dönem Başkanı Finlandiya Başbakanı Lipponen Başbakan Ecevit'e bir mektup yazdı. Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yönlendirmesiyle Hükûmet bunu yeterli gördü ve aday üyeliği kabul etti.

2.2. 20. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu

Bu dönemde ilk olarak 53. Cumhuriyet Hükûmeti olan ANAYOL Hükûmeti kurulmuştur. Bu Hükûmet Tansu Çiller Başbakanlığında kurulmuş bir azınlık hükûmetidir. ANAP ve DYP'nin üst düzey yetkilileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda hükûmetin oluşumu ve dönüşümlü başbakanlık uygulaması konularında anlaşmaya varılmış ve nihayet 3 Martta ANAP-DYP arasında azınlık hükûmetinin protokolü ile diğer anlaşma koşulları imzalanmıştır. [46]

53. Hükûmet Bakanlar Kurulu:

[46] Temuçin Faik Ertan, a.g.e, s.10.

"Başbakan Ahmet Mesut YILMAZ (Rize, ANAP); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nahit MENTEŞE (Aydın, DYP); Devlet Bakanı Rüşdü SARACOĞLU (İzmir, ANAP); Devlet Bakanı Ayfer YILMAZ (İçel, DYP); Devlet Bakanı Abdülkadir AKSU (Diyarbakır, ANAP); Devlet Bakanı Ufuk SÖYLEMEZ (İzmir, DYP); Devlet Bakanı Eyüp AŞIK (Trabzon, ANAP); Devlet Bakanı Yaman TÖRÜNER (Afyon, DYP); Devlet Bakanı İmren AYKUT (Adana, ANAP); Devlet Bakanı Ayvaz GÖKDEMİR (Kayseri, DYP); Devlet Bakanı Cemil ÇİÇEK (Ankara, ANAP); Devlet Bakanı İbrahim Yaşar DEDELEK; (Eskişehir, DYP) Devlet Bakanı Ali Talip ÖZDEMİR (İstanbul, ANAP); Devlet Bakanı Ünal ERKAN (Ankara, DYP); Devlet Bakanı Ersin TARANOĞLU (Sakarya, ANAP); Devlet Bakanı Mehmet Halit DAĞLI (Adana, DYP); Adalet Bakanı Mehmet AĞAR (Elazığ, DYP); Millî Savunma Bakanı Mahmut Oltan SUNGURLU; (Gümüşhane, ANAP); İçişleri Bakanı Ülkü Gökalp GÜNEY (Bayburt, ANAP); Dışişleri Bakanı Emre GÖNENSAY (Antalya, DYP); Maliye Bakanı Lutfullah KAYALAR (Yozgat, ANAP); Millî Eğitim Bakanı Turhan TAYAN (Bursa, DYP); Bayındırlık ve İskân Bakanı Mehmet KEÇECİLER (Konya, ANAP); Sağlık Bakanı Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DYP; Ulaştırma Bakanı Ömer BARUTÇU (Zonguldak, DYP); Tarım ve Köyişleri Bakanı İsmet ATTİLA (Afyon, DYP); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Emin KUL (İstanbul, ANAP); Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım EREZ (Muğla, DYP); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hüsnü DOĞAN (İstanbul, ANAP); Kültür Bakanı Agâh Oktay GÜNER (Ankara, ANAP); Turizm Bakanı Işılay SAYGIN (İzmir, DYP); Orman Bakanı Nevzat ERCAN (Sakarya, DYP); Çevre Bakanı Mustafa Rüştü TAŞAR (Gaziantep, ANAP)."

53. Hükûmetin kurulmasından sonra, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel RP Başkanı Necmettin Erbakan'ı hükûmeti kurmakla görevlendirmiştir. Konya Milletvekili Necmettin Erbakan Başkanlığında 28 Haziran 1996'da kurulan 54. Hükûmet Süleyman

Demirel tarafından onaylanmıştır. Bu hükûmet REFAHYOL Hükûmeti olarak anılmaktadır.

54. Hükûmet Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Necmettin ERBAKAN (Konya, RP); Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Tansu ÇİLLER (İstanbul, DYP); Devlet Bakanı Fehim ADAK (Mardin, RP); Devlet Bakanı Nevzat ERCAN (Sakarya, DYP); Devlet Bakanı Abdullah GÜL (Kayseri, RP); Devlet Bakanı Işılay SAYGIN (İzmir, DYP); Devlet Bakanı Sabri TEKİR (İzmir, RP); Devlet Bakanı Nafiz KURT (Samsun, DYP); Devlet Bakanı Mehmet ALTINSOY (Aksaray, RP); Devlet Bakanı Namık Kemal ZEYBEK (İstanbul, DYP); Devlet Bakanı Lütfü ESENGÜN (Erzurum, RP); Devlet Bakanı Mehmet Selim ENSARİOĞLU (Diyarbakır, DYP); Devlet Bakanı Ahmet Cemil TUNÇ (Elâzığ, RP); Devlet Bakanı Bekir AKSOY (Çorum, DYP; Devlet Bakanı Gürcan DAĞDAŞ (İstanbul, RP); Devlet Bakanı Ufuk SÖYLEMEZ (İzmir, DYP); Devlet Bakanı Teoman Rıza GÜNERİ (Konya, RP); Devlet Bakanı Ayfer YILMAZ (İçel, DYP); Devlet Bakanı Sacit GÜNBEY (Diyarbakır, RP); Devlet Bakanı Bahattin ŞEKER (Bilecik, DYP); Devlet Bakanı Ahmet DEMİRCAN (Samsun, RP); Adalet Bakanı Şevket KAZAN (Kocaeli, RP); Millî Savunma Bakanı Turhan TAYAN (Bursa, DYP); İçişleri Bakanı Mehmet AĞAR (Elazığ, DYP) (28.06.1996-08.11.1996), Meral AKŞENER (İstanbul, DYP); Maliye Bakanı Abdüllatif ŞENER (Sivas, RP); Millî Eğitim Bakanı Mehmet SAĞLAM (Kahramanmaraş, DYP); Bayındırlık ve İskan Bakanı Cevat AYHAN (Sakarya, RP); Sağlık Bakanı Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DYP) (28.06.1996-26.04.1997), İsmail KARAKUYU (Kütahya, DYP) (13.05.1997-30.06.1997); Ulaştırma Bakanı Ömer BARUTÇU (Zonguldak, DYP); Tarım ve Köy İşleri Bakanı Musa DEMİRCİ (Sivas, RP); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Necati ÇELİK (Kocaeli, RP); Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım EREZ (Muğla, DYP) (28.06.1996-26.04.1997), Ali Rıza GÖNÜL (Aydın,

DYP) (13.05.1997-30.06.1997); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mehmet Recai KUTAN (Malatya, RP); Kültür Bakanı İsmail KAHRAMAN (İstanbul, RP); Turizm Bakanı Bahattin YÜCEL (İstanbul, DYP); Orman Bakanı Mehmet Halit DAĞLI (Adana, DYP); Çevre Bakanı Ziyattin TOKAR (Ağrı, RP).”

54. Hükûmetten sonra Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 53. Hükûmeti feshetmiştir. ANAP Başkanı Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığında DSP ve DTP ortaklığında kurulmuştur. 55. Hükûmet ANASOL-D olarak anılmaktadır.

55. Hükûmet Bakanlar Kurulu:

“Başbakan A. Mesut YILMAZ (Rize, ANAP) ; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Bülent ECEVİT (İstanbul, DSP; Millî Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İsmet SEZGİN (Aydın, DTP); Devlet Bakanı Güneş TANER (İstanbul, ANAP); Devlet Bakanı H. Hüsamettin ÖZKAN (İstanbul, DSP); Devlet Bakanı Yücel SEÇKİNER (Ankara, ANAP); Devlet Bakanı Işılay SAYGIN (İzmir, ANAP); Devlet Bakanı Hikmet Sami TÜRK (Trabzon, DSP); Devlet Bakanı M. Salih YILDIRIM (Şırnak, ANAP); Devlet Bakanı Rifat SERDAROĞLU (İzmir, DTP); Devlet Bakanı Metin GÜRDERE (Tokat, ANAP); Devlet Bakanı Şükrü Sina GÜREL (İzmir, DSP); Devlet Bakanı A. Ahat ANDİCAN (İstanbul, ANAP); Devlet Bakanı Işın ÇELEBİ (İzmir, ANAP); Devlet Bakanı Mustafa YILMAZ (Gaziantep, DSP); Devlet Bakanı Refaiddin ŞAHİN (Ordu, DTP); Devlet Bakanı Burhan KARA (Giresun, ANAP); Devlet Bakanı M. Cavit KAVAK (İstanbul, ANAP); Devlet Bakanı Eyüp AŞIK (Trabzon, ANAP); Dr. Yıldırım AKTUNA (İstanbul, DTP); Devlet Bakanı Rüştü Kazım YÜCELEN (İçel, ANAP); Devlet Bakanı Hasan GEMİCİ (Zonguldak, DSP); Devlet Bakanı Mehmet BATALLI (Gaziantep, DTP); Adalet Bakanı Oltan SUNGURLU (Gümüşhane, ANAP) (30.06.1997-04.08.1998), Hasan DENİZKURDU (İzmir, Bağımsız) (04.08.1998-11.01.1999); İçişleri Bakanı Murat BAŞESGİOĞLU

(30.06.1996-04.08.1998) (Kastamonu, ANAP), Kutlu AKTAŞ (İstanbul Valisi) (04.08.1998-11.01.1999); Dışişleri Bakanı İsmail CEM (Kayseri, DSP); Maliye Bakanı Zekeriya TEMİZEL (İstanbul, DSP); Millî Eğitim Bakanı Hikmet ULUĞBAY (Ankara, DSP); Bayındırlık ve İskân Bakanı Yaşar TOPÇU (Sinop, ANAP); Sağlık Bakanı Halil İbrahim ÖZSOY (Afyon, ANAP); Ulaştırma Bakanı Necdet MENZİR (İstanbul, DTP) (30.06.1997-04.08.1998), A. Ahmet DENİZOLGUN (Antalya, Bağımsız) (04.08.1998-11.01.1999); Tarım ve Köyişleri Bakanı M. Rüştü TAŞAR (Gaziantep, ANAP); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nami ÇAĞAN (İstanbul, DSP); Sanayi ve Ticaret Bakanı Yalım EREZ (Muğla, Bağımsız; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı M. Cumhur ERSÜMER (Çanakkale, ANAP); Kültür Bakanı Mustafa İstemihan TALAY (İçel, DSP); Turizm Bakanı İbrahim GÜRDAL (Antalya, ANAP); Orman Bakanı Ersin TARANOĞLU (Sakarya, ANAP); Çevre Bakanı İmren AYKUT (Adana, ANAP).”

55. Hükûmetten sonra da bir buçuk ay hükûmet arayışına girilmiştir. Bülent Ecevit tarafından 11 Ocak 1999’da kurulan 56. Hükûmet cumhurbaşkanı tarafından onaylanmıştır.

56. Hükûmet Bakanlar Kurulu:

“Başbakan Bülent ECEVİT (İstanbul); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı H. Hüsamettin ÖZKAN (İstanbul); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet ULUĞBAY (Ankara); Devlet Bakanı Şükrü Sina GÜREL (İzmir); Devlet Bakanı Mustafa YILMAZ (Gaziantep); Devlet Bakanı Hasan GEMİCİ (Zonguldak); Devlet Bakanı Fikret ÜNLÜ (Karaman); Devlet Bakanı Aydın TÜMEN (Ankara); Adalet Bakanı Selçuk ÖZTEK (Parlamento Dışından); İçişleri Bakanı Cahit BAYAR (Parlamento Dışından); Millî Savunma Bakanı Hikmet Sami TÜRK (Trabzon); Dışişleri Bakanı İsmail CEM (Kayseri); Maliye Bakanı Zekeriya TEMİZEL (İstanbul) (11.01.1999-24.02.1999), Nami ÇAĞAN (İstanbul) (24.02.1999-28.05.1999); Millî Eğitim Bakanı Metin

BOSTANCIOĞLU (Sinop); Bayındırlık ve İskân Bakanı Ali ILIKSOY (Gaziantep); Sağlık Bakanı Mustafa Güven KARAHAN (Balıkesir); Ulaştırma Bakanı Hasan Basri AKTAN (TBMM Dışından) ;Tarım ve Köyişleri Bakanı Mahmut ERDİR (Eskişehir); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Nami ÇAĞAN (İstanbul) 11.01.1999-24.02.1999, Hakan Tartan (İzmir) 24.02.1999-28.05.1999; Sanayi ve Ticaret Bakanı Metin ŞAHİN (Antalya); Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanı Ziya AKTAŞ (İstanbul); Kültür Bakanı İstemihan TALAY (İçel); Turizm Bakanı Ahmet TAN (İstanbul); Orman Bakanı Arif SEZER (Adana); Çevre Bakanı Fevzi AYTEKİN (Tekirdağ).”

2.3. 20. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu

TBMM Başkanlığı için 25 Ocaktaki en son oylamada en yüksek oyu olan 2 adayın katılmasıyla gerçekleştirilmiş ve oylama sonunda Anavatan Partisi Kütahya Milletvekili Mustafa Kalemli TBMM Başkanlığına seçilmiştir.

1 Şubatta yapılan oylamada DSP Ankara Milletvekili Uluç GÜRKAN, Refah Partisi Çorum Milletvekili Yasin HATİPOĞLU ve Doğru Yol Partisi Tunceli Milletvekili Kamer GENÇ TBMM Başkan Vekilliklerine seçilmişlerdir. Kâtip üyelikleri ise Zeki ERGEZEN (Bitlis, RP), Kazım ÜSTÜNER (Burdur, DSP), Ünal YAŞAR (Gaziantep, ANAP), Mustafa BAŞ (İstanbul, RP), Salih KAPUSUZ (Kayseri, RP), Ali GÜNAYDIN (Konya, DYP) ve Kadir BOZKURT (Sinop, DYP); idare amirliklerine Veli Andaç DURAK (Adana, DYP), Yücel SEÇKİNER (Ankara, ANAP), Mustafa YILMAZ (Gaziantep, DSP) ve İbrahim Halil ÇELİK (Şanlıurfa, RP) milletvekilleri seçilmişlerdir.

2.4. 20. Dönem TBMM’nin Yasama Faaliyetleri

20. Dönem Birinci Yasama Yılı 08/01/1996’da açılmış, 30/08/1996’da kapanmıştır. Toplam 91 birleşim ve 143 oturum yapılmıştır. 14.362 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 397 saat 39 dakika çalışılmıştır.

20. Dönem İkinci Yasama Yılı 01/10/1996'da açılmış, 16/08/1997'de kapanmıştır. Toplam 137 birleşim ve 274 oturum yapılmıştır. 25.587 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 707 saat 22 dakika çalışılmıştır.

20. Dönem Üçüncü Yasama Yılı 01/10/1997'de açılmış, 30/07/1998'de kapanmıştır. Toplam 131 birleşim ve 321 oturum yapılmıştır. 27.847 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 781 saat 28 dakika çalışılmıştır.

20. Dönem Dördüncü Yasama Yılı 01/10/1998'de açılmış, 25/03/1999'da kapanmıştır. Toplam 64 birleşim ve 123 oturum yapılmıştır. 7.376 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 172 saat 54 dakika çalışılmıştır.

20. Dönemde toplam 423 birleşim ve 861 oturum yapılmıştır. 75.172 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 2.059 saat 23 dakika çalışılmıştır[47].

2.5. 20. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri

2.5.1. Genel Görüşmeler

20. Dönemin 1. Yasama Yılı'nda 2 genel görüşme önergesi, 2. Yasama Yılı'nda 1 genel görüşme önergesi, 3. Yasama Yılı'nda yine 1 genel görüşme önergesi olmak üzere 20. Dönemde toplam 4 genel görüşme önergesi kabul edilmiştir.

2.5.2. Meclis Araştırması

20. Dönemin 1. Yasama Yılı'nda 4 adet Meclis araştırma önergesi kabul edilmiş ve 4 Meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. 20. Dönem 2. Yasama Yılı'nda ise 8 Meclis araştırma önergesi kabul edilmiş ve sonucunda Meclis araştırma komisyonları kurulmuştur. 20. Dönemin 3. Yasama Yılı'nda ise 2 Meclis araştırma önergesi kabul

[47] Bu alt başlıktaki bilgiler için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği Tutanak Hizmetleri Başkanlığı İstatistikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20'nci Dönem Çalışma İstatistiği, 2017.

edilmiş ve sonucunda da Meclis araştırma komisyonu kurulmuştur. 4. Yasama Yılı'nda 1 Meclis araştırması önergesi kabul edilmiştir ve sonucunda Meclis araştırma komisyonu açılmıştır. 20. Dönemde toplam 15 Meclis araştırma komisyonu kurulmuştur.

2.5.3. Gensoru Önergeleri

20. Dönemin 3. Yasama Yılı'nda 3 gensoru önergesi görüşülmüş, 4. Yasama Yılı'nda 3 gensoru önergesi görüşülmüştür.

2.5.4. Meclis Soruşturması İle İlgili İşlemler

20. Dönem 1. Yasama Yılı'nda 4 Meclis soruşturma önergesi kabul edilmiştir. 20. Dönem 3. Yasama Yılı'nda 4 Meclis soruşturma önergesi kabul edilmiştir. 20. Dönemde toplam 7 Meclis soruşturma önergesi kabul edilmiştir.

2.6. 20. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri

Milletvekillerinin Sayısal Dağılımı

20. Dönem TBMM'de toplam 550 milletvekili bulunmaktadır. Refah Partisinden 158 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 158'i erkektir. Doğruyol Partisinden 134 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 127'si erkek, 7'si kadındır. Anavatan Partisinden 126 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 124'ü erkek, 2'si kadındır. Demokratik Sol Partiden 75 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 73'ü erkek, 2'si kadındır. Cumhuriyet Halk Partisinden 49 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 47'si erkek, 2'si kadındır. Büyük Birlik Partisinden 7 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 7'si erkektir. 20. Dönemde 1 bağımsız milletvekili bulunmaktadır ve erkektir. 20. Dönemde 13 kadın, 537 erkek milletvekili bulunmaktadır[48].

[48] TBMM Albümü 20. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara, 1996, s.XXI

Milletvekillerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

20. Dönem TBMM'de 486 milletvekili yüksekokul mezunudur. 47 milletvekili lise ve dengi okul mezunudur. 11 milletvekili ortaokul mezunudur. 6 milletvekili ilkokul mezunudur.

Akademik kariyeri olan milletvekillerinden 29'u profesör, 13'ü doçent, 4'ü yardımcı doçent; 41'i doktora yapmış, 73'ü yüksek lisans yapmıştır[49].

Yasama Organlarında Daha Önceki Dönemlerde Görev Yapan Milletvekillerinin Sıfatları İtibarıyla Dağılımı

20. Dönemde 237 milletvekili, 3 milletvekili Milletvekili ve Temsilciler Meclisi Üyesi, 5 milletvekili Milletvekili Cumhuriyet Senatosu Üyesi, 2 milletvekili Milletvekili Danışma Meclisi Üyesi, 1 milletvekili Cumhuriyet Senatosu Üyesi, 2 milletvekili Danışma Meclisi Üyesidir[50].

Milletvekillerinin Meslekleri İtibarıyla Dağılımı

20. Dönemde 1 milletvekili araştırmacı, 1 milletvekili arkeolog, 2 milletvekili armatör, 7 milletvekili askerlik mesleğine sahip, 6 milletvekili bankacı, 14 milletvekili çiftçi, 1 milletvekili danışman, 2 milletvekili diplomat, 3 milletvekili diş hekimi, 27 milletvekili doktor, 14 milletvekili eczacı, 29 milletvekili ekonomist, 11 milletvekili gazeteci-yazar, 85 milletvekili hukukçu, 13 milletvekili ilahiyatçı, 8 milletvekili inşaat müteahhidi, 3 milletvekili ithalat ve ihracatçı, 17 milletvekili kamu yöneticisi, 5 milletvekili mahalli idare yöneticisi, 7 milletvekili mali müşavir ve muhasebeci, 3 milletvekili maliyeci, 8 milletvekili mimar, 79 milletvekili mühendis, 16 milletvekili mülki idare amiri, 1 milletvekili mütercim, 1 milletvekili noter, 46 milletvekili öğretim

[49] TBMM Albümü 20. Dönem, a.g.e, s.XXII
[50] TBMM Albümü 20. Dönem, a.g.e, s.XXII

üyesi, 31 milletvekili öğretmen, 8 milletvekili özel sektör yöneticisi, 4 milletvekili planlamacı, 2 milletvekili polis, 1 milletvekili ressam, 17 milletvekili sanayici, 5 milletvekili sendikacı, 1 milletvekili siyaset bilimcisi, 2 milletvekili teknisyen, 61 milletvekili ticaret ve özel işletmeci, 4 milletvekili turizmci, 2 milletvekili veteriner, 1 milletvekili ziraatçıdır[51].

Milletvekillerinin Doğum Tarihleri İtibarıyla On Yıllık Gruplara Göre Dağılımı

20. Dönemde 1921-1930 yılları arası doğumlu 26 milletvekili, 1931-1940 yılları arası doğumlu 90 milletvekili, 1941-1950 yılları arası doğumlu 234 milletvekili, 1951-1960 yılları arası doğumlu 185 milletvekili, 1961-1965 yılları arası doğumlu 15 milletvekili bulunmaktadır[52].

Kısaca özetlemek gerekirse TBMM'nin 20. Döneminde yapılan seçimler sonucunda koalisyon hükûmetleri kurulmuştur.

20. Dönemde 1'inci parti olarak seçimlerden çıkan Refah Partisi Anayasa Mahkemesi tarafından "laik cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" nedeniyle 17 Ocak 1998'de kapatılmıştır. Bundan sonra, millî görüş Fazilet Partisini kurmuştur. 7 Mayıs 1999'da FP için de kapatma davası açılmıştır.

20. Dönemde meydana gelen olaylardan biri de Susurluk kazasıdır. 3 Kasım 1999'da Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen kazada DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak yaralanmış, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay ve Gonca Us ölmüştür. Mehmet Özbay'ın 1978 Bahçelievler sanığı Abdullah Çatlı olduğu anlaşılmıştır.

[51] TBMM Albümü 20. Dönem, a.g.e, s.XXVI-XVIII
[52] TBMM Albümü 20. Dönem, a.g.e, s.XXIX

Ankara Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız Kudüs'ü Anma Toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantıda Hizbullah ve Hamas örgütü liderlerinin posterlerinin asılması dikkat çekmiştir. Bunun üzerine, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Millî Güvenlik Kurulunu toplamış ve 18 Şubat Kararları yayınlanmıştır. Bu toplantıda köktendinciliğin yaygınlaşmasını önlemek amacıyla 18 maddelik önlemler demeti önerilmiştir. Bu önlemler Hükûmete tavsiye niteliğindeydi, Hükûmet bu kararlara uymak zorunda değildi. 28 Şubat Kararları'ndan sonra Genelkurmay Başkanlığı Batı Çalışma Grubu adında bir birim kurmuştur.

16 Şubat 1999'da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Kenya'nın başkenti Nairobi'de yakalanmıştır. 28 Haziran 1999'da Devlet Güvenlik Mahkemesi Öcalan'ı ölüme mahkûm etmiştir ancak idam cezasının kaldırılmasıyla ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına çarptırılmıştır.

16 Temmuz 1997'de Lüksemburg Zirvesi'nde açıklanan Gündem 2000 Raporu'nda Türkiye AB'ye üye olacak ilk gruba da, 2'nci gruba da dâhil edilmemiştir. Türkiye'ye Kopenhang Kriterleri'ne uyma yükümlülüğü getirilmiştir. 13 Ekim 1999 raporunda Türkiye tam üyeliğe aday gösterilmiş, 10-11 Aralık 1999 zirvesinde de aday ülke ilan edilmiştir.

3. BÖLÜM

21. DÖNEM TBMM'NİN YAPISI VE FAALİYETLERİ

3.1. 1999 Milletvekili Genel Seçimleri ve Siyasi Konjonktür

18 Nisan 1999 genel seçimleri sonucunda DSP yüzde 22,19 oy oranıyla 136 sandalyeyle Meclise 1'inci parti olarak girmiştir. MHP yüzde 17,98 oy oranıyla 129 sandalyeyle seçimlerden 2'nci parti olarak Meclise girmiştir. Bu seçimlerde MHP tarihinin en büyük oy oranına ulaşmıştır. FP yüzde 15,41 oy oranıyla 3'üncü parti olarak Mecliste temsil imkânı bulmuştur. ANAP yüzde 13,22 oy oranıyla Mecliste 86 sandalyeye sahip olmuştur. DYP ise yüzde 12,01 oy oranıyla 85 sandalyeyle Meclise sonuncu parti olarak girmiştir. Ayrıca, 1977 seçimlerinden beri Meclise hiç bağımsız milletvekili girememişken 18 Nisan 1999 seçimlerinde 3 bağımsız milletvekili Meclise girebilmiştir.

Fazilet Partisi de tıpkı Refah Partisi gibi Anayasa Mahkemesi kararıyla 22 Haziran 2001'de kapatılmıştır. 20 Temmuz 2001'de, bir ay sonra Recai Kutan Başkanlığında Saadet Partisi kurulmuştur. Bu partinin iki sene sonra Başkanlığına Necmettin Erbakan gelecektir.

1999 seçimlerinde Abdullah Öcalan'ın yakalanarak Türkiye'ye getirilmesi gibi birkaç olay ciddi oy kayıplarına yol açmıştır. 1990'ların genelinde merkez sağ hükûmetlerin içine düştüğü bunalım sağ seçmen kitlesinde MHP'nin siyasi nüfuz alanını ve popülaritesini genişletmesini kolaylaştırmıştır[53]. MHP'nin dinî değerlere hürmet ettiğini ve başörtü sorununu çözeceğini iddia etmesi oylarını artıran bir diğer nedendir. DYP ve ANAP'ın kan kaybetmesi seçmenlerinin bir kısmının MHP'ye yönelmesine

[53] Evren Haspolat, Deniz Yıldırım, "Türkiye'de Yeni Siyasal Akımlar (1980 Sonrası)", Siyasal Kitabevi, Ankara, 2016, s. 231.

neden olmuştur. DSP'yi 1'inci parti, MHP'yi de 2'nci parti yapan milliyetçi dalgaya yönelime seçmenlerin oy tercihlerinde meydana gelen ani değişime neden olmuştur. Bu seçimlerde CHP ise kimliğini, ideolojisini, ilke ve değerlerini sosyal demokrat referans çerçevesinden çıkarıp gündelik siyaset odaklı bir mücadeleye girişince seçmen tabanı da tutarlılıktan uzak bir hâl aldı[54]. CHP, bu seçimlerde yüzde 10'luk seçim barajını geçemeyerek tarihinde ilk defa TBMM dışında kaldı.

21. Dönemde öne çıkan başka bir konu, Fazilet Partisi İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakcı'nın türbanla Genel Kurulda yapılan ant içme törenine katılmasıydı. Giresun milletvekillerinin ant içme töreni başladığı sırada, Fazilet Partisi İstanbul Milletvekili Merve Safa Kavakçı başında türbanla Genel Kurul salonuna girmiştir. Bu sırada Bakanlar Kurulu ve DSP sıralarından gürültüler yapılmış ve sıra kapaklarına vurulmuştur, FP sıralarından ise alkışlar duyulmuştur. Ayrıca, DSP'den "Çık dışarı!" sesleri ve gürültüler duyulmuştur. Bu protesto daha önce Parlamento tarihinde görülmemişti ve TBMM İç Tüzüğü'ne aykırıydı. Bunun üzerine Geçici Başkan oturuma ara vermiştir. Oturum saat 20.00'da tekrar açılmış, ant içme törenine devam edilmiştir. Merve Safa Kavakcı ant içme töreni için çağrıldığında FP sıralarından alkışlar yükselmiş ve ant içme törenine devam edilmiştir. Daha sonra Kavakcı'nın 2'nci bir uyruğu olduğu ortaya çıkmış, 2'nci uyruğunu Türk makamlarından izinsiz aldığı ortaya çıkmış ve Türk vatandaşlığından çıkarılmıştır.

2002 yılına dek sürecek olan yeni Hükûmette önemli bir öğe Saadettin Tantan olmuştur[55]. Emniyet müdürü olarak geçmişte isim yapmış olan Tantan ANAP'ın İçişleri Bakanı olarak 2000 yılında yolsuzluklara karşı bir savaş başlatmıştır. Balina, Kasırga, Bufalo, Matador gibi bu harekâtlar birçok yolsuzluk örgütünü ortaya çıkarmıştır. Yolsuzlukların kimileri siyasetçileri de yakından ilgilendiriyordu. Örneğin, Süleyman

[54] Evren Haspolat, Deniz Yıldırım, a.g.e., s.127.
[55] Sina Akşin, a.g.e., s. 305.

Demirel'in yeğeninin oğlu olan Yahya Murat Demirel sahibi olduğu Egebankı hortumlamaktan mahkemeye çıkarıldı. "Beyaz Enerji" olarak bilinen başka bir harekât da Enerji Bakanlığındaki yolsuzlukları hedef alıyordu. Bu soruşturmanın sonunda ANAP'lı Enerji Bakanı Mustafa Cumhur Ersümer istifa etmek zorunda kaldı. 5 Haziran 2001'de Mustafa Cumhur Ersümer devlet bakanlığına atandı, Mustafa Cumhur Ersümer ise hem bakanlıktan hem de ANAP'tan istifa etti.

2000 yılında cumhurbaşkanlığı görev süresi tamamlanan Süleyman Demirel'in yerine seçilecek yeni cumhurbaşkanı üzerinde anlaşmazlık uzayıp gidince Demirel'in görev süresinin uzatılması gündeme gelmiştir. Ecevit Demirel'in bir dönem daha görev yapması için Anayasa değişikliği yapmak istemiştir. Cumhurbaşkanları bir dönemden fazla seçilebilecek, yedi yıllık görev süresi beş yıllık 2 döneme çıkarılacak, bu arada Demirel'e de 2'nci kez seçilme hakkı verilecekti. Ancak, Mayıs 2000'de Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

21. Dönemde Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Hukuki yönü güçlü olan Sezer, siyasetin ve ekonominin inceliklerine vâkıf olmadığından 2001 senesinde çok ağır bir ekonomik bunalım patlak vermiştir[56]. Banka sisteminin temel prensiplerine göre karar vermekten mahrum Merkez Bankasının seçim yatırımı olarak iktidar partilerinin talep ettiği kredileri vermek zorunda kalması, uluslararası para piyasalarının ani iniş çıkışlarının yarattığı güvensizlik ve Uluslararası Para Fonu IMF'nin borçlu ülkelerin özel durumunu göz önünde bulundurmayıp kararlar vermesi ekonomik krizin ana sebepleri arasında sayılabilir. Bu krizlerin ilki, 20 Kasım 2000'de mali piyasalarda görülmüş ve borsa endeksi yüzde 5 daha gerilemiş, gecelik faizler yüzde 105'lere yükselmişti. O günlerde bu krizin çıkış nedeni bankacılık sektörüne yönelik

[56] Kemal Karpat, a.g.e., s.241.

"Kasırga Operasyonu"nun yarattığı tedirginliğin Türkiye'yi yapay bir mali krizin eşiğine getirdiği yönünde değerlendirilmişti.[57]

17 Ağustos 1999'da merkez üssü İzmit olmak üzere, Sakarya, Gölcük, Yalova, İstanbul, Bursa, Bolu, Zonguldak'ta etkisi görülen 7,4 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Yaklaşık 20 bin kişi bu depremde hayatını kaybetmiştir. Bu depremden etkilenen iller Türk sanayisinin yüzde 47'sine, Türk ticaretinin de yüzde 34,6'sına sahipti. Marmara depreminin ardından, depremin yaralarını sarmak için ek kaynak bulmak amacıyla yasa çalışmaları başlatıldı.

Henüz Marmara depreminin acıları dinmemişken 12 Kasım 1999'da merkez üssü Düzce olan 7,2 şiddetinde bir deprem daha meydana geldi. Bu depremde de yaklaşık bin kişi hayatını kaybetti. Yine bu dönemde, 3 Şubat 2000'de merkez üssü Afyon Sultandağı olan 3'üncü bir deprem daha yaşanmıştır. Bu depremde 44 kişi hayatını kaybetmiştir. Yaşanan bu 3 deprem Türkiye'nin bozuk olan ekonomisinin yükünü daha da artırmış, koalisyon Hükûmetinin çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Yalova ve Düzce depremlerinden sonra Hükûmet depremin yaralarını sarmaya çalışırken bir yandan da IMF'nin istediği Anayasa değişikliklerini yapıyor, özelleştirmeyi Anayasa'ya sokuyor, imtiyaz sözleşmelerini uluslararası tahkime açıyordu.[58]

Hükûmetin 1999'da IMF ile imzaladığı standby anlaşmasının ardından 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleri yaşanmıştır. Oysaki Türkiye'nin standby anlaşması yapması için görünür bir neden yoktu çünkü bu anlaşmalar bir ülkenin döviz krizine girdiği, bir başka ifadeyle ödeme güçlüğüne düştüğü durumlarda yapılırdı ve o güne kadar da hep böyle olmuştu. Ancak, 1999 sonunda Türkiye ihtiyacının üstünde döviz rezervi

[57] Celalettin Yavuz, "Türk Parlamento Tarihi TBMM-XXI. Dönem (1999-2002)", Ankara, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu, 2012, s.5.
[58] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.177.

olmasına ve dış borç ödeme sorunu yaşamamasına karşın IMF ile anlaştı ve bu anlaşma Türkiye'yi IMF'nin yönetimine soktu.

"Kasım 2000'de başlayan yabancı sermayenin yurt dışına kaçması 2001'de ekonomiyi ciddi bir ekonomik krize sokmuştu." Bir sene içinde işsizlik 1 milyon kişi artmış, millî gelir yüzde 10 azalmış, kişi başına gelir yüzde 25 düşmüştür. Türkiye'nin birçok ekonomik işletmesi Avrupa Birliğiyle ve diğer ekonomilerle baş edemeyecek duruma gelmiştir. Borsa yüzde 29,3, Türk lirası, yüzde 130 kadar değer kaybetmiş, enflasyon yüzde 90'a çıkmıştır. İşte, bu ağır ekonomik durum karşısında 3 Mart 2001'de Başbakan Ecevit Kemal Derviş'i ekonomiden sorumlu bakan olarak tayin etmişti. Kemal Derviş, Dünya Bankasında çalışmış, kısa bir süre içinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinden 15-20 kadar yasa çıkararak kısmen ekonominin canlanmasını sağlamıştır.

Cumhurbaşkanının geri çevirdiği kararnameler nedeniyle Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sırasında Hüsamettin Özkan'la Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında yaşanan gerginliği Ecevit'in bir basın toplantısıyla kamuoyuna duyurduğu 20 Şubat günü 2001 Şubat Krizi yaşanmıştır. Ecevit'e göre, Ahmet Necdet Sezer, Ecevit ve Özkan'ın önüne Anayasa kitapçığı fırlatmıştı. Ecevit'in bu açıklaması krize siyasi bir hava vermeye çalışıyordu ama Türkiye'den döviz çıkışı dört gün önce başlamıştı[59]. ANASOL-M Hükûmeti bu ilk ekonomik krizin ardından 19 Şubat 2001'de MGK'da 2'nci bir kriz daha yaşamıştır. MGK'nın Çankaya Köşkü'ndeki toplantısına Başbakan Bülent Ecevit Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer ile tartışması nedeniyle toplantıyı terk etmiştir. Türkiye'nin Cumhurbaşkanı ve Başbakanı arasında geçen tartışma neticesiyle Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Bu devlet krizi duyulur duyulmaz İMKB beş dakikada 700 puanlık bir kayba uğrarken günü de yüzde 14,6 oranında değer kaybıyla

[59] N.İlter Ertuğrul a.g.e, s.180.

kapatmıştır. Devlet krizi ekonomik krize dönüşmüş ve gecelik faizler repo piyasasında %3.000'e, İnterbank piyasasında ise %2.300'e kadar çıkarak rekor kırmıştır[60].

2001 Şubat Krizi IMF'nin kriziydi. Türkiye'de makroekonomik değişimler ve büyüme yabancı sermayeye bağımlı hâle gelmişti. Türkiye IMF krizi sonucunda IMF'ye daha bağımlı hâle geldi ve Türkiye'yi bu krizden kurtarmak için Kemal Derviş Türkiye'ye getirilerek ekonomiden sorumlu bakan oldu. Türkiye, bu dönemde on beş günde 15 yasa dayatmasıyla karşı karşıya kalmıştır. Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı hazırlanmıştır. Emlakbank kapatılmış, Ziraat ve Halkbankasına bağlanmıştır. Merkez Bankası bağımsızlık adı altında kendi parasını basamaz hâle getirilmiştir. Enerji, şeker, tütün ve alkol gibi alanlarda bağımsız üst kurullar oluşturulmuştur.

Kıbrıs konusunda Avrupa Birliği ve Irak konusunda ABD'nin isteklerine karşı direnince Bülent Ecevit aleyhine kampanya başlatılmış ve görevden çekilmesi istenmiştir. Kemal Derviş'in yaptığı erken seçim açıklamasına Devlet Bahçeli'nin rest çekmesiyle birlikte erken seçim kararı alınmış ve bir dahaki seçimlerde 3 parti de Parlamento dışında kalmıştır.

Hükûmetin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mustafa Cumhur Ersümer ile Zeki Çakan hakkında enerji özelleştirmeleri ve Mavi Gaz Projesi, Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan ve bazı devlet bakanları hakkında Halkbanktaki krediler nedeniyle çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bu bakanlar AKP döneminde Yüce Divana gönderilmişlerdir. Mesut Yılmaz ile Güneş Taner suçlu bulunmuş ancak cezaları af kapsamına girdiği için ertelenmiştir. Mustafa Cumhur Ersümer yirmi ay hapis cezasına çarptırılmış, onun da cezası ertelenmiştir.

[60] İlter Ertuğrul, a.g.e, s.8.

Düzce depreminin ardından Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Bill Clinton Türkiye'ye gelmiş, deprem bölgesini ve depremzedeleri ziyaret etmiştir. 14 Kasım 1999'da TBMM'yi ziyaret etmiş ve Genel Kurula hitap etmiştir. Bill Clinton, TBMM Genel Kuruluna hitap eden ilk ABD Başkanı olarak tarihe geçmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de tüm dünyayı ayağa kaldıran ve tarihin en önemli terör saldırısı yaşanmıştır. New York'taki ikiz kulelerden ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagon'a varıncaya kadar bazı önemli binalar yolcu uçaklarıyla vurulmuş ve 4 bine yakın insan ölmüştür. Bu saldırıları Suudi Arabistan kökenli Usame Bin Laden'in yaptırmış olduğu kaygısı yaygındı. ABD Başkanı George W. Bush ve yönetimi ABD'ye karşı olduğu bilinen tüm terör örgütlerine savaş açmıştır. Bu amaçla Usame Bin Laden ile ona bağlı olduğu bilinen El-Kaide terör örgütünün barındığı Afganistan'a savaş açmıştır. 11 Eylül 2001 terör saldırıların ardından 57. Türk Hükûmeti tarafından Başbakanlığın (3/892) sayılı tezkeresi ile TBMM'den yurt dışına asker gönderme ve yabancı askerlerin Türkiye'de bulunmasına imkân veren tezkere kabul edilmiştir.

4 Mayıs 2002'de Başbakan Bülent Ecevit Ankara'da rahatsızlanmış ve Özel Başkent Hastanesine yatırılmıştır. Başbakanın bu rahatsızlığının ardından ekonomide kıpırdanmalar meydana gelmiş, borsa düşmüş, dolar yükselmiştir. 17 Mayısta Başbakan Bülent Ecevit tekrar sol kaburgasında meydana gelen kırık nedeniyle tekrar hastaneye yatırılmıştır. Başbakan Bülent Ecevit'in uzun süre hastanede kalması devlet krizine neden olmuş ve ekonomide yaşanan bozulmalar giderek artmaya devam etmiştir. 21'inci Dönemde Başbakan Bülent Ecevit'in hastalanması ve çalışamaz hâle gelmesi DSP'den istifaları beraberinde getirmiş ve koalisyon Hükûmeti sarsıntıya uğramıştır. DSP'den ayrılanlar İsmail Cem Başkanlığında 22 Temmuz 2002'de Yeni Türkiye Partisini kurmuşlardır.

Avrupa Birliği 4 Aralık 2000'de Türkiye için üyelik haritasını gösteren Katılım Ortaklığı Belgesi'ni hazırlarken Türkiye de buna karşılık 24 Mart 2001'de Ulusal Program hazırladı. Ulusal Program'a göre, Türkiye kısa vadede 2001 yılı sonuna kadar Anayasa'nın 6 maddesinde, 23 yasada değişiklik yapacak ve 20 yeni yasa çıkaracaktı. Orta vadede ise Anayasa'nın 10 maddesinde ve 95 yasada değişiklik yapacak, 20 yeni yasa çıkaracaktı. Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Program'ın kabul edilmesinden sonra 12 Eylül mevzuatı değiştirilmeye başlanmıştır. Türkiye 17 Ekim 2001'de Anayasa'nın başlangıç metniyle 13, 14, 19, 20, 22, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 40, 41, 46, 49, 51, 55, 65, 66, 67, 69, 74, 87, 94, 100, 118, 149 ve geçici 15'inci maddesi değiştirilmiştir. Bu değişikliklerin önemli bölümü temel hak ve özgürlükler alanındaydı ve 12 Eylül Anayasası'nın yasak çemberini kırıyordu. "Özgürlüklerin sınırlanması, temel hak ve özgürlüklerin kötüyü kullanılmaması, kişi özgürlüğü ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve seyahat özgürlüğü, düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğü, basın özgürlüğü, kamu tüzel kişilerinin elindeki basın dışı kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkı, dernek kurma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, hak arama özgürlüğü, savaş, çok yakın savaş tehdidi ve terör suçları hâlleri dışında ölüm cezasının kaldırılması, 12 Eylül deminde çıkarılan yasalara karşı Anayasa Mahkemesinde iptal davası yolunun açılması" bunlar arasındaydı. Devletin, işlemlerimde, ilgili kişilere hangi kanun yolları ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtme zorunluğu Anayasa'ya girdi.

14 Mayıs 2000'de Fazilet Partisi Genel Kongresi toplanmıştı. Parti içinde güçlü bir mevkiye sahip Recep Tayyip Erdoğan mahkeme kararı ile siyasetten men edilmişti. Erbakan'ın yerine gelen Recai Kutan'ın karşısına "Yenilikçiler" diye bilinen Recep Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül çıkmıştı. Genel Başkanlık seçimini Recai Kutan kazanınca yenilikçiler istifa ettiler. 22 Haziran 2001'de Anayasa Mahkemesi Fazilet Partisini kapatınca parti üyeleri 20 Temmuz 2001'de Saadet Partisini kurdular.

Yenilikçiler de 14 Ağustos 2001'de Adalet ve Kalkınma Partisiyle yola devam etme kararı aldılar. Kurucuların 13'ü kadındı. AK PARTİ, 16 Ağustos 2001'de 51 milletvekilini saflarına katarak Meclis grubu kurmuş ve partinin Kurucu Genel Başkanlığına Recep Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Bülent Arınç ise AK PARTİ'nin Meclis Grubu Başkanlığına getirilmişti. Seçim günü 3 Kasım 2002'ye kadar AK PARTİ kendi görüşlerini, millî görüşten ayrılan farkları öne çıkarak kendini tanıtmış, yeni bir parti olduğunu ilan etmiştir.

3.2. 21. Dönem TBMM Hükûmetleri ve Hükûmetlerin Kuruluşu

3 Mayıs 1999'ta Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel DSP Genel Başkanı Bülent Ecevit'i Hükûmeti kurmakla görevlendirdi. Bülent Ecevit, MHP ve ANAP ile uzlaşarak 57. Hükûmeti kurdu. Bu Hükûmet DSP-MHP-ANAP koalisyonu olarak bilinirdi.

57. Hükûmet Bakanlar Kurulu:

"Başbakan Bülent ECEVİT (İstanbul DSP); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet BAHÇELİ (Osmaniye MHP); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin ÖZKAN (İstanbul DSP) 28.05.1999-09.07.2002, Şükrü Sina GÜREL (İzmir DSP) 09.07.2002-12.07.2002; Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Ahmet Mesut YILMAZ (Rize ANAP); Devlet Bakanı Mehmet KEÇECİLER (Konya ANAP); Devlet Bakanı Hikmet ULUĞBAY (Ankara DSP); 28.05.1999-22.07.1999, Recep ÖNAL (Bursa DSP), 22.07.1999-09.07.2002, Hüseyin Tayfun İÇLİ (Ankara DSP) 09.07.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Tunca TOSKAY (Antalya MHP); Devlet Bakanı Yüksel YALOVA (Aydın ANAP) 28.05.1999-31.05.2001, Sadettin TANTAN (İstanbul ANAP) 05.06.2001-06.06.2001, Nejat ARSEVEN (Ankara ANAP) 08.08.2001-07.08.2002, Ali DOĞAN (Kahramanmaraş ANAP) 07.08.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Şükrü Sina GÜREL (İzmir DSP) 28.05.1999-09.07.2002, Zeki SEZER (Ankara DSP) 09.07.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Sadi SOMUNCUOĞLU (Aksaray MHP) 28.05.1999-

08.05.2000, Faruk BAL (Konya MHP) 22.05.2000-18.11.2002; Devlet Bakanı Rüştü Kazım YÜCELEN (İçel ANAP) 28.05.1999-05.06.2001, Yılmaz KARAKOYUNLU (İstanbul ANAP) 05.06.2001-18.11.2002; Devlet Bakanı Mustafa YILMAZ (Gaziantep DSP) 28.05.1999-10.07.2002, Mehmet KOCABATMAZ (Denizli DSP) 10.07.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Ramazan MİRZAOĞLU (Kırşehir MHP); Devlet Bakanı Edip Safder GAYDALI (Bitlis ANAP) 28.05.1999-12.09.2002, Mehmet Salih YILDIRIM (Şırnak ANAP) 12.09.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Hasan GEMİCİ (Zonguldak DSP) 28.05.1999-10.07.2002, Melda BAYER (Ankara DSP) 10.07.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Şuayip ÜŞENMEZ (Yozgat MHP); Devlet Bakanı Mehmet Ali İRTEMÇELİK (İstanbul ANAP); Devlet Bakanı Fikret ÜNLÜ (Karaman DSP) 28.05.1999-24.08.2002, Erdoğan TOPRAK (İstanbul DSP) 24.08.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Abdulhaluk Mehmet ÇAY (Çorum MHP) 28.05.1999-24.12.2001, Reşat DOĞRU (Tokat MHP) 07.01.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Kemal DERVİŞ TBMM Dışından (02.03.2001-10.08.2002), Masum TÜRKER (İstanbul DSP) 10.08.2002-18.11.2002; Devlet Bakanı Tayyibe GÜLEK Adana DSP (12.07.2002-18.11.2002); Adalet Bakanı Hikmet Sami TÜRK (Trabzon DSP) 28.05.1999-05.08.2002, Aysel ÇELİKEL (TBMM Dışından); Millî Savunma Bakanı Sabahattin ÇAKMAKOĞLU (Kayseri MHP); İçişleri Bakanı Sadettin TANTAN (İstanbul ANAP) 28.05.1999-05.06.2001, Rüştü Kazım YÜCELEN (İçel ANAP) 05.06.2001-05.08.2002, Muzaffer ECEMİŞ (TBMM Dışından) 05.08.2002-18.11.2002; Dışişleri Bakanı İsmail CEM (Kayseri DSP) 28.05.1999-12.07.2002, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Şükrü Sina GÜREL (İzmir DSP) 12.07.2002-18.11.2002; Maliye Bakanı Sümer ORAL (İzmir ANAP); Millî Eğitim Bakanı Metin BOSTANCIOĞLU (Sinop DSP) 28.05.1999-10.07.2002, Necdet TEKİN (Kırklareli DSP); Bayındırlık ve İskân Bakanı Koray AYDIN (Ankara MHP) 28.05.1999-05.09.2001, Abdulkadir AKCAN (Afyon Mhp) 19.09.2001-18.11.2002; Sağlık Bakanı Osman DURMUŞ (Kırıkkale MHP); Ulaştırma Bakanı Enis

ÖKSÜZ (İçel MHP) 28.05.1999-17.07.2001, Oktay VURAL (İzmir MHP) 30.07.2001-05.08.2002, Nacİ KINACIOĞLU (TBMM Dışından) 05.08.2002-18.11.2002; Tarım ve Köyişleri Bakanı Hüsnü Yusuf GÖKALP (Sivas MHP); Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yaşar OKUYAN (Yalova ANAP) 28.05.1999-07.08.2002, Nejat ARSEVEN (Ankara ANAP) 07.08.2002-18.11.2002; Sanayi ve Ticaret Bakanı Ahmet Kenan TANRIKULU (İzmir MHP); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Mustafa Cumhur ERSÜMER (Çanakkale ANAP) 12.07.2000-27.04.2001, Zeki ÇAKAN (Bartın ANAP) 08.05.2001-18.11.200; Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mustafa Cumhur ERSÜMER (Çanakkale ANAP); Kültür Bakanı Mustafa İstemihan TALAY (İçel DSP) 28.05.1999-09.07.2002, Suat ÇAĞLAYAN (İzmir DSP) (Çanakkale ANAP) 09.07.2002-18.11.2002; Turizm Bakanı Erkan MUMCU (Isparta ANAP) 28.05.1999-08.08.2001, Mustafa TAŞAR (Gaziantep ANAP) 08.08.2001-18.11.2002; Orman Bakanı Nami ÇAĞAN (İstanbul DSP) 28.05.1999-18.11.2002, Çevre Bakanı Fevzi AYTEKİN (Tekirdağ DSP) 28.05.1999-18.11.2002."

3.3. 21. Dönem TBMM Başkanlık Divanı ve Kuruluşu

TBMM Genel Kurulunun ilk toplantısı 2 Mayıs 1999'da saat 15.00'da Elâzığ Milletvekili, Geçici Başkan Ali Rıza Septioğlu tarafından açıldı ve ant içme törenine geçildi.

21. Dönem 1. Devre TBMM Başkanlığına 20 Mayıs 1999'da TBMM'de yapılan oylamada Ankara Milletvekili Yıldırım Akbulut seçilmiştir.

Başkanlık Divanında "Nejat Arseven (Ankara, ANAP), Murat Sökmenoğlu (İstanbul MHP), Vecdi Gönül (Kocaeli, FP) milletvekilleri başkan vekilliğine; Burhan Orhan (Bursa, MHP), Tevhit Karakaya (Erzincan, FP), Mehmet Ay (Gaziantep, MHP), Levent Mıstıkoğlu (Hatay, ANAP), Mehmet Elkatmış (Nevşehir, FP), Vedat Çınaroğlu

(Samsun, MHP) milletvekilleri kâtip üyeliğe; Ahmet Çakar (İstanbul MHP), Osman Pepe (Kocaeli, FP)" milletvekilleri idare amirliğine seçilmişlerdir.

3.4. 21. Dönem TBMM Komisyonları, Uluslararası Grupları, Dostluk Grupları

21. Dönemde 15 adet ihtisas komisyonu bulunmaktadır. Bu komisyonlar şunlardır: "Anayasa Komisyonu, Adalet Komisyonu, Millî Savunma Komisyonu, İçişleri Komisyonu, Dışişleri Komisyonu, Millî Eğitim Komisyonu, Sanayi, Teknoloji ve Ticaret Komisyonu, Bayındırlık, İmar, Ulaştırma ve Turizm Komisyonu, Tarım, Orman ve Köyişleri Komisyonu, Sağlık ve Sosyal İşler Komisyonu, İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu, Dilekçe Komisyonu, Kamu İktisadi Teşebbüsleri Komisyonu, Plan ve Bütçe Komisyonudur."

TBMM Hesaplarını İnceleme Komisyonu, Dilekçe Komisyonu ve KİT Komisyonu 13 üyeden, diğer komisyonlar 25 üyeden oluşmaktadır. 25 üyeli komisyonların üye dağılımı şöyledir: DSP 6 üyeye, MHP 6 üyeye, FP 5 üyeye, ANAP 4 üyeye, DYP 4 üyeye sahiptir. 13 üyeli komisyonların üye dağılımı şöyledir: DSP, MHP ve FP 3 üyeye, ANAP, DYP 2 üyeye sahiptir.

3.5. 21. Dönem TBMM'nin Yasama Faaliyetleri

21. Dönem Birinci Yasama Yılı 02/05/1999'da açılmış, 27/08/1999'da kapanmıştır. Toplam 59 birleşim ve 119 oturum yapılmıştır. 15.298 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 374 saat 51 dakika çalışılmıştır.

21. Dönem İkinci Yasama Yılı 01/10/1999'da açılmış, 30/06/2000'de kapanmıştır. Toplam 132 birleşim ve 331 oturum yapılmıştır. 31.250 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 700 saat 56 dakika çalışılmıştır.

21. Dönem Üçüncü Yasama Yılı 01/10/2000'de açılmış, 28/09/2001'de kapanmıştır. Toplam 135 birleşim ve 428 oturum yapılmıştır. 32.946 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 722 saat 09 dakika çalışılmıştır.

21. Dönem Dördüncü Yasama Yılı 01/10/2001'de açılmış, 23/08/2002'de kapanmıştır. Toplam 128 birleşim ve 358 oturum yapılmıştır. 28.217 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 610 saat 24 dakika çalışılmıştır.

21. Dönem Beşinci Yasama Yılı 01/10/2002'de açılmış, 01/10/2002'de kapanmıştır. Toplam 1 birleşim ve 1 oturum yapılmıştır. 45 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 57 dakika çalışılmıştır.

21. Dönemde toplam 446 birleşim ve 1.237 oturum yapılmıştır. 107.756 sayfa tutanak yazılmıştır. Genel Kurulda 2.409 saat 17 dakika çalışılmıştır[61].

3.6. 21. Dönem TBMM'nin Denetim Faaliyetleri

3.6.1. Yazılı ve Sözlü Sorular

21. Dönem TBMM'de 1.979 sözlü soru önergesi, 8.196 yazılı soru önergesi olmak üzere toplam 10.175 soru önergesi verilmiştir.

3.6.2. Genel Görüşmeler

21. Dönem TBMM'de toplam 30 adet genel görüşme önergesi verilmiştir. Dördüncü Yasama Yılında verilen 12 genel görüşme açılmasına ilişkin önergeden 1'i kapalı oturumda olmak üzere 2'sinin ön görüşmeleri yapılmış 1'i için de genel görüşme açılması kabul edilmiştir.

[61] Bu alt başlıktaki bilgiler için bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği Tutanak Hizmetleri Başkanlığı İstatistikleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21'inci Dönem Çalışma İstatistiği, 2017.

3.6.3. Meclis Araştırması

21. Dönemde 294 Meclis araştırması önergesi verilmiştir. Bunlardan 1'i işlemden kaldırılmış, 2'si için ise genel görüşme açılması kararı verilmiştir.

3.6.4. Gensoru Önergeleri

21. Dönemde gensoru açılmasına ilişkin toplam 29 önerge verilmiştir. Gensoru önergelerinin hiçbiri kabul edilmemiştir.

3.6.5. Meclis Soruşturması ile İlgili İşlemler

20. Dönemden intikal eden Meclis soruşturması açılmasına ilişkin önergeler doğrultusunda İkinci Yasama Yılı içinde 16 Meclis soruşturma komisyonu kurulmuş, komisyonların tamamı raporlarını vermiş ve Genel Kurulda görüşülerek karara bağlanmıştır. 3. Yasama Yılı içinde 3 Meclis soruşturmasına ilişkin önerge verilmiş, 3'ü de kabul edilmemiştir. 4. Yasama Yılı içinde 2 Meclis soruşturmasına ilişkin önerge verilmiş, her 2'si için de komisyon kurulmuş ve komisyon raporunun görüşülmesinin ardından Yüce Divana sevki kabul edilmemiştir.

3.7. 21. Dönem TBMM Milletvekillerinin Yapısal Analizi ve Özellikleri

Milletvekillerinin Sayısal Dağılımı

21. Dönem TBMM'nin üye tam sayısı 550'dir, mevcut milletvekili sayısı 549'dur. Demokratik Sol Partiden 136 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 124'ü erkek, 12'si kadındır. Milliyetçi Hareket Partisinden 129 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 129'u erkek, 2'si kadındır. Fazilet Partisinden 107 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 105'i erkek, 2'si kadındır. Anavatan Partisinden 86 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 84'ü erkek, 2'si kadındır. Doğruyol Partisinden 85 milletvekili bulunmakta, bu milletvekillerinin 81'i erkek, 4'ü kadındır. 21.

Dönem TBMM'de 6 bağımsız milletvekili bulunmaktadır ve 6'sı da erkektir. 21. Dönemde 22 kadın, 527 erkek milletvekili bulunmaktadır[62].

Milletvekillerinin Öğrenim Durumlarına Göre Dağılımı

21. Dönem TBMM'de 498 milletvekili yüksekokul mezunudur. 35 milletvekili lise ve dengi okul mezunudur. 10 milletvekili ortaokul mezunudur. 6 milletvekili ilkokul mezunudur.

Akademik kariyeri olan milletvekillerinden 36'sı profesör, 15'i doçent, 7'si yardımcı doçenttir; 35'i doktora yapmış, 77'si yüksek lisans yapmıştır[63].

Yasama Organlarında Daha Önceki Dönemlerde Görev Yapan Milletvekillerinin Sıfatları İtibarıyla Dağılımı

21. Dönemde 247 milletvekili, 1 milletvekili Milletvekili ve Temsilciler Meclisi Üyesi, 2 milletvekili Milletvekili Cumhuriyet Senatosu Üyesi, 2 milletvekili Milletvekili Danışma Meclisi Üyesi, 1 milletvekili Danışma Meclisi Üyesidir[64].

Milletvekillerinin Meslekleri İtibarıyla Dağılımı

21. Dönemde 69 milletvekili avukat, 11 milletvekili bankacı, 1 milletvekili bilgisayar yazılım uzmanı, 1 milletvekili biyolog, 30 milletvekili çiftçi, 3 milletvekili danışman, 3 milletvekili diplomat, 5 milletvekili diş hekimi, 43 milletvekili doktor, 10 milletvekili eczacı, 8 milletvekili ekonomist, 3 milletvekili emniyet müdürü, 20 milletvekili gazeteci-yazar, 1 milletvekili grafiker, 4 milletvekili hâkim ve savcı, 8 milletvekili ilahiyatçı, 4 milletvekili inşaat müteahhidi, 2 milletvekili işçi, 1 milletvekili kameraman, 12 milletvekili kamu görevlisi, 74 milletvekili kamu yöneticisi, 2

[62] TBMM Albümü 21. Dönem, TBMM Basımevi, Ankara, 1999, s.XXI
[63] TBMM Albümü 21. Dönem, a.g.e, s.XXII
[64] TBMM Albümü 21. Dönem, a.g.e, s.XXII

milletvekili kuyumcu, 15 milletvekili mali müşavir ve muhasebeci, 2 milletvekili mimar, 24 milletvekili mühendis, 17 milletvekili mühendis müteahhit, 14 milletvekili mülki idare amiri, 1 milletvekili mütercim, 1 milletvekili müzisyen, 1 milletvekili noter, 13 milletvekili öğretim görevlisi, 63 milletvekili öğretim üyesi, 29 milletvekili öğretmen, 51 milletvekili özel sektör yöneticisi, 10 milletvekili sendikacı, 1 milletvekili serbest sigortacı, 1 milletvekili siyaset bilimci, 4 milletvekili subay, 46 milletvekili ticaret ve özel işletmeci, 4 milletvekili turizmci, 5 milletvekili veterinerdir[65].

Milletvekillerinin Doğum Tarihleri İtibarıyla On Yıllık Gruplara Göre Dağılımı

21. Dönemde 1911-1920 yılları arası doğumlu 1 milletvekili, 1921-1930 yılları arası doğumlu 14 milletvekili, 1931-1940 yılları arası doğumlu 55 milletvekili, 1941-1950 yılları arası doğumlu 211 milletvekili, 1951-1960 yılları arası doğumlu 220 milletvekili, 1961-1969 yılları arası doğumlu 48 milletvekili bulunmaktadır[66].

Kısaca özetlemek gerekirse 21. Dönem seçimleri sonucunda koalisyon hükûmeti kurulmuştur.

21. Dönemde Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in görev süresi tamamlanmıştır. Mayıs 2000'de Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer 10'uncu Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

17 Ağustos 1999'da merkez üssü İzmit olmak üzere 7,4 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Bu depremde yaklaşık 20 bin kişi hayatını kaybetmiştir. Bu depremden etkilenen iller Türkiye sanayisinde ve ticaretinde önemli bir yere sahipti. 12 Kasım 1999'da merkez üssü Düzce olan bir deprem daha meydana gelmiştir. Bu depremde de yaklaşık bin kişi hayatını kaybetmiştir. 3 Şubat 2000'de merkez üssü

[65] TBMM Albümü 21. Dönem, a.g.e, s.XXVII-XXVIII
[66] TBMM Albümü 21. Dönem, a.g.e, s.XXIX

Afyonkarahisar Sultandağı olan 3'üncü bir deprem daha yaşanmış ve 44 kişi hayatını kaybetmiştir.

21. Dönemde Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en büyük ekonomik krizi yaşanmıştır. Bu kriz yaşanırken, Millî Güvenlik Kurulu toplantısı sırasında Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'la Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasındaki gerginliği Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit bir basın toplantısıyla kamuoyuna duyurmuştur. Bu yaşananlar sonrasında Türkiye bir ekonomik krizle daha karşı karşıya kalmıştır.

11 Eylül 2001'de ABD New York'taki ikiz kulelerden ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagon'a varıncaya kadar bazı önemli binalar yolcu uçaklarıyla vurulmuş ve 4 bine yakın insan ölmüştür.

SONUÇ

Bu çalışmada, Türk siyasi tarihinde önemli bir yer tutan ve koalisyon yılları olarak bilinen 19, 20 ve 21'inci dönemler ele alınmıştır. Bu dönemlerin Türkiye'nin siyasi konjonktürüne Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapısı ve işleyişine, Türk siyasi hayatındaki yerine vurgu yapılmıştır. Koalisyon dönemlerinin ülke yönetimindeki rolü, yarattığı sorunlar da ele alınan konular arasında yer almıştır. Ayrıca, 19, 20 ve 21'inci dönemlerdeki Bakanlar Kurulu, Başkanlık Divanı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin yasama ve denetim faaliyetleri, komisyonlar, uluslararası gruplar, dostluk grupları, milletvekillerinin yapısal analizleri orijinal yönleriyle değinilen konulardandır.

"Meclis" kavramının doğuşu, dünyadaki ve Türk siyasi tarihindeki gelişimi ve önemi ele alınmıştır. Meclisin temellerini oluşturan Antik dönemlerden Orta Asya'da kurulan Türk devletlerindeki, Selçuklulardaki ve Osmanlı Devletindeki "Meclis" kavramı ve gelişimine değinilmiştir. Antik dönemlerden itibaren danışma kurulu, divan, şûra, meşveret gibi adlar kullanılarak bugünkü "Meclis", "Parlamento" ismi kullanılmaya başlamıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin yapısı, görevleri ve yetkileri Anayasa, İç Tüzük ve ilgili kanunlarda yer almaktadır. "Türkiye Cumhuriyeti'nde hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasa'dan almayan bir devlet yetkisi kullanamaz. Egemenlik kayıtsız şartsız millete ait olup Anayasa'nın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılır ve yasama yetkisi devredilemez." Bu umdeler incelediğimiz 19, 20, 21'inci dönemlerde de teyid ve tevsi edilmiştir.

Ayrıca, Anayasa'nın 76'ncı maddesine göre milletvekili seçilme yeterliliği düzenlenmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yolları "soru", "genel görüşme", "Meclis araştırması", "Meclis soruşturması" ve "gensoru"dur.

1991 seçimlerinde DYP 178 sandalyeyle, ANAP 155 sandalyeyle, SHP 88 sandalyeyle, Refah Partisi 62 sandalyeyle 19'uncu Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisinde temsil hakkı elde etmiştir. Hükûmeti DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel SHP ile anlaşarak kurmuştur. Buna göre, Süleyman Demirel Başbakan, Erdal İnönü de Başbakan Yardımcısı olarak görev yapmıştır. Bu koalisyon Hükûmeti kısa bir süre sonra feshedilmiştir.

Bu dönemin belirgin özelliklerinden biri de Turgut Özal'ın ölümünün ardından gündeme Cumhurbaşkanlığı seçimi yerleşmiştir. DYP ve SHP uzlaşarak Süleyman Demirel'i TBMM'de yapılan seçimlerle Türkiye Cumhuriyeti'nin 9'uncu Cumhurbaşkanı seçmişlerdir. Bu dönemde Türkiye AB Gümrük Birliğine girmiştir. Gümrük Birliğine girmemiz 1963 Ankara Anlaşması'yla başlayan AB serüveninin önemli bir temel taşı olmuştur. 13 Aralık 1995'te Avrupa Parlamentosu 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği'nin başlamasını kararlaştırmıştır. Diğer bir ifadeyle bu dönemde Avrupa Birliğine kısmen fakat fiilen dâhil olunmuştur.

Terör, bu dönemde gündemi fazlasıyla meşgul etmiştir. PKK terör örgütünün faaliyetleri artmış, faili meçhul cinayetler ve sivil halkın kayıpları artmıştır. Bu dönemde PKK terör örgütü tarafından üst düzey emekli komutanlar öldürülmüştür. Bunun yanı sıra, bazı aydın ve gazeteciler suikastlara, cinayetlere kurban gitmiştir.

24 Aralık 1995 seçimlerinde RP yüzde 21,4 oranında oy alarak, ANAP yüzde 20 oranında oy alarak, DYP yüzde 19 oranında oy alarak, DSP yüzde 14,6 oranında oy alarak, CHP yüzde 10,7 oranında oy alarak 20'inci Dönemde Mecliste temsil hakkı elde etmiştir. Bu durumda, DYP-SHP koalisyon hükûmeti kurulmuştur.

İncelenen bu dönemde, ülkeyi sarsan ve Türk siyasi tarihinde önemli bir olay Susurluk kazası meydana gelmiştir. 3 Kasım 1996'da Balıkesir'in Susurluk ilçesi yakınlarında meydana gelen trafik kazasında DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak

yaralanmış, İstanbul Emniyet Müdür Yardımcısı Hüseyin Kocadağ, Mehmet Özbay ve Gonca Us isimli bir bayan ölmüştür. Kazada ölen Mehmet Özbay'ın 1978 Bahçelievler katliamı sanığı Abdullah Çatlı olduğu anlaşılmıştır. Bu olaydan sonra, Necmettin Erbakan'a kuşkuyla yaklaşan ordu yüksek komuta kademesi 28 Şubat 1997 Muhtırası'yla Necmettin Erbakan'ı istifaya zorlamışlardır. Erbakan'ın koalisyon hükûmeti kurmasıyla Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay'da Batı Çalışma Grubu adında bir oluşum meydana getirmiştir.

Bu dönemde güneydoğu ve Doğu Anadolu'da PKK terör örgütü faaliyetlerini artırmıştır. PKK sivil halkı öldürmekte, köyleri yakıp yıkmakta, topluma korku yaymakta, insanları kaçırmaktadır.

Yine, 20'nci Dönemde Ankara Sincan Belediye Başkanı Kudüs'ü Anma Toplantısı düzenlemiştir. Bu toplantı Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın yapmış olduğu konuşma ve toplantıda kullanılan posterler nedeniyle Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel Millî Güvenlik Kurulunu toplamış ve 28 Şubat Kararları'nı yayımlamıştır. Bu toplantıda tavsiye niteliğinde önlemler alınmıştır, Hükûmet bu kararlara uymak zorunda değildi. 28 Şubat Kararları'ndan sonra Genelkurmay Başkanlığı cemaatlerin etkinliği takip etmek amacıyla "Batı Çalışma Grubu" adında bir birim kurmuştur. 28 Şubat 1997 günü ordu müdahale etmiştir. Fakat, burada ifade edilmelidir ki bu müdahale tarzı, 1960, 1971, 1980 müdahalelerine göre çok daha yumuşaktır, bazılarına göre postmodern darbe nitelikleri taşımaktadır.

Bu süreçten sonra Necmettin Erbakan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'e istifasını sunmuştur. Bunun üzerine, Süleyman Demirel Anavatan Partisi Genel Başkanı Mesut Yılmaz'ı Hükûmeti kurmakla görevlendirmiştir. Yılmaz Hükûmeti 25 Kasım 1998'de ortaya çıkan yolsuzluklar nedeniyle istifa etmiştir.

20’nci Dönemin sonunda, 16 Şubat 1999’da PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan Kenya’nın başkenti Nairobi’de yakalanıp Türkiye’ye getirilmiştir.

18 Nisan 1999 genel seçimlerinde DSP yüzde 22,19 oranında oy alarak, MHP yüzde 17,98 oranında oy alarak, FP yüzde 15,41 oranında oy alarak, ANAP yüzde 13,22 oranında oy alarak, DYP yüzde 12,01 oranında oy alarak Mecliste temsil hakkı elde etmiştir.

2000 yılında Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in görev süresinin dolması üzerine yeni cumhurbaşkanı üzerinde anlaşmazlık ortaya çıkınca Demirel’in görev süresinin uzatılması, Anayasa değişikliği yapılması gündeme gelmiştir. Bu tartışmalar yaşanırken Mayıs 2000’de Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

17 Ağustos 1999’da merkez üssü İzmit olmak üzere 7,4 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Yaklaşık 20 bin kişi bu depremde hayatını kaybetmiştir. Bu depremin ardından 12 Kasım 1999’da merkez üssü Düzce olan 7,2 şiddetinde bir deprem daha meydana gelmiştir. Bu depremde yaklaşık bin kişi hayatını kaybetmiştir. 3 Şubat 2000’de merkez üssü Afyon Sultandağı olan 3’üncü bir deprem daha yaşanmıştır. Bu depremde de 44 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu 3 deprem Türkiye’nin bozuk olan ekonomisinin yükünü daha da artmıştır, koalisyon Hükûmetinin çalışmalarını olumsuz etkilemiştir.

21’inci Dönemde Türkiye tarihinin en büyük ekonomik krizini yaşamıştır. Bu kriz, 20 Kasım 2000’de mali piyasalarda görülmüş ve borsa endeksi yüzde 5 daha gerilemiş, gecelik faizler yüzde 105’lere yükselmişti. Bu ekonomik durum karşısında Başbakan Bülent Ecevit Kemal Derviş’i ekonomiden sorumlu bakan olarak tayin etmiştir.

11 Eylül 2001 tarihinde New York’taki ikiz kulelerden ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagon’a varıncaya kadar bazı önemli binalar yolcu uçaklarıyla vurulmuş ve 4

bine yakın insan ölmüştü. Bu saldırıları Suudi Arabistan kökenli Usame Bin Laden'in yaptırmış olduğu kaygısı yaygındı. Uluslararası çalkantılar Türkiye'yi, Türk siyasetini, Parlamentosunu da etkilemiş ve bunların dalgaları incelenen üç dönemde de görülmüştür.

ÖZET

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19, 20 ve 21. Dönemi Türk siyasi tarihi açısından önemli bir rol oynamakta olup koalisyon hükûmetleri dönemi olması ve yaşanılan kayda değer siyasi olaylar açısından incelenmeye değer bir çalışma alanıdır.

Tezin giriş bölümünde Meclis (Parlamento) kavramı, tarihsel gelişimi, dönemler itibarıyla Meclisin tarihçesi ele alınmıştır.

1982 Anayasası'na göre, Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri, milletvekilliği kavramı, milletvekillerinin görev ve yetkileri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin denetim yetkisi bu bağlamda soru, genel görüşme, Meclis araştırması, Meclis soruşturması ve gensoru yetkisine değinilmiştir.

Tez 3 bölümden oluşmuş olup her bölüm bir yasama dönemini kapsamaktadır.

1'inci bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19. Dönemi ele alınmakta, bu dönemin genel seçimleri ve siyasi konjonktürü, hükûmetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı ve yasama faaliyetlerine yer verilmiştir.

2'nci bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20. Dönemi ele alınmakta, bu dönemin genel seçimleri ve siyasi konjonktürü, hükûmetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı ve yasama faaliyetlerine yer verilmiştir.

3'üncü bölümde Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21. Dönemi ele alınmakta, bu dönemin genel seçimleri ve siyasi konjonktürü, hükûmetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı ve yasama faaliyetlerine yer verilmiştir.

ABSTRACT

19, 20 and 21st periods of the Grand National Assembly of Turkey is a study area which is worth examing due to the role in Turkish political history by reflecting the period of coalition governments as well as significant political events.

In the introduction of the thesis, the terminology of Assembly (Parliament) and historical background were discussed.

According to the 1982 Constitution, duties and authorities of the Grand National Assembly of Turkey principle of deputy, duties and authorities of deputy, audit authority of Grand National Assembly of Turkey in order to guestion, general interview, research of Assembly, investigation of Assembly and interpellation authorities were discussed.

The thesis include of 3 parts ant each part covers a period of legislative.

In first part, 19th period of the Grand National Assembly of Turkey was discussed general elections, political conjoncture, governments of 19th period, council of Assembly and legislative activities.

In second part, 20th period of the Grand National Assembly of Turkey was discussed general elections, political conjoncture, governments of 20th period, council of Assembly and legislative activities.

In third part, 21st period of the Grand National Assembly of Turkey was discussed general elections, political conjoncture, governments of 21th period, council of Assembly and legislative activities.

KAYNAKLAR

1. RESMÎ YAYINLAR

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. Ankara, 2015, TBMM Basımevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Genel Sekreterliği Tutanak Hizmetleri Başkanlığı İstatistikleri.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü. Ankara, 2015, TBMM Basımevi.

TBMM Tutanak Dergisi 19. Dönem Cilt 1: 06.11.1991.

TBMM Tutanak Dergisi 19.Dönem Cilt 1 1.Birleşim 06/11/1991

TBMM Tutanak Dergisi Dönem:19, Cilt:34 Yasama Yılı 2 93'üncü Birleşim 20.04.1993 Salı

TBMM Tutanak Dergisi Dönem: 21 Cilt; 16 Yasama Yılı: 2 19'uncu Birleşim 15. 11.1999 Pazartesi

TBMM Albümü 19. Dönem. Ankara, 1992, TBMM Basımevi.

TBMM Albümü 20. Dönem. Ankara, 1996. TBMM Basımevi.

TBMM Albümü 21. Dönem. Ankara, 1999, TBMM Basımevi.

Tutanak El Kitabı. Ankara, 2016. TBMM Basımevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Hüsamettin Cindoruk'un 19'uncu Dönem 2'nci Yasama Yılının Sona Ermesi Dolayısıyla TBMM'nin Yasama ve Denetim, Yönetim ve Düzenleme İle Dış İlişkiler Çalışmalarına İlişkin Açıklamaları. Ankara. 1993 TBMM Basımevi.

2. BAŞVURU ESERLERİ

Aksel, M. (1996). "**Meydanlardan Medyaya Bir Seçimin Anatomisi (Seçim 95)".** Ankara: Saypa Yayınları.

Akşin, S. (2007). "**Kısa Türkiye Tarihi".** İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Avcı, C. (2000). "**III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931)".** Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Ayan, F.T. (2006). "**XIV. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi (1969-1973)"** Yayınlanmamış Tez, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Cem, İ. (1994). "**Gelecek İçin Denemeler".** İstanbul: Cem Yayınevi.

Devellioğlu, F. (2011). "**Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat".** Ankara: Aydın Kitabevi.

Dönen, M. (1999). "**Meclis Çalışmalarım: TBMM 21. Dönem 1. ve 2. Yasama Yılı".** Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Duran, B. (2012). "**Türk Parlamento Tarihi:(Cilt 1, Cilt 2, Cilt 3: TBMM XIX. Dönem (1991-1995)".** Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Ergün, N. (2015). "**Adım Adım Siyaset".** İstanbul: Alfa Yayınları.

Ertan, T.F. (2012). **Türk Parlamento Tarihi: (Cilt 1, Cilt 2, Cilt 3: TBMM-XX. Dönem, (1995-1999).** Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Ertuğrul, N. İ. (2011). "**Cumhuriyet Tarihi El Kitabı".** Ankara: ODTÜ Yayıncılık.

Genç, R. (2010). "**XVII. Dönem TBMM'nin Yapısı ve Faaliyetleri".** Sakarya: Sakarya Üniversitesi.

Haspolat, E. ve Yıldırım, D. (2016). "**Türkiye'de Yeni Siyasal Akımlar (1980 Sonrası)".** Ankara: Siyasal Kitabevi.

İba, Ş. **(**1997). **"Parlamenter Denetim: "Yolları, Etkinliği ve Susurluk Örneği"** Ankara: Bilgi Yayınevi.

İnalcık, H. (2011). "**Rönesans Avrupası: Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci".** İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

İnalcık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (2012). "**Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu".** İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Kalemli, M. (1996-1997)."**Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Doç. Dr. Mustafa Kalemli'nin 20'nci Dönem 1'inci ve 2'nci Yasama Yılında Yasama-Denetim Yönetim ve Düzenleme Çalışmalarına İlişkin Basın Toplantısı: 1 Ekim 1996, 30 Eylül 1997.** Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Karpat, K. (2012). "**Kısa Türkiye Tarihi (1800-2012)".** İstanbul: Timaş Yayınları.

Neziroğlu, İ. (2006). "**Parlamento Terimleri Sözlüğü".** Ankara: Nobel Yayınları.

Neziroğlu, İ. (2008). "**Türk Parlamento Hukukunun Temel Kavramları".** Ankara: Seçkin Yayınları.

Neziroğlu, İ. (2011). "**TBMM Genel Kurulu'nda Usul Hakkında Görüşmeler (Cilt 2)".** Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. (2011). "**Yasama El Kitabı".** Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). "**Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 8 (9 Kasım 1989 - 30 Ekim 1995)".** Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). "**Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 9 (30 Ekim 1995 - 11 Ocak 1999)".** Ankara: TBMM Basımevi.

Neziroğlu, İ. ve Yılmaz, T. (2013). "**Hükümetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri Cilt 10 (11 Ocak 1999 -)".** Ankara: TBMM Basımevi.

Ortaylı, İ. (2017). "**Türkiye'nin Yakın Tarihi".** İstanbul: Timaş Yayınları.

Sami, Ş. (2016). "**Kamûs-ı Türkî"**. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Mehmet, S. (1999) **"Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala 1838-1868"**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

TÜSİAD. (1997). "**Seçimler TBMM ve Hükûmet Sistemleri".** İstanbul: TÜSİAD.

Ülken, H. Z. (1979). "**Türkiye Çağdaş Düşünce Tarihi".** İstanbul: Kardeşler Matbaası.

Yavuz, C. (2012). "**Türk Parlamento Tarihi: (Cilt 1, Cilt 2, Cilt3: TBMM XXI. Dönem (1999-2002)".** Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.

Zeyrek, S. (2013). "**Meşrutiyet: Osmanlı'da Birlikte Yaşamak ya da Birlikte Dağılmak".** İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Zürcher, E. J. (2006). **"Modernleşen Türkiye'nin Tarihi".** İstanbul: İletişim Yayınları.

3. ELEKTRONİK YAYINLAR

http://www.beyaztarih.com/resimlerle-tarih/detay/cumhuriyet-tarihimizdeki-koalisyon-hukumetleri (fotoğrafların adresi)

https://www.tbmm.gov.tr

https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/tutanaklar.htm

htps://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_sd.sorgu_baslangic

https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/tutanak_sorgu.html

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tutanak_erisim.giris

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.kom_liste

EKLER

BELGELER

EK-1 Türkiye Cumhuriyeti'nin 8'inci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Vefatı Nedeniyle TBMM'de Olağanüstü Toplantı

EK-2 TBMM'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı William Jefferson Clinton'un Konuşması

EK-3 Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19'uncu Dönem Çalışma İstatistiği

EK-4 Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20'nci Dönem Çalışma İstatistiği

EK-5 Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21'inci Dönem Çalışma İstatistiği

FOTOĞRAFLAR

EK-6 Turgut Özal- Süleyman Demirel 1993 Ali Ekeyılmaz / Sabah Gazetesi

EK-7 Fazilet Partisinden milletvekili seçilen Merve Kavakcı, başörtüsü sebebiyle gördüğü tepkilerle Genel Kuruldan ayrıldı 2 Mayıs 1999

EK-8 Cumhurbaşkanlığı seçimleri için Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer aday gösterildi. Hükûmet ve muhalefet arasında alınan kararda TBMM'de grubu bulunan siyasi parti liderleri ortak basın toplantısı düzenlediler. 25 Nisan 2000 Abdurrahman Antakyalı/ Anadolu Ajansı

EK – 9 TBMM Genel Kurulunda DYP'nin Hükûmet aleyhine verdiği gensorunun görüşmelerine başlandı. 14 Haziran 2001 Hikmet Saatçi/ Anadolu Ajansı

Ek-1. Türkiye Cumhuriyeti'nin 8'inci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın Vefatı Nedeniyle TBMM'de Olağanüstü Toplantı

"BİRİNCİ OTURUM

Açılma Saati: 15.00

BAŞKAN — Başkanvekili Yılmaz Hocaoğlu

KÂTİP ÜYELER: Halil İbrahim Artvinli (Kocaeli), Feridun Pehlivan (Bursa)

BAŞKAN — Türkiye Büyük Millet Meclisinin 93 üncü Birleşimini açıyorum.

Toplantı yetersayısı vardır; görüşmelere başlıyoruz.

Gündeme geçiyoruz.

11. — BAŞKANLIĞIN GENEL KURULA SUNUŞLARI

A) ÇEŞİTLİ İŞLER

l. — Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı münasebetiyle Başkanvekili Yılmaz Hocaoğlu'nun konuşması

BAŞKAN — Sayın milletvekilleri, milliyetçi, muhafazakâr, akılcı, sosyal adaletçi, serbest pazar ekonomisi modelini benimsemiş, çağdaş, demokrat bir beyin; insan sevgisiyle, yurt sevgisiyle, bilim ve teknik sevgisiyle, tabiat sevgisiyle, uygarlık sevgisiyle çarpan; Allah ve millete imanla dolu bir kalp, 17 Nisan 1993 Cumartesi günü durdu.

Dünya ve Türkiye, ender yetişen, yararlı ve başarılı bir devlet ve hizmet adamını kaybetti. Acımız derindir.

Devamlı surette düşünen, hisseden, yenilik arayan, üreten, öğreten, gerçekleştiren; yılmadan, yorulmadan çalışan; cesur, atılımcı Özal'ın kaybı karşısında tesellimiz; geçmişte Fatih'i, Kanuni'yi, Atatürk'ü, İnönü'yü, Menderes'i yetiştirmiş olan Türk analarının, gelecekte de yeni Turgut Özal'ları yetiştireceğine olan kesin inancımızdır.

Düşünce hürriyetine, din ve vicdan hürriyetine, teşebbüs hürriyetine ileri boyutlar kazandıran Özal, artık yok; ama, gençlerimiz var; onun, "Gençlerimiz geleceğimizdir' gençlerimizi sevelim, gençlerimize güvenelim" dediği ümitlerimiz var.

İdealleri ve eserleriyle gelecek nesillerde de yaşayacak sekizinci Cumhurbaşkanımızı, daima, şükranla ve rahmetle anacağız.

Kederli ailesine ve büyük milletimize başsağlığı diliyoruz.

B) TEZKERELER VE ÖNERGELER

1. — Türkiye Cumhuhriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut özel'ın vefatına ilişkin Başkanlık tezkeresi (3/915) a

BAŞKAN — Sayın milletvekilleri, "Sunuşlar" bölümünde, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığının, Cumhurbaşkanı Sayın Turgut özal'ın vefatı münasebetiyle bir tezkeresi vardır; okutuyorum :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kuruluna

Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal, 17 Nisan 1993 Cumartesi günü vefat etmiştir.

Merhum Cumhurbaşkanımıza Tanrıdan rahmet, kederli ailesine ve milletimize başsağlığı dilerim.

Sayın Cumhurbaşkanının aziz hatırası önünde Yüce Meclisimizi iki dakikalık saygı duruşuna davet ediyorum.

Yıldırım Avcı

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Başkanı Vekili

A) ÇEŞİTLİ İŞLER (Devam)

2. — *Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı dolayısıyla saygı duruşu*

BAŞKAN — Yüce Meclisi, Sayın Özal'ın aziz hatırası önünde saygı duruşuna davet ediyorum.

(Saygı duruşunda bulunuldu)

BAŞKAN — Ruhu şad, mekânı cennet olsun.

Allah rahmet eylesin.

3. — *Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefatı münasebetiyle*

Başbakan ve DYP Genel Başkanı Süleyman Demirel, ANAP Genel Başkanı A. Mesut Yılmaz, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı ve SHP Genel Başkanı Erdal İnönü, RP Genel Başkanı Necmettin Erbakan ve CHP Genel Başkan Yardımcısı M İstemihan Talay'ın konuşmaları

BAŞKAN — Sayın milletvekilleri, bu konuda konuşmak isteyen.sayın üyeler bulunmaktadır.

Malumu âlileridir, Meclisimizdeki saygı duruşlarında görüşme yapılmamaktadır; ancak, benzer uygulamalarla oluşan teamüle uyarak söz vermek istiyorum.

İsteyen grup veya hükümet adına birer kişiye, I (Yar dakikayı geçmemek üzere söz vereceğim. Sayın milletvekilleri, ilk konuşmayı yapmak üzere, Başbakan ve Doğru Yol Partisi Genel Başkanı, Isparta Milletvekili Sayın Süleyman Demirel'i kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Sayın Başbakan.

BAŞBAKAN VE DYP GENEL BAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL (Isparta) — Sayın *Başkan, sayın milletvekilleri; hepinizi saygıyla selamlıyorum.*

Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı, değerli devlet adamı Sayın Turgut Özal, Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Acımız çok büyüktür. Milletimiz ve devletimiz sağ olsun: Kederli ailesinin başı sağ olsun, hepinizin başı sağ olsun; Milletimizin başı sağ olsun.

"Küli-i nefsin sâikat-ül-mevt" (herkes ölümü tadacaktır) buyuruyor Ulu Tanrı. Ülke, çok değerli, mümtaz ve.büyük bir evladını kaybetmenin acısını, üzüntüsünü, teessürünü yaşamaktadır.

Merhum Turgut Özal, bütün ömrünü devlet ve toplum hizmetine vermiştir. Türkiye'nin kalkınması, gelişmesi ve büyümesinde, kırk yılı aşan bir süre beraberliğimiz

olmuştur. Ümitlerimizi, sevinçlerimizi, üzüntülerimizi, lokmamızı paylaştığımız çok günler oldu. Bu anları, daima, kıymetli birer hatıra olarak muhafaza edeceğim.

Elektrik santralları projeleri çizerek başlayan müşterek mesaimiz, dostluğumuzla birlikte, devletin birçok kademesinde devam etti.

Ülkemizdeki bazı şartların gereği olarak, müşterek mesaimiz bir süre kesildi: fakat benim dostluk ve kardeşlik duygularım hiç değişmemiştir.

Bu dönemin kesintiye uğrattığı birlikte mesaimiz ve dostluğumuz; ülkemiz, ulusumuz ve demokrasimizin getirdiği noktadan itibaren, birlikte yeniden devam etti.

Kadirşinas Türk Milleti, aynı zamanda engin bir devlet tecrübesinin ve aşılmaz bir demokrasi şuurunun, sağduyuyla, sahibidir. Vefalı ulusumuz, kendisine hizmet eden evlatlarını hiçbir zaman unutmamıştır. Kendisine büyük hizmetlerde bulunan aziz kardeşim Sayın Turgut Özal'ı da Yüce Türk Milleti unutmayacaktır.

Merhum Devlet Başkanımız, değerli dostum, aziz kardeşim Sayın Turgut Özal'ı, Yüce Allah'ın sonsuz rahmetine terk ediyoruz.

Her şey Allah'a rücu edecektir (ve inna ileyhi raciun).

Ülkemiz, ulusumuz ve devletimiz, sahip olduğu demokrasi ve hukuk devleti şuuruyla ebediyete kadar var olacaktır. O büyük insanın istediği de oydu.

Devlet hayatı kesintiye uğramadan devam edecektir. Acılar içimizde, devletimize ve milletimize karşı görevlerimiz ise kafamızda olarak yolumuza devam edeceğiz.

Yüce Meclisinizin emir ve güveniyle görevi yürüten Hükümetimiz, bu acı olayda ve bu acılı günlerde de, görevini, güveniniz doğrultusunda yürütecektir.

Yüce Meclisimize, Yüce Milletimize, kederli ailesine tekrar başsağlığı diliyorum,

Ruhu şad olsun, milletimiz sağ olsun, devletimiz sağ olsun.

Hepinize saygılar sunuyorum.

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Başbakan.

Sayın milletvekilleri, şimdi de, Anavatan Partisi Genel Başkanı, Rize Milletvekili Sayın Mesut Yılmaz'ı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Sayın Yılmaz.

ANAP GENEL BAŞKANI A. MESUT YILMAZ (Rize) - Sayın Başkan, Yüce Meclisin değerli üyeleri; Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı merhum Turgut Özal'ın ani vefatı üzerine kamuoyunda yapılan yorumlardan bir tanesi de, "bir ışık söndü" şeklindeydi. Bu yorumda, bundan sonra artık, dostları kadar, kendisinin düşmanlarının da karanlıkta kaldığı yazılıydı. Biz bu yoruma katılmıyoruz. Bize göre, Özal'ın ışığı sönmemiştir; bilakis, onun ışığı, sadece geride bıraktığımız yokuşları değil, ülkemizin geleceğini de aydınlatmaktadır. Bu ışıkla gördüğümüz, akılcı, çağı doğru okuyan Türkiye'dir, geçmişini onurlandıran, geleceğine sahip çıkan Türkiye'dir.

Sayın Özal'ın, Üçüncü İktisat Kongresindeki konuşmasını hatırlayalım; bakın kendisi ne diyor: 'Şimdi, önemli olan, Türkiye'nin bu noktadan nereye gitmesi gerektiğidir. Ben, önümüzdeki on yıl içinde Türkiye'nin hedefi, sayıları nihayet 10-15'i geçmeyen ileri ülkelerden bir tanesi olmaktadır diyorum: Türkiye, birinci sınıf ülkelerin arasına girmelidir ve girebilir diyorum. Bu hedefin fizibilitesi vardır; Çünkü büyük devlet olabilmenin şartlarından biri, iyi bir coğrafi konumda bulunmak; İkincisi, yeterli büyüklükte, nitelikli nüfustur.

Türkiye'nin coğrafi konumu fevkalade avantajlıdır. On yıl sonra, önde gelen bir ülke olmaya namzet nüfus potansiyeline sahip olabileceğiz ki, bu, bizi Avrupa'da ikinci büyük Ülke yapacaktır. Gelecek on yıl, Türkiye'nin önüne çok büyük bir istikbal açan dönemdir. Balkanlardan Orta Asya'ya kadar, Müslüman ve büyük bir kısmı Türk olan yeni devletlerle birlikte, kendi gücümüzü daha tesirli hale getirebiliriz. Bu fırsatı iyi kullanabilirsek, akılcı, gerçekçi, hakkaniyetli yöntemlerle işbirliğini ilerletebilirsek, hem biz hem de bu kardeşlerimiz, dünya üzerinde önemli bir gruplaşmanın etkili fertleri olarak ortaya çıkabilirler. Bunlar bize Allah'ın bahşettiği büyük imkânlardır, büyük avantajlardır. Bu avantajları mutlak suretle kullanmalı, gücümüzü kuvveden fiile çıkarmalıyız.

Üç temel prensibe sıkı sıkıya sarılmamız gerektiğini bir kere daha ifade etmek isterim. Bu prensiplerden ilki, düşünce hürriyetidir. Düşünme kabiliyeti çeşitli yollarla engellenen, düşündüğünü söyleyemeyen, düşünceye saygıyı öğrenmeyen bir toplumun, ilerlemesine, hedeflerine ulaşmasına imkân ve ihtimal yoktur. Her ferdin, her kurumun, bir diğerinin düşüncesine saygı gösterdiği toplumlar, millî birliklerini koruyan, mütecanis toplumlardır.

İkinci prensip, evrensel anlamda din ve vicdan hürriyetidir. Yalnız ve yalnız, dinî ve vicdanî baskı altında tutulmayan insan, huzurlu, mutlu, istekli ve hatta kabiliyetli insandır.

Üçüncü prensip, teşebbüs hürriyetidir. Uygar rekabet ortamı olduğu sürece, devlet müdahaleciliğini asgarî seviyede tutmak, kalkınmanın ilk ve temel gereğidir. Derin inancım odur ki,

10-15 civarındaki ileri ülkelere bir an önce katılmamızın ana motoru, teşebbüs hürriyeti olacaktır.

Bu prensipleri uygularsak bizi durduracak hiçbir güç yoktur. Büyük ülke olma şuurunu insanlarımızda, yerleştirmeliyiz; büyük ülke olmanın, memleketin birlik ve beraberliğinden geçtiğini insanlarımıza anlatmalıyız; insanlarımızı, büyük hedeflere varmanın, fedakârlık etmeden, çalışmadan, gayret sarf etmeden gerçekleşmeyeceğine ikna etmeliyiz. Vahim hatalar yapmazsak, 21 inci yüzyıl, Türklerin ve Türkiye'nin yüzyılı olacaktır. „Evet, Sayın Özal böyle söylemişti. Bu müstesna insan, ömrünü, Türk insanının ufkunu açmaya adadı; daha boyutlu, daha atak, daha cesur düşündürmeye adadı; tarihi ile barıştırmaya, asırların geri kalmışlık kompleksinden kurtarmaya adadı; uluslararası arenada bir kere daha layık olduğu yeri bulmasına adadı.

Şimdi, bu çok acı ölümün yüreklerimize yerleştirdiği umutsuzluğu iyileştirmek, yine bize düşecek. O, bu milletin, "dünya devleti Türkiye" umudunu makulleştirmeyi başarmıştı. Şimdi artık bundan geri duramayız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, 73 üncü kuruluş yıldönümünü kutlamaya hazırlandığı bugünlerde, halkını rencide etmeyen, halkından daha geride olmadığını kanıtlayan çözümler üretmek zorundadır; Türkiye büyük Millet Meclisi çağı doğru okumak

zorundadır. Kitleler çağının sona erdiğinin: bundan böyle hedefin, insanın, bireyin bizzat kendisi olduğunun idraki içinde olmalıyız. İnsanımız, devletin karşısında üstün kılınmalıdır olacaktır. Yüce Meclisimizin, bu konudaki sorumluluğunun bilinci içinde olduğuna inanıyorum.

Partimizin kurucusu merhum Cumhurbaşkanımızın aziz hatırası önünde tazimle eğiliyor, kendisine Cenabı Allah'tan rahmet, başta ailesi olmak üzere bütün milletimize başsağlığı diliyorum.

Saygılar sunarım.

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Yılmaz.

Güçlü devlet, ferde üstünlük taslamayan, onunla rekabete girmeyen, tersine, onun gelişmesini kolaylaştıran devlettir.

Aslolanın, devletin zengini iğiyle, milletin zengin sayılması değil, milletin zenginliği sonucu, devletin zenginliği olduğunun idraki içinde olmalıyız.

Değerli milletvekilleri, rahmetli Cumhurbaşkanımız Turgut Özal'dan sonra o yüce mevkiî deruhte etmek kolay olmayacaktır. Ruhu şad olacaksa, hayallerinin gerçekleşmesi, Türkiye'nin 21'nci yüzyılda dünyanın ileri gelen ülkeleri arasında yer almasıyla mümkün Şimdi de, Başbakan Yardımcısı, Sosyaldemokrat Halkçı Parti Genel Başkanı, İzmir Milletvekili Sayın Erdal İnönü'yü kürsüye davet ediyorum.

Buyurun Sayın İnönü.

DEVLET BAKANI VE BAŞBAKAN YARDIMCISI VE SHP GENEL BAŞKANI ERDAL NÖNÜ (İzmir) — Sayın Başkan, sayın milletvekilleri; üç gün önce kaybettiğimiz, Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Turgut Özal'a son saygı görevimi yapmak için,

Sosyaldemokrat Halkçı Parti Grubu adına huzurunuzdayım. Yüce Meclisi saygıyla selamlıyorum. Sayın milletvekilleri, burada, yandaki salonda, naaşının önünden geçen binlerce vatandaşımızla, dünyanın dört bir tarafından gelmiş seçkin devlet temsilcileriyle birlikte, rahmetli Turgut Özal'a son görevimizi yapıyoruz, onu son yolculuğunda uğurluyoruz.

Kendisine Ulu Tanrı'dan rahmetler diliyorum. Yıllarını paylaştığı eşine, bütün ailesine, yakınlarına, meslek ve siyaset arkadaşlarına, Meclisimizin bütün üyelerine, milletimize başsağlığı diliyorum.

Rahmetli Turgut Özal ile, on yılı bulan -geçen- siyaset hayatımızda karşı karşıya bulunduk. O başbakan olarak, ben muhalefet Partisi başkanı olarak, Yüce Mecliste, birçok defa, kendi fikirlerimizin başarıya ulaşması için birbirimizle mücadele ettik. Ancak, bütün insanların ortak kaderi olan ölüm karşısında, birbirimizi ayırmış olan özellikleri değil, ortak noktalarımızı dile getirmek, elbet daha doğru bir davranıştır.

Bunun da ötesinde, demokraside yaşıyoruz. Hep birlikte, daha iyi yaşatmaya, geliştirmeye çalıştığımız demokratik düzenin önemli bir erdemi, siyasî mücadele halinde olan farklı fikirdeki insanlar arasındaki bu mücadeleyi, uygar ölçüler içinde yaptırmak; onların, halkın yararına gördükleri fikirleri yüzünden ayrılıklarını düşmanlıklar haline getirmeden, her zaman ortak bir çerçeveyi hazır bulundurmaktır.

Ben de şimdi düşünüyorum; rahmetli Turgut Özal'la yaptığımız bütün mücadele içinde, bazı anlaşmazlıklar bir tarafa bırakılırsa, hiçbir zaman bu ortak insanlık çerçevesi dışına çıkmadık.

Rahmetli Özal'la ilk etraflı konuşmamızı hatırlıyorum... 1961 yıllarında, o zaman kurulaması düşünülen TÜBİTAK'ın yasa tasarısı üzerinde hazırlık çalışması yapan bir komisyonda ilk defa karşı karşıya gelmiştik.

Orada yapılan görüşmelerde, rahmetli Turgut Özal'ın, "Kurmaya çalıştığımız kuruluşun daha etkin çalışması için nasıl bir yasa yapılması gerekir?. " diye düşündüğümüzde, çalışmasında etkinlik getirecek, kolaylık getirecek önlemleri önermekte hiçbir tereddüt göstermediğini, bugün iyi hatırlıyorum. Mevcut mevzuatın çıkarabileceği engelleri aşmakta tereddüt etmememizi, o zaman bize öneriyordu.

Aklındaki amaca varmak için, engelleri görmezlikten gelmesi; o amaca götürecek yolları düşünmekte ve almakta tereddüt etmemesi, o zaman bana, karekterinin önemli bir özelliği olarak görünmüştü. Sonradan Siyaset hayatında karşı karşıya geldiğimizde, bu özelliğinin, onun başarılarında, da, hatalarında da belirleyici rol oynadığını gördüm.

Mühendislikte, ekonomide, demokrasinin işleyişinde, çağdaş teknikleri Türkiye'ye getirmekte ve bu şekilde Türkiye'yi dışarıya açmakta, Türkiye'ye önemli katkılar yaptı. Bu katkılar, ölümünden sonra da Türkiye'de olumlu etkilerini göstermeye davam edecektir.

Kendisiyle, hayatında, özellikle son Cumhurbaşkanlığı döneminde tartışmalarımız oldu; ama bu tartışmalar -bugün hep birlikte saygı duruşunda bulunduğumuz zaman, bir defa daha gördüm ki- kişilerle beraber kayboluyor. Bu tartışmalar, Türkiye Cumhuriyetinin, bir hukuk devleti olarak temel düzeninin, bugün olduğu gibi geçmişte olduğu gibi, bundan sonra da, hiç sarsılmadan devam edeceğini ortaya koyan bugünkü manzara, hepimize güven veren, hepimize, geçmişteki siyasetçilerin, bugünkülerin ve yarınkilerin yapacağı katkıların, aralarındaki fikir ayrılıklarına rağmen Cumhuriyetimizi her gün daha güzel günlere götüreceğine olan inancımızı pekiştiriyor. Bu duygularla bir kez daha Turgut Özal'a Tanrı'dan rahmet dilerken, Yüce Meclise saygılar sunuyorum.

BAŞKAN — Teşekkür ederim sayın İnönü.

Şimdi de, Cumhuriyet Halk Partisi Grup Başkanvekili...

ŞEVKET KAZAN (Kocaeli) — Sayın Başkan...

BAŞKAN — özür dilerim; Sayın Erbakan hakkında vaki bir müracaat bulunmadığı için, yazılı müracaat sırasına göre takdim ettim...

*ŞEVKET KAZAN (Kocaeli) — Dün, Danışma Kurulunda konu görüşülürken, bütün siyasî parti liderlerine*sırayla söz verileceği ifade edilmişti...*

BAŞKAN — Sayın Kazan, haklısınız; bendeniz Danışma Kurulunda bulunmadığım için, bu şifahî mutabakattan tabiî ki bihaber idim; bu belgelere göre

muamele yapıyordum... Şimdi izninizle, Refah Partisi Genel Başkanı sayın Necmettin Erbakan'ı kürsüye davet ediyorum.

Buyurun sayın Erbakan.

RP GENEL BAŞKANI NECMETTİN ERBAKAN (Konya) Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; bugün 20 Nisan 1993; Türkiye Büyük Millet Meclisinde, Türkiye Cumhuriyetinin sekizinci Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın vefatı dolayısıyla, kendisini anmak üzere özel bir oturum yapıyoruz. Refah Partimiz Grubunun bu konuyla ilgili görüşlerini arz etmek üzere huzurlarınızda bulunuyorum ve Refah Partimiz Grubu adına hepinizi ve Aziz Milletimizi saygıyla selamlıyorum.

Türkiye Cumhuriyeti sekizinci Cumhurbaşkanı Sayın Turgut Özal'ın vefatı, bütün milletimizi üzmüştür, hepimizi üzmüştür. Bu münasebetle, her şeyden evvel, kendisine Cenabı Allah'tan sonsuz rahmetler diliyor; yakınlarına, bütün milletimize ve bütün kıymetli milletvekili arkadaşlarımıza başsağlığı dileklerimi sunuyorum.

Sayın Turgut Özal'ın vefatıyla -bütün arkadaşlarımızın belirttikleri gibi- sadece çok kıymetli bir devlet adamımızı, ülkemize büyük hizmetler yapmış olan bir kıymetli insanı kaybetmiş olmakla kalmadık; ayrıca, çok uzun yıllara dayanan, en yakın bir arkadaşımızı da kaybetmenin hüznüne birlikte uğradık.

Ne var ki, bu kadar kıymetli, inançlı bir kardeşimizi anmak üzere Türkiye Büyük Millet

Meclisinde yaptığımız bu toplantıda bendeniz, çok temenni ederdim ki, bütün milletimizin büyük ilgiyle takip etmek istediği bu toplantı, televizyonla milletimize duyurulsun.

Aynı zamanda, biz bu anma toplantısına, iki dakikalık bir saygı duruşuyla değil; dışarıda, bütün milletimiz kendisine saygı duruşu yaparken nasıl Fatiha okuyorlarsa, biz de burada Fatiha okuyarak başlamalıydık.

İnanıyorum ki, böyle hareket etseydik, kendisinin aziz ruhunu daha çok şad etmiş olurduk.

Bu boşluğu doldurmak üzere, bendeniz, hepinizi Fatiha okumaya davet ediyorum... Sayın Başkan, muhterem milletvekilleri; her nefis ölümü tadacaktır; bu, Allah'ın emri ve kanunudur, ölüm en büyük derstir.

Kıymetli devlet adamı, çok yakın arkadaşımız, büyük insan Sayın Turgut özalhn vefatından da alacağımız çok büyük dersler vardır.

Nefeslerimiz sayılıdır, Onun gibi, bütün gücümüzle, herkese iyilik yapmaya, ülkemize hizmet etmeye çalışmalıyız.

İnancımız, ölülerimizi, mevtalarımızı, hayırla yad etmeyi, anmayı bize emretmektedir. Dolayısıyla, onu her zaman hayırla yad edeceğiz. Her insan, hata, kusur yapmış olabilir; bu hataların, kusurların muhasebesini yapmaya lüzum yoktur.

Sayın Özal, ülkemize sayısız, büyük, hayırlı hizmetler yapmış, kıymetli bir devlet adamıdır. Kendisini, bendeniz, ta 1945 yılından beri, Teknik Üniversitenin mescidinde tanıştığımız günden beri çok yakın münasebetler içinde bulunan bir arkadaşınız olarak tanımaktayım. Otuz yıldan fazla bir sürede, en yakın arkadaşlığımız, memleket meselelerini, hep beraber, ev sohbetlerinde sürekli olarak görüşmek, memleket meseleleri üzerinde, en yakın, kardeşane sohbetler yapmamızla geçmiştir. Bundan dolayıdır İd, biz bugün ayrıca, en yakın bir istişare arkadaşımızı kaybetmiş olmanın da büyük acısını yaşıyoruz.

Kendisi, aynı zamanda, hepimizin bildiği gibi, 1977 yılındaki seçimlerde, bizim, "millî görüş" zihniyetimizin adayı olarak canla başla çalışmış, hizmet etmiş,

yakın bir mesai aricadaşımız, yakın bir inanç kardeşimizdir. 27 Mayıs 1977 günü televizyonda yapılmış olan seçim konuşmasında şu fikirleri inanarak savunmuştur .

"Millî görüş, Türkiye'nin kurtuluşu için en doğru yoldur. Ağır sanayi, Türkiye'yi güçlendirecek kurtuluşun tek formülüdür. Faizle kalkınma olmaz. Faiz, ülkemizin pek çok meselesini ve kalkınmasını önlemektedir.'

Sayın Turgut Özal, bugüne kadar da çok önemli hizmetler yapmıştır.

Bizim inancımıza göre, onun ülkemize yaptığı en büyük hizmet, inançlı bir insan olması dolayısıyla, Başbakanlık ve Cumhurbaşkanlığı makamında o oturduğu müddetçe, milletimiz temelde huzur bulmuştur.

Aynı zamanda, kendisi, bütün inanan insanlara en yakın ilgiyi gösterdiği için, milletimiz tarafından candan sevilmiş ve Onun bu büyük makamlara oturmasıyla, Türkiye'miz, varması icap eden hedef bakımından önemli bir merhaleye ulaşmıştır.

Bizim kanaatimize göre, Sayın Özal'ın ülkemize en büyük hizmeti, fikir ve inanç hürriyetlerinin önüne konulmuş olan engelleri kaldırmak hususunda yaptığı hizmettir. 163 üncü maddeyi kaldırması, 141 ve 142'nci maddeyi kaldırması, ülkemize, insan hakları bakımından, çağdaş bir ülke olmak bakımından yepyeni bir dönem kazandırmıştır. Bu büyük şeref, O'na nasip olmuştur.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra, hepimiz, O'nun daha ziyade temel meselelere yöneldiğini, derinliğe indiğini, Türkiye'nin meselelerini temelinden çözmek için çok önemli çalışmalar yaptığını görüyoruz.

Biraz evvel Mesut Yılmaz Beyefendinin de işaret ettiği gibi, kendisinin tavsiyelerinde en ön planda şu üç hürriyet yer almıştır: Birincisi, teşebbüs hürriyeti, ekonomide serbestlik ve rekabet; ikincisi, bununla beraber, aynı şekilde, hatta daha da mühim olarak düşünce hürriyeti; üçüncüsü ise, inanç hürriyetidir.

Bu hürriyetlerin temel alınması hususundaki nasihatlarına, hepimiz, her zaman kulak vermeliyiz: bu tavsiyelerinden ders almalıyız.

Kendisinin en önemli fikirleri arasında, bilhassa son günlerde, bütün bu tetkiklerinin ve kazanmış olduğu büyük devlet tecrübesinin sonunda söylediği şu fikirlerden de, inanıyorum ki hepimiz ders almalıyız. En son yapılan "Değişim ve Siyaset Panelinde," kendisi, bugünkü devletimizin daha sağlam temellere oturması için şu âna fikri ortaya koymuştur : "Devlet, bugünkü devletimiz, tarihle ve İslam'la bağdaşmalıdır"

Çünkü, maalesef, geçtiğimiz dönemde, tarihimizle alakamızın kesilmesi, milletin inancıyla alakamızın kesilmesi iltifat görmüştür. Bunun meydana getirmiş olduğu zararları, tahribatı yakinen gördüğü için, uzun tecrübesinden sonra, işte bu kıymetli tavsiyeyi yapmıştır ve, kendisinin şu fikirlerinden ders almalıyız .-

"Resmî tarihimiz, bugün okuttuğumuz resmî tarihimiz mutlaka düzeltilmelidir." Kendisi aynen şunu söylemiştir : "bizim bugün okutulan resmî tarihimizde Sultan Hamit kötülenmekte; halbuki, ittihatçılar methedilmektedirler. Gerçekte ise, Sultan Hamit otuz üç yıl devleti korumuş, ittihatçılar ise, maalesef, devletin kısa zamanda yıkılmasına sebep olmuşlardır.

Gene Sayın Özal'ın şu fikrinden hepimiz ders almalıyız : "Başörtüsüyle uğraşmak ve başörtüsünü yasaklamak ilkelliktir."

Gene Sayın Özal'ın şu fikrinden ders almalıyız : "Eğitimde gerçek atılımın yapılması için,

Tevhidi Tedrisat Kanunu değiştirilmelidir. Eğitimde gerçek özerklik, serbest rekabet imkânı sağlanmalıdır.

İşte, Özal'ın bu kıymetli fikirleri hepimize ışık tutmalı, bunlardan ders almalıyız.

Böyle bir anda, son olarak, üzerinde durarak belirtmeye çalışacağım konu şudur: Sayın Özal, en son seyahatini Asya'ya yaptı. Asya'da, Özbekistan'ın büyük, kıymetli, tarihî, manevî merkezlik yapmış olan şehirlerini ziyaret ederken, Nakşibendî Hazretlerinin kabrini de ziyaret etmiş ve bunun yanında, bir saate yakın, gözyaşlarıyla, büyük hislerle meşbu olduğunu göstermiştir. Yanındaki bir arkadaşı, Nakşibendî Hazretlerinin kabrinden bir kova toprak alıp, Türkiye'ye hediye olarak getirmek istediği zaman, "daha çok toprak al, daha çoğumuza bunun faydası olur" sözünü de söylemiştir.

Gene ölmeden evvel söylediği son sözlerden birisi, "Başbakan iken hacca gittim, bir de Cumhurbaşkanı olarak, inşallah, hacca gitmek istiyorum" sözü olmuştur.

Bunları niçin söylüyorum? Sayın Turgut Özal, hepimizin bildiği gibi, inançlı bir insan, bu düşüncelere sahip bir insandır. Böyle bir insanın, şimdi, biz yarın resmî merasimini yaparken, eğer Chopin'in marşını çalacak olursak, kendisini çok muazzep etmiş oluruz. Onun için, ilgililerden rica ediyorum; kendisinin inançlarına saygı duyalım. Sayın Özal gibi bir insana son görevler yapılırken, O'nun inancıyla bağdaşmayan yabancı birtakım çalgıları getirip, milletimizle de bağdaşmayan bu çalgıları bunun arasına illa sokmaya kalkışmayalım. Dünyanın hiçbir yerinde de böyle bir olay yoktur.

Bakınız biz vaktiyle, Hükümetteyken, Sayın Ecevit'le beraber Fransa Cumhurbaşkanı Pompidou'nun cenaze merasimine davet edildik, gittik, Sayın Ecevit de yakinen bilirler ki, bu merasim (resmî merasim) baştan sona kadar kilisede icra edilmiştir. Fransa ki, yeryüzünde, 180 tane ülke içerisinde, Anayasasında "laik" kelimesini, Türkiye'den başka kullanan tek ülke... Böyle olduğu halde, elbette, inançlara saygıdan dolayı, merasim baştan sona kadar kilisede yapılmıştır. Bundan dolayı, huzurlarında sesleniyorum: Yapılacak olan merasimler, Sayın Özal'ın inancına uygun olsun, vasiyeti tutulsun ve kendisine azap verilmesin.

Sayın Özal'ı rahmetle anıyorum; Cenabı Allah'tan kendisine mağfiret diliyorum: yakınlarına, bütün milletvekili arkadaşlarımıza, bütün milletimize başsağlığı diliyorum; hepinizi saygıyla, hürmetle selamlıyorum.

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Erbakan.

Sayın milletvekilleri, grupları adına son konuşmayı yapmak üzere, Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Yardımcısı ve İçel Milletvekili Sayın İstemihan Talay'ı kürsüye davet ediyorum. Buyurun Sayın Talay.

CHP GENEL BAŞKAN YARDIMCISI M. İSTEMİHAN TALAY (İçel) Sayın Başkan, değerli milletvekilleri; merhum Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ı anmak üzere yaptığımız bu toplantıda, öncelikle, Sayın Turgut Özal'a Allah'tan rahmet, yakınlarına ve milletimize başsağlığı diliyorum.

Dinimiz, geleneklerimiz ve insanî değerlerimiz, bizlere, ölüleri hayırla anmayı emretmektedir. Sayın Turgut Özal'ı andığımız bu duygu dolu toplantı da, elbette bu gerçeklik ve bu içerik içerisinde olacaktır.

Her şeyin ötesinde, Cumhurbaşkanı Sayın Özal, Türkiye'nin son on yılına damgasını vurmuş ve son on yılda Türkiye'deki siyasetin belirleyicisi olmuştur.

Hepimiz biliyoruz ki, yaşayan her insan gibi ve özellikle her siyaset adamı gibi, Sayın Özal'ın da artıları vardır, eksileri vardır ve yaşamında, bazen çelişkilerin

doğrular ve yanlışlar mevcuttur; ama, bugün için Sayın Özal artık aramızda değil ve tarihe mal olmuş bir şahsiyettir.

Hepimizin bildiği gibi, Sayın Özal'ın en belirgin özelliklerinden biri, Onun, alışılmış kalıpların dışında bir siyaset adamı olmasıdır ve belki de, bugüne kadar, bir Cumhurbaşkanı olarak en çok tartışılan bir kişiliğe sahip olması da, bu gerçekte yatmaktadır.

Bu gerçeği, tamamen yanlış ya da tamamen olumsuz bir faktör gibi düşünmek de doğru değildir: çünkü, alışılmışın dışındaki bu tavır ve tutumlar, Türkiye'de siyasetin gelişmesine, Türkiye'de dar kalıpların kırılmasına ve Türkiye'de yeni ufukların açılmasına da yol açmıştır; ama, her doğrunun başka yansımalarının da olduğu düşünüldüğü zaman, bütün bu gerçekler, sonuçta, ülkemiz siyasetinde zaman zaman gerilimlerin de oflaya çıkmasına yol açmıştır.

Cumhurbaşkanı Sayın Özal, makro boyutta düşünen, makro boyutta gerçekleri yakalayabilen; ama, mikro düzeydeki politikalarda daha çok pragmatizmi tercih eden bir uygulama içinde görülmüştür.

Özellikle, 1980 yılından sonra, Türkiye, büyük sorunlarla iç içe bulunurken, dış dünyayı yakından tanıyan merhum Özal, dışarıdaki olağanüstü değişimleri, özellikle teknoloji ve bilim alanındaki çok ciddî yapılanmaları fark ederek, Türkiye'deki insanlarımızın değişim özlemlerini de yakalayarak, Türkiye'de bir yeni iktidar olgusunu da yaratabilmiştir.

Elbette bu değişim, bizim kendi siyasetimizin çok özel koşullarını içeren, eşitlikçi, adaletçi gibi unsurları her zaman taşımamıştır; ama, Türkiye'deki değişim rüzgârlarının Özal döneminde başladığını ifade etmek de, bir gerçekçiliktir.

Değerli milletvekilleri, Cumhurbaşkanı gibi, bir ulusun çok önemli bir temsilcisinin yaşamı kadar, ölümü de, bizler açısından deneylere ve yeni değerlendirmelere açık bir ortam yarat-, maktadır.

Sayın Özal, geçmişte olduğu gibi, elbette ölümünden sonra da tartışılacak ve değerIendirilecektir; ama, hakkaniyetle ifade etmek gerekir ki, bugün, Anayasada, Cumhurbaşkanlığının yetkileri ve sorumlulukları göz önüne alındığı zaman, bu tartışmaların bir bölümünün de, parlamenter sistemle uyum içinde olmayan mevcut Anayasa maddesinin sonuçları olarak ortaya çıktığı da gözden uzak tutulmamalıdır.

Değerli milletvekilleri, bugün Türkiye Büyük Millet Meclisinin önünde, Sayın Özal'ın kaybından sonra hepimiz için en önemli bir görev ve sorumluluk şeklinde ortaya çıkan bu büyük boşluğun doldurulması görevi vardır. Geçmişteki tartışmaların tarafı olan herkes bugün, bir uzlaşma ve bir hoşgörü ortamında, bu boşlukların doldurulmasının ve yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesinin gerekli olduğuna inanmak, Yüce Millet önünde sorumluluk duymak ve bunun gereklerini yapmak zorundadır.

Son olarak belirtmek istiyorum ki, Cumhurbaşkanı Özal, 1980'Ii yılların askerî rejiminden, o zamanki koşullar içerisinde devraldığı cumhuriyeti, bütün eksikliklerine, bütün kısıtlı koşullarına karşın, bugün, kesintiye uğratmadan, bir sivil demokrasi haline dönüştürerek bugünlere getirebilmiştir. Hepimizin üzerine düşen görev, daha sivil; daha demokrat ve daha zengin bir Türkiye'nin yaratılmasıdır.

Saygılar sunarım.

BAŞKAN — Teşekkür ederim Sayın Talay.

Sayın milletvekilleri, bu suretle, sekizinci Cumhurbaşkanımız merhum Turgut Özal'ın vefatı münasebetiyle yapılan özel gündemli toplantıdaki gruplar adına yapılan konuşmalar tamamlanmış bulunmaktadır.

Başkanlığa müracaat ederek konuşmak isteyen sayın üyelere, Danışma Kurulunda varılmış karar uyarınca, yazık ki, söz verme imkânım bulunmamaktadır. Bu itibarla...

AHMET TÜRK (Mardin) — Diğer partilere de söz verin...

BAŞKAN — Ve müsaadenizle, gündemin, "Sunuşlar" bölümündeki maddelerin takdimine geçiyorum.

Cumhurbaşkanlığının iki tezkeresi vardır...

AHMET TÜRK (Mardin) — Sayın Başkan, özel bir gündemde, diğer siyasî partilere de söz vermelisiniz...

BAŞKAN — Sayın Türk, zatı âlinizden önce, başka değerli milletvekilleri de konuşmak istediklerini ifade ettiler; ama...

FEYZİ İŞBAŞARAN (İstanbul) — Böyle bir günde, böyle bir karar alınır mı?!

BAŞKAN Efendim, bu, bildiğiniz gibi, özel gündemli bir birleşimdir ve bunu çerçeveleyen görüşmeler, ilgili, yetkili organ olan Danışma Kurulunda görüşülmüş, kararlaştırılmıştır.

Başkanlık olarak bunun dışına çıkmamız imkânı, usulen mümkün değildir.

Şimdi, müsaadenizle...

AHMET TÜRK (Mardin) — Genel Kurulun oyuna sunun...

ENGN GÜNER (İstanbul) — Yüce Meclisin oyuna sunun efendim.

BAŞKAN — Değerli arkadaşlarım, vaki ısrar ve talepler üzerine bir kere daha görevli arkadaşımızdan sordum; Danışma Kurulunda varılan mutabakat ve benzer toplantılarda bugüne kadar yerleşmiş uygulama muvacehesinde, maatteessüf, böyle bir imkâna sahip bulunmamaktayım." TBMM Tutanak Dergisi Dönem:19 Cilt: 34 Yasama Yılı 2 93'üncü Birleşim 20.04.1993 Salı

EK-2. TBMM'de Amerika Birleşik Devletleri Başkanı William Jefferson Clinton'un Konuşması

"AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ BAŞKANI WILLIAM JEFFERSON CLINTON - Değerli Meclis üyeleri, benim ve ailem için ve delegasyonumuz için, bu Meclisin önünde bulunmaktan büyük bir mutluluk duyuyorum ki, bu, Türk egemenliğinin temsili olan bir Meclistir ki, arkamda yazılı kelimelerin de belirttiği gibi, bu "Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir. (Alkışlar)

*Amerika'nın dayanışma hislerini iletmeye geldim. Ulusal bir trajedi sırasında, ortaklığımızın ve stratejimizin önemini belirtmek için geldim. Uzun süreden beri dostuz. 1863 yılında, Amerika Birleşik Devletleri dışındaki ilk Amerikan koleji -*Robert Kolej*- kapılarını Türkiye'nin gençlerine açtı; Boğaziçi kenarında bulunmasına izin verilen tek yabancı enstitü idi. Bunun kesin sebebi, Amerika'nın, Türk egemenliğine hiçbir zaman tecavüz etmemiş olmasıydı. Başlangıcını ülkelerimize borçlu olan bu okuldan Sayın Ecevit'in mezun olmuş bulunmasından gurur duyuyorum. (DSP sıralarından alkışlar) Bu yüzyılın başlarında, Türkiye Cumhuriyetinin büyük kurucusu Kemal Atatürk, Amerika'nın hayallerini, cesur reformlarıyla yakaladı; Kendisine, İkinci George Washington adı verilmişti, Time Mecmuasının kapağında yer aldı, Kongre üyelerimizle yazışmalarda bulundu ve biz de, sefaretimizi, buraya, Ankara'ya, Anadolu'nun kalbindeki bu şehre taşıdık. 1927'de, altı gün süren konuşmasında, bu Meclis önünde, Atatürk, Türkiye'nin dünya ülkeleriyle olan ilişkilerini değerlendirirken, bence, Amerika'ya bir kompliman yaptı ve 'diğerlerine nazaran, Amerika Birleşik Devletleri, daha kabul edilir bir ülkedir' dedi. (Alkışlar) Sizlere, hâlâ daha nazaran, daha kabul edilir olabilmek için, daha kısa bir konuşma yapacağım; ama, Türkiye'yle ilişkilerimizi gözden geçirmek isterim. Soğuk savaşın başlangıcında, Başkan Truman, Türkiye'nin bütünlüğünü korumak için, Amerika'nın kaynaklarını seferber edeceğini ilan etti. Truman Doktrini, ilişkimizi kaynaştırdı ve Amerika'nın soğuk savaş sonrası ilişkilerinin temelini oluşturdu. Elli yılı aşkın bir süredir, müttefikliğimiz, zamanın karşısında kuvvetli durmuş ve Kore'den Kosova'ya kadar bütün imtihanları geçmiştir. Bütün Amerikalılar adına, yarım yüz yıllık dostluk, güven ve karşılıklı saygıdan dolayı, sizlere teşekkür ediyorum. (Alkışlar) Soğuk savaş sona erdikten sonra, mükemmel bir şeyi keşfettik. Basitçe, ilişkilerimizin, Sovyetler Birliğiyle karşı karşıya olduğumuz zamandaki kadar önemli olmadığını ve aslında, soğuk savaş sonrasında, ortaklığımızın çok daha önemli olduğunun farkına vardık. Birlikte, NATO'yu, 21 inci Yüzyılın taleplerine adapte ediyoruz; Balkanlarda ve Orta Doğu'da*

barış için ortaklık yapıyoruz; tüm bölgeye yardımcı olacak yeni enerji kaynakları geliştiriyoruz. Geçen yılki ticaretimiz 6 milyar doların üzerindeydi; son beş yılda, ticaretimiz, yüzde 50'den fazla artmıştır. Eski Cumhurbaşkanınız Turgut Özal'ın vizyonu, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Baş- bakan Ecevit'in devam eden liderliği ve Türk insanının dinamizmi sayesinde, Türkiye, bölgesel büyümenin motoru haline gelmiştir. Önümüzdeki aylarda, çoğu enerji sektöründe olan, Türkiye'ye yeni iş imkânları getiren ve ülkelerimizi daha da yaklaştıran, milyarlarca dolar değerinde yeni projeleri birlikte başlatacağız.

Bu Meclis, Türkiye'yi yeni yüzyıla götürmek için, halihazırda cesur adımlar atmıştır. Amerikan basınının bunu iyi dinlemesini istiyorum: Haziran ve eylül ayları arasında, bu Meclis, olağanüstü 69 yeni kanun geçirdi; bunu, eve dönünce, bizim Kongremize de anlatacağım; ama, şunu da anlıyorum: Sadece sayısı değil, önemli olan, bu kanunların kalitesidir. Sosyal güvenlik konusunda dönüm noktasında olacak bir yasa, Uluslararası Tahkim Kanunu, bankacılık reformu... Bu kanunlar cesaret ve vizyon gerektirmiştir. Anladığım kadarıyla, şimdi de, aynı cesaret ve vizyonu gerektiren zor bir bütçe kararıyla karşı karşıyasınız. Sağlam bir bütçe geçirebilirseniz, bu, ekonominizi güçlendirecektir ve Amerika Birleşik Devletlerinin kuvvetli bir şekilde desteklediği IMF stand-by anlaşması beklentisini ilerletecektir. Yeni binyılın başlangıcında, farklı geçmişlerden, bugün kutladığımız, birbirimize yaklaşmaya giden yolculuğumuza yansıyacak ender bir şans doğmuştur. Yeni bin yıla girerken ortaklığımızı daha da geliştirmeliyiz. Bugün, hepimiz, Mustafa Kemal Atatürk'ün sayesinde buradayız. (DSP sıralarından "Bravo" sesleri, alkışlar; MHP, ANAP ve DYP sıralarından alkışlar) Çünkü, kendisi, Ankara'yı başkent olarak seçti; sadece Ankara'yı başkent olarak seçtiği için değil ve Türkiye'nin geleceğinin, bu gururlu Meclisin sembolize ettiği demokrasiye bağlılığını sağladığı için. Yaptıklarının çoğunu, Batılı güçlerden destek almadan, hatta, onların muhalefeti karşısında, onlar Türkiye'yi parçalamaya çalışıp küçük bir ülke haline getirmeye çalışırken yaptıklarını hatırladıkça, Kendisinin büyüklüğünü bir kez daha anlıyor ve etkileniyorum. Ancak, bunlara rağmen, Kendisinin, Türkiye'yi içine kapamayıp, dünyaya açtığını da göz önüne alınca, büyüklüğü gözümde daha da artıyor. İyi veya kötü, o zamanların olayları, Osmanlı İmparatorluğunun dağılması ve yeni Türkiye'nin yükselmesiyle, bu yüzyılın tüm tarihini şekillendirdi. O imparatorluğun yıkıntılarından, Bulgaristan'dan Arnavutluk'a, İsrail'e, Arabistan'a ve Türkiye'nin kendisine kadar, yeni uluslar ve yeni ümitler doğdu; ancak, eski düşmanlıkların kaybolması zor oluyor. Sınırların değiştirilmesi ve gerçekleşmeyen iddiaların

karışımından bir asır süren çelişkiler oluştu; bunlar, Birinci Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşıyla başladı, Ortadoğu ve eski Yugoslavya'da bugünkü çelişkilere kadar uzadı. 20 nci Yüzyılı anlamak için, Türkiye'nin tarihi, bir anahtardır; ancak, ben inanıyorum ki, Türkiye'nin geleceği, önümüzdeki binyılın ilk yüzyılının şekillenmesinde de son derece önemli bir rol oynayacaktır. (Alkışlar) Bugün, birkaç dakika ayırarak, buna neden böyle inandığımı anlatmak istiyorum. İnsanlar, harita çizebilmeye başladıklarından bu yana, Türkiye'nin coğrafyasının sabit gerçeklerine dikkat çekmişlerdir ki, Anadolu, kıtalar arasında bir köprüdür; Boğazın en yakın noktasında, 1 kilometreden kısa bir mesafe Avrupa ile Asya'yı ayırır. Sizlerin inşa ettiğiniz köprüler, Türkiye'yi her gün daha da saran ticaret ve dünyanın tüm bölgelerine anında bağlayan haberleşme devrimi sayesinde, aslında, kıtalar arasında ayırım da kalmamıştır. Türkiye'nin Doğu ile Batı'yı birleştirebilmesindeki başarısı, bu coğrafyayı göz önüne alınca, daha da önem kazanmaktadır. Yaklaşık, tümü, demokrasi ve barışa aktif düşmanlık içerisinde olan veya demokrasi ve barışı sağlayabilmek için büyük engellerle mücadele eden komşular tarafından etrafınız kuşanmıştır. Güneydoğuda İran, kapalı ve açık bir toplum savunucuları arasında olağanüstü tartışmalara şahit olurken, Irak, kendi halkına kendi baskı yapmaya, komşularını tehdide ve toplu imha silahları arayışına devam ediyor. Kuzey Irak'taki Çekiç Güç operasyonundaki desteğinizden dolayı, size teşekkür ediyorum. Bu, Kuzey Irak'taki insanları korumamıza, Saddam'ın baskısını azaltmamıza ve cesurca karşılaştığınız 1991 yılındaki mülteci krizinin yeniden yaşanmasına mâni olmaktadır.

Adil, detaylı bir barış kurabilmek için, çok iyi bir imkân doğmuştur. Türkiye, İsrail ve Arap ülkelerine bağlantılarından dolayı, barış için bir güçtür. Kuzeybatıdaki Balkanlarda, son 10 senede, 7 yeni demokrasi doğmuştur ve 4 savaş yüzbinlerce masum hayata mal olmuştur. NATO bünyesindeki Türk güçleri bu savaşların sona ermesine yardımcı olmuştur ve bu sayede, yüzyılın insan haklan ve insan itibarına olan güçlü bağlılığını sergileyerek son bulmasını sağlamıştır. Bugün, kalıcı barış için el ele çalışıyoruz; sadece etnik temizliği ortadan kaldırmaya değil, Balkanlara huzur ve refah getirmeye çalışıyoruz. Doğuda, Sovyetler İmparatorluğunun harabelerinden 12 tane bağımsız devlet ortaya çıktı. Dünyada, şu anda, özellikle onların sağlam ve demokratik toplumlar haline gelmelerine yardım etmekten daha büyük bir görev yoktur. Bu görevde, aynı şekilde, Türkiye, özellikle aynı dil, tarih ve kültürü taşıyan devletlere ulaşmakta hep önder olmuştur; fakat, hâlâ, yapılacak çok şey var. Rusya'nın önemli demokratik devrimini tamamlamasına yardımcı olmalıyız. Rusya'ya, terörizmle verdiği savaşın doğru

olduğunu; fakat, sivillere karşı kaba kuvvet kullanmanın yanlış olduğunu, bunun, Rusya'nın çözmeye çalıştığı sorunları daha da ciddî hale getireceğini anlatmalıyız. Dağlık Karabağ'daki sorunların çözümü için uğraşmalıyız. Bölgenin enerji kaynaklarını, yeni kurulmuş bağımsız devletlerin kendi ayaklan üzerinde durmalarını sağlayacak ve Türkiye ile Avrupa'nın büyümesine yardımcı olacak şekilde güvenlik altına almalıyız. Tüm bu zorluklar, dünya milletlerinin neredeyse üçte 1'inin bu hafta İstanbul'da katılacağı AGİT zirvesinde konuşma şansı bulacağız. Geriye baktığımızda ve gelecek nesillere baktığımızda iki değişik istikbal hayal etmek mümkün; fazla zorlanmadan, bir pesimist kişi, karanlık bir gelecek görebilir: Barış yolları parçalanmış bir Ortadoğu, Saddam'ın kontrol altına alınmayan saldırganlığı, Orta Asya ve Kafkaslarda yıkılmış demokrasiler, bölgede yayılan aşırı uçlaşma ve terörizm, Balkanlarda yükselen şiddet, Pakistan ve Hindistan'da önlenemeyen bir nükleer gerginlik; ancak, bir de farklı bir vizyon var ki, bu da, güçlü bir Türkiye'yi gerektiren, dünyanın yol kesişiminde üç büyük inancın birleştiği, haklı rolünü oynayan Türkiye ile zenginliğin yükseldiği ve çatışmalann azaldığı bir gelecek; toleransın inancın bir parçası olduğuna ve terörizmin saçma bir inanç olduğuna inanılan bir gelecek; insanların inançları doğrultusunda hareket edebileceği ve geçmişlerini ilan edebilecekleri, kadınların eşit saygı gördüğü, milletlerin geleneklerini korumak ve dünyadaki yaşama ayak uydurmak arasında ayrıcalık görmediği bir gelecek; farklılıklarımızı ve insanlığımızı koruyan, insan haklarına saygının arttığı bir gelecek ve özellikle, çoğunluğu Müslüman olan milletlerin Müslüman olmayan milletlerle ortaklığının arttığı, insanların küçük ya da büyük ümitlerini yerine getirmek için beraber çalışılan bir gelecek. Ümit ediyorum ki, gelecekte bir Amerikan devlet başkanı Müslüman kültürü olan bir ulusa hitap ederken, birbirinden çok değişik üç ülke olan Endonezya, Nijerya, Fas'ın ilerlemelerinin hepimize eskimiş uygarlıkların çatışması sorununu unutmamızı sağladığını söyleyebilsin. Atatürk'ün yetmiş beş sene önce söylediği gibi 'ülkeler değişebilir; fakat, uygarlıklar bir bütündür.' Başkan Kennedy de aynı şeyi söylemişti Berlin'de 'özgürlükler bülünemez' derken. Bütün bunlar doğrultusunda, bölgede ve dünyada milyarlarca insanın geleceği, bu odadaki yirmi beş sene boyunca alınacak kararlara bağlı. Bu insanların hepsinin, Türkiye'nin kendini güçlü, laik, geleneklerine saygılı, geçmişinden gurur duyan; ama, Avrupa'nın da tam bir parçası olan bir ülke haline gelmesinden çıkarları var. Bu, çok çalışma, vizyon isteyen bir görev; ama, zaten çoğunu yaptınız; Özal'ın reformları, bu Meclisin kararlan ve Türk insanının her gün binlerce yoldan enerji dolu ve sorumlu bir sivil toplum olma çabası.

Beraber yaratmak istediğimiz gelecek, Türkiye'nin evindeki demokrasiyi derinleştirmesiyle başlıyor. Bu ilerlemeyi Türk insanından daha fazla kimse istemez. Birleşme başlattınız; işkenceye karşı emirlerle, politik partilerin haklarını koruyan yeni bir yasayla, Meclisin yaptıkları ve dinamizmle. Türkiye'deki Kürt vatandaşların doğuştan haklan olan normal bir hayatı yakalayabilmeleri için yollar açılıyor; fakat, hakkında ülkelerimizin ilk kez yakın temas-kurduğu, elli sene öncesinden bahsedilen Evrensel İnsan Hakları Deklarasyonunun söz verdiklerini yakalayabilmek için, daha yapılacak çok şeyler var. Bu ilerleme, yeni yüzyıla girerken, Türkiye'nin inancının ve başarısının en büyük göstergesi olacak. Herkesten daha net olarak, en çok, en net olarak, Atatürk'ün, Türkiye Cumhuriyetinin kurucusunun söylediği şu sözlere katılıyoruz: 'Egemenlik, korku üzerine kurulmamalıdır.' (Alkışlar) Amerika'nın, Avrupa'nın veya herhangi birinin sizin geleceğinize yön vermeye hakkı yoktur. Bu hakka sadece siz sahipsiniz. Demokrasi, bu demektir. Bu konular üzerinde durmamızın sebebi, bahsettiğim sebeplerden dolayı, Türkiye'nin başarısında derin bir çıkarımız olmasıdır. Biz kendimizi, sizin dostunuz olarak görüyoruz. (Alkışlar) Şunu da hatırlayınız ki, benim geldiğim ülkede herkesin eşit yaratıldığı inancı vardır; ama, bizde de kölelik vardı, kadınlar oy kullanamıyordu ve ben, realizasyonun mükemmel olmayan şekillerini de biliyorum. Biz de Amerika'da uzun bir süreçten geçtik; ancak, bu seyahat, değer bir seyahat olmuştur. Sorunlu yüzyılımızdan aldığımız ders odur ki, yazarlar ve gazeteciler kendilerini özgürce ifade ettiklerinde, sadece temel haklarından birini kullanmakla kalmayıp ekonomik kalkınma için önemli olan fikir alışverişini de körüklemektedirler. Böylelikle barış korunur. İnsanlardaki normal olan farklılıklardan söz etmenin barışçı yolları sağlandıkça, barış sürdürülebilir. İnsanlar kültürlerini ve inançlarını başkalarının haklarına mâni olmadan kutlayabildikleri sürece, ılımlılar aşırı uç haline gelmezler. Geleceği belirlemenin ikinci bir yolu da, Ege bölgesindeki gerginliği azaltmaktır. Bunun yapılabilmesi için, Türkiye ve Yunanistan'ın çok çalışması gerekmektedir. Bu zorlu ilişkideki derin tarihi, inanın bana, anlayabiliyorum; fakat, insanlar, yeni ve daha iyi bir tarihin yaratabileceği imkânları görmeye başlıyorlar. Başbakan Ecevit'in Hükümeti, bu yolda önemli atılımlar yaptı. Kendisinin, bana önceden söylediği bir şeye katılıyorum: Sizi aynı tutan bir tarih ve coğrafya kadar, sizi birleştiren bir tarih ve coğrafya da var Ege'de. Yunanistan da barış için riske atılıyor ve daha önce hiç olmadığı kadar, Türkiye'nin geleceğinin Avrupa'da yattığını anlıyor. Balkanlardaki dengeyi sağlamak için birleştiniz ki, Türkiye veya Amerika'ya nazaran, onlar için çok daha zordu bu atılım. İki milletin insanları, ağustostaki deprem trajedisinde ve tekrar, geçen haftaki korkunç depremde birleştiler. Bu depremlerde bir yakınını veya evini kaybeden her insanın bildiği gibi, bunlar, Türk

veya Yunan trajedileri değil, insanlık trajedisiydiler ve dünya, bu iki milletin birbirine karşı sergilediği insancıl davranışı asla unutmayacaktır. Kıbrıs'ta adil bir anlaşmanın sağlanması için de beraber çalışmalıyız. İki tarafın, dün, Genel Sekreter Annan'ın davetini kabul etmelerini de sevinçle karşıladım. Amaçları, Kıbrıs sorununun toptan çözümü hakkında anlamlı görüşmelerin tabanını hazırlamaktır. Ümit ediyorum ki, bu görüşmeler, bizleri kalıcı barışa bir adım daha yaklaştırsın. İnanıyorum ki, görüşmeler sonucu ulaşılmış bir çözüm, iki tarafın da isteklerini yerine getirmenin en iyi yoludur. Son olarak, beraber yaratmak istediğimiz gelecek için, Avrupa'daki yandaşlarımız tarafından öngörüye ihtiyacımız var; bölünmez, demokratik ve tarihte ilk kez barış içerisinde olan Avrupa vizyonumuzun Türkiye'yi kucaklamadan gerçekleşmeyeceği öngörüsü. (Alkışlar)

Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Topluluğunun bir üyesi değildir; fakat, ben, devamlı, Avrupa'nın bütünleşmesinin daha hızlı ve daha ileri gitmesini destekledim ve bu, Türkiye'yi de kapsar. Hâlâ, Avrupa'ya dar bir görüşle bakanlar var. Onların Avrupaları, şu dağlarda veya şu su kütlesinde veya daha da kötüsü, insanların Tanrı'ya daha değişik şekilde ibadet etmeye başladıkları yerlerde bitebiliyor; fakat, büyüyen ve ümit saçan bir topluluk, Avrupa'nın, bir yer olduğu kadar, bir fikir olduğunu da kabul ediyor. Bu fikir, insanların, farklılıktan -fikir, kültür ve inanç farklılığından- güç alabileceğidir. Bunda, demokrasi ve insan haklarının önemi büyüktür. Genelde, Batı dediğimiz, nitelendirdiğimiz bu topluluk, eğer bir fikir ise, bunun kararlaştırılmış bir doğu sınırı yoktur; özgürlüğün gittiği yere kadar uzanabilir. On sene önce bu ay, Berlin Duvarı yıkıldı; Avrupa'nın üzerinden bir perde kalktı. Bu yıl dönümünü en iyi kutlamanın yolu, bu özgürlük hissini yeni nesle hissettirmektir. 1989 yılında, gözümüze ilişen, birleşmeyi tamamlamanın en iyi yolu, tüm güneydoğu Avrupa'yı Avrupa fikrine ve birliğine dâhil etmektir. Bu, Sırbistan'da demokrasi demektir; bu, Ege'de barış demektir; bu, Avrupa Birliğine tam olarak kabul edilen, başarılı ve demokratik bir Türkiye demektir. (Alkışlar) Bu bin yılın başında, o kadar ümitlerimiz var, gurur duyacağımız çok şeyler var; fakat, asla unutmamalıyız ki, Türkiye, bir zamanlar en az bizim kadar optimist olan birçok uygarlığın harabeleri üzerine kurulmuştur. Onların uğradığı sona uğramamak için, ümitlerimizi ve sözlerimizi, elle tutulur eylemlerle desteklemeliyiz; hâlâ önümüzde bulunan zorlukları görmeliyiz ve tarihe dönüşen şu yüzyılda, bize her şeyi veren güvenimizi kaybetmemeliyiz. Türkiye, birçok engeli aşarak, kısa zamanda çok ilerledi. Sadece 61 yıl evvel bu hafta, Atatürk vefat etmişti. O zamanlar, Başbakan Ecevit, vefat etmiş bir öndere saygılarını sunmak için Saraya gelen okullu çocuklardan biriydi. Sizler, hepiniz, onun, sonlara doğru, bencillikten tamamen uzak olarak, bir nesilden diğerine ve

her yeni nesle tavsiyelerini emretmek gibi, kendisi için düşünmeye devam eden, düşüncelerini daima tartarak gözden geçiren ve demokrasiyi şekillendiren gençlersiniz. Türkiye'nin bu yüzyılda yarattıkları, insanların kendilerine daha güzel bir gelecek hazırlama yolunda yapabileceklerinin canlı bir örneğidir. Önümüzde imtihan edilmemiş yeni bir yüzyıl bulunmaktadır. Bu, büyük bir fırsattır. Bu odada başlayan ve halen yükselmekte olan demokratik devrimi derinleştirerek, Türkiye, vatandaşlarına iyi hizmet etmekten daha da fazlasını yapabilir. Sizin örneğinizle ve sizin çabanızla, Türkiye, dünyanın ilham kaynağı olabilir. Teşekkür ediyorum. (Ayakta alkışlar)" TBMM Tutanak Dergisi Dönem: 21 Cilt; 16 Yasama Yılı: 2 19'uncu Birleşim 15. 11.1999 Pazartesi

EK-3. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 19'uncu Dönem Çalışma İstatistiği

19'UNCU DÖNEM	TARİH	BİRLEŞİM SAYISI	ÇALIŞMA SÜRESİ	TUTANAKLAR	OTURUM
1. Y.Yılı	06/11/1991 28/08/1992	97	574 saat 03 dakika	19.322	291
2. Y.Yılı	01/09/1992 22/07/1993	131	683 saat 43 dakika	21.776	370
3. Y.Yılı	01/09/1993 29/07/1994	131	719 saat 35 dakika	19.795	340
4. Y.Yılı	01/09/1994 16/08/1995	149	1024 saat 20 dakika	33.098	540
5. Y.Yılı	01/10/1995 04/12/1995	47	186 saat 39 dakika	5.413	117
Genel Toplam		**555**	**3.188 saat 20 dakika**	**99.404**	**1.658**

EK-4. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 20'nci Dönem Çalışma İstatistiği

20'NCİ DÖNEM	TARİH	BİRLEŞİM SAYISI	ÇALIŞMA SÜRESİ	TUTANAKLAR	OTURUM
1. Y.Yılı	08/01/1996 30/08/1996	91	397 saat 39 dakika	14.362	143
2. Y.Yılı	01/10/1996 16/08/1997	137	707 saat 22 dakika	25.587	274
3. Y.Yılı	01/10/1997 30/07/1998	131	781 saat 28 dakika	27.847	321
4. Y.Yılı	01/10/1998 25/03/1999	64	172 saat 54 dakika	7.376	123
Genel Toplam		**423**	**2 059 saat 23 dakika**	**75.172**	**861**

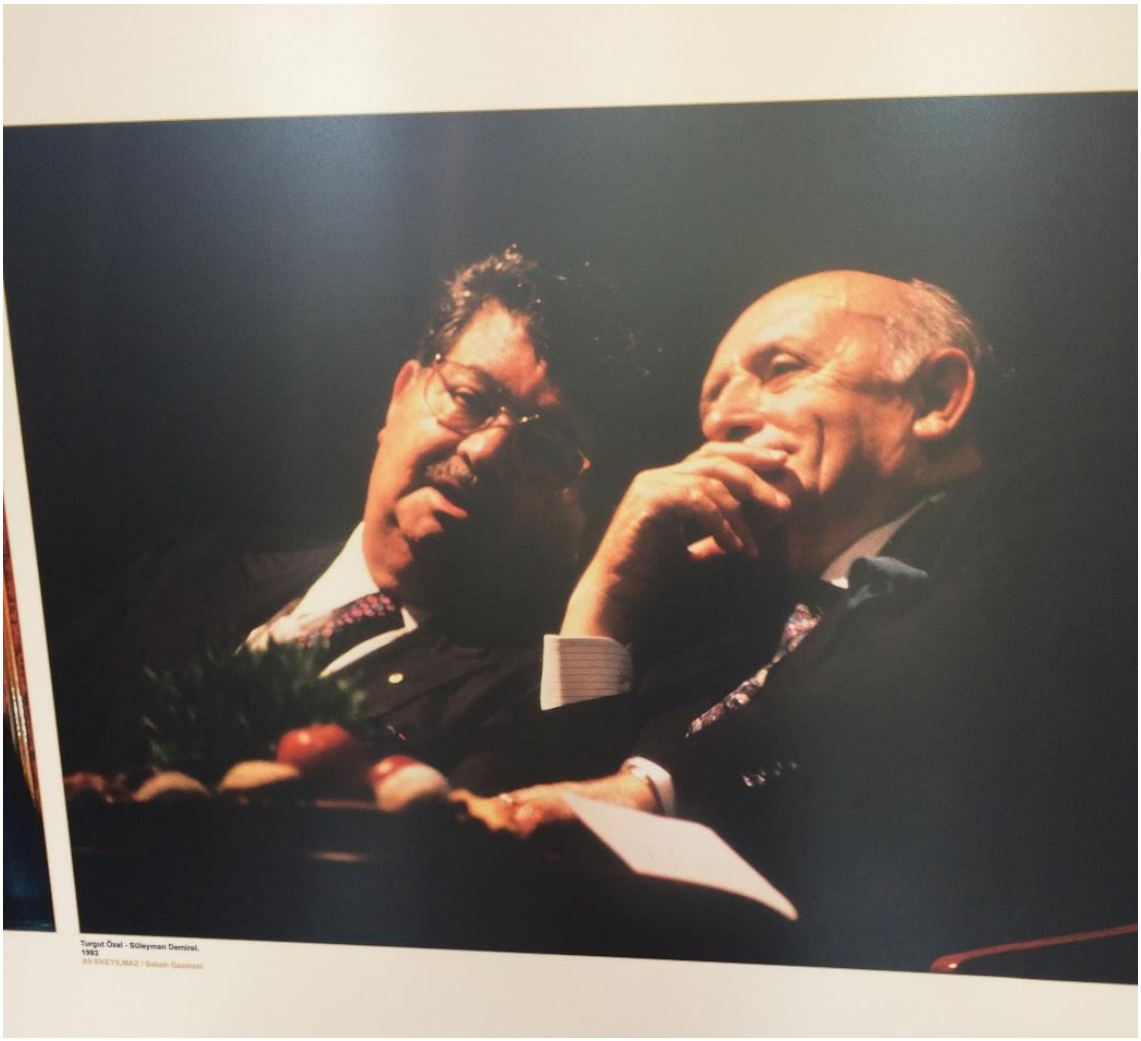
EK-5. Türkiye Büyük Millet Meclisinin 21'inci Dönem Çalışma İstatistiği

21'İNCİ DÖNEM	TARİH	BİRLEŞİM SAYISI	ÇALIŞMA SÜRESİ	TUTANAKLAR	OTURUM
1. Y.Yılı	02/05/1999 27/08/1999	59	374 saat 51 dakika	15.298	119
2. Y.Yılı	01/10/1999 30/06/2000	132	700 saat 56 dakika	31.250	331
3. Y.Yılı	01/10/2000 28/09/2001	135	722 saat 09 dakika	32.946	428
4. Y.Yılı	01/10/2001 13/08/2002	128	610 saat 24 dakika	28.217	358
5. Y.Yılı	01/10/2002 01/10/2002	1	57 dakika	45	1
Genel Toplam		**446**	**2 409 saat 17 dakika**	**107.756**	**1.237**

EK-6. Turgut Özal- Süleyman Demirel

1993

Ali Ekeyılmaz / Sabah Gazetesi

EK-7. Fazilet Partisinden milletvekili seçilen Merve Kavakcı, başörtüsü sebebiyle gördüğü tepkilerle Genel Kuruldan ayrıldı.

2 Mayıs 1999

EK-8. Cumhurbaşkanlığı seçimleri için Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer aday gösterildi.

Hükûmet ve muhalefet arasında alınan kararda TBMM'de grubu bulunan siyasi parti liderleri ortak basın toplantısı düzenlediler.

25 Nisan 2000

Abdurrrahman Antakyalı/ Anadolu Ajansı

EK-9. TBMM Genel Kurulunda DYP'nin Hükûmet aleyhine verdiği gensorunun görüşmelerine başlandı.

14 Haziran 2001

Hikmet Saatçi/ Anadolu Ajansı

